2023

शृंगारतिलकस्य

रसतरङ्गिणी नाम टीका

दंताय नमः श्रीगणेशाय ॥ कालिंदीकूलकेलीकुवलयदृशः पेवशाखांचुलन्मव्यावल्गाबंधरेमाप्रचुरघनघटाश्रेणिश्यामनिरामाः रामाश्यामाश्रयंकंवेकविननरुवालोगसंलोगराजद्दशाः क्रीडंकरात्तेःस्मिनदुमितमुखः पातुपीतांबरावः ॥१॥ गोपालत्तदृःकरुतेदीकारत्तरंगिणी॥ शृंगारतिलकाख्यस्यसजनाह्लादकारिणी॥२॥ पद्यानांयोजनाताबध्या॥ रव्यान्वयाय्स्फुटस्यउक्तियातद्यनयारीत्यावालव्युत्पत्तिहेतवे॥३॥ निर्विघ्नपरिसमाप्तयेचेष्टदेवतांश्रीगिरिंमर्वरमा श्रयतयास्फुरन्नेवाचीकूपंमगजनिबध्नतिकविः शृंगारीति॥४॥ शृंगारीगिरिजाननेनमकरुणारत्नांप्रवीरः स्मारबीजस्रोद्भिन्निफणीचनयत्रत्रयेणाद्भुतः ॥रौद्रोदग्धविमर्दनोवृषमवत्रनग्नःप्रशांतश्रमादृष्ट्वं सर्वरमाश्रयःपशुपतिर्नूयास्तांवृतयेशिवः॥५॥ पशु पतिःसतांवृतयेनूयात्॥ कथंभूतःपशुपतिःगि रिजाननशृंगारी॥ पुनःरत्नांकरुणःपुनःस्मारप्रवीरः ॥पुनःअस्त्रिनिबरनस्रावपुनःउरगीमनुत्रयः। ह्लादनात्रनात्रत्रयेणाद्भुतः॥पुनःदग्धविमर्दनोरौद्रः॥ वृषभवानग्नःमनदृमनस्वनवा॥पुनःश्रमात्प्रशांतः॥पुनःदृष्टं सर्वरमाश्रयःस्यात्यूयः॥ मपशुमिदःपशुपतिःशिवःपशूनांवा॥ नांपतिःपालयिता॥ शंभुरीशःपशुपतिःशिवःशूली महेश्वरस्त्यमरः॥ यतांमनसायोऽनुवर्त्तिनी॥ वृतयेसंपद्यै॥ वृतिर्नेत्यनिर्मलपरीत्यमरः॥ वृत्यावृत्तिरितिवृत्तनायामित्यम्य ॥१॥ धातारःशिवप्रयोगःगिरिजायाःपार्वत्याःआननमुखेवक्त्रास्येवदनंतुडमाननंलपेनंमुखंनिशत्यमरःयद्वागि रिजायाःआननागिरिजायाम्॥ शृंगारीशृंगारस्तवान्॥ अत्रआननपदनमर्वशारीरस्योक्तवात्॥ यद्वाहकामंदकः॥

मुखमर्द्धशरीरस्यसर्ववामुखमुच्यते॥ तत्रापिनासिकाश्रेष्ठानासिकायाश्चुलीवनइतितदुपादानफलंतुकामिनांकामिनी॥ मुखारविंदालंकनंयथामुखकारिनंयांगांतरविलोकनमितिरत्यांकामजायांयांकरुणाःकरुणारसवान्॥ अस्त्रिनिः बीजस्रःबीजस्रवान्॥ उन्नतःफणीयस्मिन्सउरगीफणी॥ अतएवनंयत्रत्रयानकरसवान्॥ नेत्रत्रयेणाद्भुतः अद्भुतरसवान्॥ दग्धनामोप्रजापतिःतस्यविमर्दनोरौद्ररसवान्॥ नग्नःमनदृमनस्वनस्वास्परसवान्॥ श्रमात्प्रशांतःशांतरसवान्॥ इत्थंउक्तप्रकारेणसर्वेषां रसानामाश्रयःसर्वरमात्मकइतिपदेनउरसरसवतोर्न दानावनशृंगारीगिरिजाननइत्यादिनसंगलेत्तानां ॥ स्यात्सर्वरसाश्रयइतिपाठःसमीचीनः॥ ॥ काव्यं एकाव्यस्येतिआख्यातेति॥ ॥ आख्यातनामरव नाचतुरस्रंमधिसद्यागलेत्तितिगुणंसरसंसुहृद्यंआसे उषामपिदिवंकविंगवांनांतिष्टत्यरंडमिदंकाव्यम यंशरीरं॥ २॥ कविंगवानांइदंकाव्यमयंशरीरंअरंडइति॥ ष्ठतिकिंभूतंकाव्यं॥ आख्यातनामरचना चतुरस्रंमधिसद्यागलेत्तितिगुणं॥ पुनःसरसं॥ पुनःसुहृद्यं॥ किंभूतानांअपिकविंगवानांदिवंआसेउषांअपिदग्धुंशी लंयेषांतानांसद्यागलेत्तितिगुणं॥ पुनःसरसं॥ पुनःसुहृद्यं॥ किंभूतानांअपिकविंगवानांदिवंआसेउषांअपिदग्धुंशी लंयेषांतानांकविंगवानांकविश्लेष्ठानां॥ इदंलोकाकाव्यमयंकाव्यंस्वरूपोनाकरूपेमयइदंशरीरंगात्रंअरंडइरंडइतिपृथि ष्ठागतिनिवृत्तौ॥ आख्यातनाम्नांनिबंतस्तुवतांनांरचनाप्रयोगः॥ तयाचतुरस्रंप्रशस्तंवीनांसंधिसंघटनंयस्यतत्काव्यं सद्यागलेत्तितिगुणं॥ सत्यःप्रशस्याःवाचःपदानिअलंलत्तनयःअंजकाराःस्वनावोक्त्यादयश्चगुणाश्लेषादयश्चतिसद्य

गलं लतिगुणाविद्योतपम्मिन्नतत्सरसारसाशृंगारादयस्सहितंसुहृद्वृत्तमित्युपलक्षणंस्वोननानिवृक्षानि
गद्यपद्यमिश्रकाख्यंवादाविशेषायस्मिन्नतत्दिवंस्वर्गंआसऽषांप्राप्तानांअपिस्वर्लोकाद्योदिवोदिवियोक्ष
विविष्टपमित्यमरःशरीरपदेकथंभूतंशरीरंआख्यातनामआख्यातंप्रसिद्धंनामयस्यतत्पुनःकथंभूतं
ष्टिकर्तृरवनयावृत्तरम्याःसुवर्णलाःसंधयोयस्मिंस्तत्तथाभूतंपुनःकथंभूतंसतीशोभनावाक्वाणीवा
ग्वाणीसरस्वतीत्यमरःअलंलतिगुणंऊंडजादिःगुणोस्योद्व्यादियोतेयस्मिन्पुनःकथंभूतंसरसंरसोमाधुर्यादिः
तत्सहितंसुहृत्तंशोभनंवृत्तंविशालतायस्मिन्तत्तथाभूतंविष्टदेवतास्मरणरूपंमंगलंकाव्यस्वरूपं
वनिरूपेहानेस्वकाव्यस्पनिर्दोषंवेदयितिकाव्यइतिवाकाव्येसुनेविरचितंखलुनोखलो
स्यःकश्चिद्गुणोभवतियद्यपिसंभवतीहाऊर्यतेतथापिसुजनार्थमिदंयत्नःकिंपुकाव्यंयत्नपरिक्षनविमा
हृणंस्यात्॥३॥तत्रनिर्दूकाव्येविरचितपिखलेनोर्यादिकश्चिद्गुणोभवतितथापिदंसुजनार्थंऊर्यामाकर्यंभूते
काव्येसुनेयतोदूकाव्यंयेनकिंपरिक्षनविमोहणंस्यात्स्यन्नयुक्तंतत्रनिर्दोषानीविरचितपिविशेषणंरचितपिरव
लेलत्यपरछिनत्तीषिनःखल्वितिप्रसिद्धोकश्चिद्गुणःकियत्पिस्तुतिर्नभवतिइदंकाव्यंसुजनानुरक्तंभवेदर्थोऊ २
र्यंकरवाणिसुहृत्तंकरणंप्रार्थनायांलिङ्सुजनानिदोषमार्जनंकारयूकायान्नयेनाकिमित्याहोपरिधीयेतानन
तिपरिक्षनंवस्त्रंतस्यविशेषेणपरित्यागःसादित्यस्तनुविक्षाताःसंपत्रेलिङ्॥जानन्सुजनार्थंकाव्यंकर्तव्यमि

त्युक्तंपूर्वंतत्रसुजनाद्विविक्षाःअनुरक्ताविरक्ताश्चतत्रविरक्तानामुपयोगएवनाम्निअनुरक्तानामुपयोगापितरंयं
प्रावीनकाव्यान्येवबलंनिसंतीतिकिमाननवीनकाव्यनिर्माणप्रयासानल्पत्वात्तत्रशंसाकृपंपद्यमाहमानादति॥
मानंरसमरकटाहविशिषेयेषांनन्निंहनोयेसंभासमसुरूपातविधारस्थान्यसुपोतायितोयेनिर्मीमसरस्वतीविल
सितंद्वित्रैःपदैर्लंहतंतेषमसुपरिस्फुरंतिमतयःकस्यापिपुण्यात्मनः॥४कस्यापिपुण्यात्मानामतयतेषांअपिउपरि
स्फुरंतिकेषांयेषांमनःमानंरसमरकटाहविशिषेर्न निन्नंहनोयेस्वन्यसुपोतायितोकिंचूतास्तत्रन्येषांसं
सारसमुद्रपातविधारस्थायेस्युर्द्वित्रैःपदैर्निःसीमया यास्यातथासरस्वतीविलसितंतेलंहतं॥ ॥कस्यापि
जाकोत्रस्यापुण्यात्मनःनतुपुण्यंजस्यातेषां सर्वेषांविरक्तानामनुरक्तानामपिस्फुरंतिक्रम
कारूपानभवंतियेषांविरक्तानांसानंदरसमरकटाहविशिषेर्न विविधोवा अतिसंहृष्टरसणीकटाहवाणीःप्रम
दाविशिष्टस्त्रीतथावामरसिंहाविशेषास्त्रीगणानामकाकामिनीकांतालनालनावनितो
विनी॥सुंदरीरमणीरामेतिकंठाख्योपंगदर्शनइत्यमरःकटाहलक्षणंयथायदुतागतविभ्रांतिविविधेणविव
क्षनंतारकायाःकलानिताघ्रकयाहेप्रवक्तातइतिननिंहनंखंडितंयेस्युर्विरक्तेभ्यःअन्यसुसंसारिसुपोनवृत्तवस्त्रि
वृत्तआवरितंयानपात्रंसुपोतइत्यमरःसंसारःसंसरणंतएवसमुद्रस्तस्मिन्पातायपतनंतनविधारस्थाकूलेषु
येभ्यअनुरक्तेभ्यद्वित्रैर्णिवापरिमाणेयेषांतानिद्वित्राणितैःनिःसीमनिर्मर्यादासरस्वत्याविलसितंविलासःसंहृतं

संदृष्टांताऽयमर्थः अतिऊढाद्यदुक्तितयानिर्मर्यादरसस्वतोविलासकलापस्यापिसंग्रहोदृष्टेरेवपादइतिइ
ति॥ ॥अथमिश्राय॥प्राचीनशकाव्येषुकेकस्यरसस्यप्रतिपादनात्रत्रसविशेषाऽपरिस्फूर्तेरितुपादेयत्वेच।
एतस्मिन्ममकाव्येनवानांसपरसानांसविशेषतयानिरूपणाद्विरक्तानांचांतरसेह्यपयोगाऽनुरक्तानांतुशृंगारसे
षष्टांशूपयोगएवेतिस्वस्मकाव्यस्यप्राचीनकाव्यापेक्षयाविशेषमूचितइति॥व॥प्रायइति॥प्रायोनाद्यप्रतिज्ञोक्ता
नरतादौरसस्थितिः॥यथामतिमयाप्यषाकाव्यप्रतिनिगद्यातापिनरतादौरसस्थितिःनाद्यप्रतिज्ञायांउक्ता
)मयापिएषायथानतिकाव्यप्रतिनिगद्यात॥ ॥नरतात्राद्योयषांतेरसानांशृंगारादीनांस्थितिःस्था
पनंनाद्यप्रतिज्ञनकर्मीप्रायोबाहुल्येनाएषारसस्थि तिः॥प्रतिमनतिक्रम्यकरोमीतियथामतिःकवेरि
दंकाव्यंनिगद्यातकथ्यतेतगदव्यक्तायांवाचि॥व॥अ यनीरसकाव्येपरिदुरात्रादायामिनीवति॥ ॥या॥
स्मिन्वेडनाशुक्लानारीवरमणंविनालक्ष्मीरिवस्रतेत्या॥ गात्रानावाणीलातिनीरसा॥दावाणीनीरसानोनातिकेव॥
ईडनाशुक्लायामिनीवापुनःकेवारमणंविनानारीवापुनःकवित्वागात्रस्रतेलक्ष्मीरिव॥ ॥नीरसारसरहितानोनाति
नप्रकाशतेनारीसेईडनाचंद्रेणशुक्लापक्षायामिनीरात्रिःविनावरंतमन्यंजनायामिनातमात्मनारमयती
तिरमणंकांतंस्रोत्पद्यतइत्यागादांतस्मात्स्रातविनालक्ष्मीरिवस्रातइत्यत्रस्रत्पक्षइतिप्रतिज्ञावादाशुण
इतिऊणोननवतिःयथाकंहितंकपेदेनित्यानित्याध्रुवप्रसंगायाःनित्यासमासेवाक्यउसावित्रासापक्षतइति॥

वाक्यान्नसंधि॥ब॥इदानींध्रुवाणशुक्लपक्षमुपवर्णयन्नाहाथस्त्यमिति॥ ॥स्तंसंतिगृहंगृहंशुक्लकवयोयषांक्वश्वाऽतरस्त्रिदृक्ल
ऊलकन्यकवलनतेजातेर्गुणेगौरवंश्लेष्मादिगुणेःगोरवंश्लेष्मदुर्मलनतातिकेवापएणस्त्रीवकला कलापऊलाला
क्वसंतिगृहंगृहमा॥थस्त्यंशुकवयोगृहंगृहंतिथेषांवश्वाऽतरीजातेर्गुणेःगोरवंश्लेष्मदुर्मलनतातिकेवापएणस्त्रीवक
यंसूतावाकपएणस्त्रीचाकलाकलापऊलालेत्यन्वयः॥ ॥स्तंमित्यर्द्धगीकारासंतोत्पन्नशुक्लविधनतोर्द्धटियेषांकवीनांव
चसांचाऽतरीवेविरूपंजातेःस्वयंकल्पितेःगुणेःस्नेषादिनिः गोरवंऽतरुष्टतांश्लेदुर्मस्नृगृहंएबालनातप्रानोतिऊल
कन्यकवायथाऊलकन्यकाजातेःसद्गुणेःसोंदर्यो दृष्टिःसतकोपिलकोऽतरांकोविदानांसतांपतिःसन्नु
धीकाविदावुधऽत्यमरतांखेनप्राप्नतइतिऽप्राप ःजगतिदुर्ज्ञनाःयथाकथंस्यवाणीरसंग्राहिणांर
सविशेषस्वाऽतुच्छनांवितांमिनांसिदुर्नुआकुंठा मासमर्थापएणस्त्रीवावरूपेवापएणस्त्रीगणिकावरूपा
सापीताहमर्द्धप्रीकत्यमरतांवाणीपंक्तौकलाप्रधुरपदपदा। र्थकल्पनाःतासांकलापःसमूहःतत्रऊलालानिपुणा॥व॥
रूपपक्षेकलाःहावभावकटाक्षनिरीक्षणादयःतासांकलाकलापःसमूहस्तत्रऊलालावतुरायधाकलास्त्रुषष्टिकला
ख्याएवकलापानूपुराणांअलंकारइतियावत्तेनऊलालाविदग्धाकलापानूपुराणांवईणीरसंदातपिवेतिविस्त्रं॥
॥॥तस्मादितितस्माद्यत्नेनकर्त्तव्यंकिंभूतंकोवंरमनिरंतरंरत्रन्यथातत्रशास्त्रविरोधोंगदग्रहायकंस्यात्॥ र
मनिरंतरंरससंयुक्तंअन्यथानीरसंवेतत्काव्यंशास्त्रविरोधंगोष्ठपनातस्योउद्वेगहायकंरसज्ञानादारणऽरंजनकं

कर्तुरिति शेषः॥ ॥रसनिरंतरं काव्यं कर्त्तव्यमित्युक्तवात्तत्र कतिरसाप्यानवाद्यशृंगारेति॥ ॥शृंगारहास्यकरुणा
रौद्रवीरभयानकाः बीभत्साद्भुतशांताश्चेत्यष्टौ नाट्यरसाः स्मृताः॥ ॥नाट्येनेदं कर्म्मेतिपादकशास्त्रेनव
रसाः स्मृताः कथिताः॥ ॥शृंगारादीनां रसानां क्रमेणस्थायिनावानाह॥ रतिर्हासश्चशोकश्चक्रो
धोत्साहोत्पत्तयेद्दृत्यात्तुष्टाश्चविस्मयस्तथा॥ इमेरत्यादयःस्थायिनावाःस्मृताः॥रत्यादी
नांलक्षणानिस्वयमेवक्ष्यतिशांतस्यपरिशेषादितथा शृंगाररसस्यरतिःप्रीतिःसद्दृतियावत्स्थायीभावः
हास्यरसस्यहासःकरुणरसस्यशोकोरौद्ररसस्यक्रो वीररसस्योत्साहःभयानकरसस्यभयं बीभत्स
रसस्यजुगुप्सा अद्भुतरसस्यविस्मयाःशांतरसस्य शमोमनसःस्वास्थ्यमवल्गनेत्यमीतिसत्य
स्मिन्नावएकैकएवरसइतिस्थायिभावा उक्तेदानींव्यभिचारिभावानाहनिर्वेदइति॥ ॥निर्वि
देत्यतयाग्लानिःशंकाःसूयाधर्म्मदयश्रमाःहर्षआल स्यमेवमदःस्मृतिरिष्टीतिःव्रीडा।
व्रवपलतार्थदृष्टिःस्मावेगाहर्षजडतार्थतयाग्रवर्यविषादःऔत्सुक्यंनिद्राऽपस्मारएववासुप्तंबो
धेमर्षश्चप्यवहित्थाऽमतयोग्रहाश्चमतिश्चव्याधिश्चसंघोन्मादश्चमरणंत्रासश्चवितर्क
श्चविचिकित्सावृतिर्निवारिणोत्रयस्त्रिंशदिमेभावाःप्रयांतिस्मसंस्थितिं॥ इमेत्रयस्त्रिंशत्संचारिणोविनिय
किंभूताइमेरसंस्थितिंप्रयांतीत्यनिर्वेदादयोरसान्भावयंतीतिभावाःविशेषणान्निर्वर्त्तःशृंगारादीन्र

सान्वरंतिगच्छंतीतिव्यभिचारिणोरसानांशृंगारादीनांसंस्थितिंप्रकृतिंप्रयांतिप्राप्नुवंतियाप्रापणे॥ अथमनिश
यार्थेतेनावस्थत्रतत्रजायमानाःशंतंरसंप्रतिसंतमप्यतम्परसमंगतांप्रपद्यंतइति॥ ब॥ ननुतेपिहेतोःस्वात्मानंनि
र्वेदंविशंतिप्रश्नमाधिरतादिनिर्विषयेभ्यनिष्क्रांतानिःस्वीर्यपराधपरकौर्य्यत्रासाग्रनिग्रहादिनिरतंधृतिना
रंशंकाव्रक्रोधहर्षौर्जन्यगर्वादिनिःपरगुणेष्वादरोषबुद्धिरसूया॥४ कांक्षारीर्षामधुपानादि जान्यामस्तेपरवेदःश्रमोदृष्ट
यत्नापकर्षश्चालस्यंश्रुतिस्मृतिभ्रंशोबुद्धिदैन्यंचसंदेहः शनियंतावधोःप्रकारज्ञितासाविनंविंतायत्रासौ
ष्टप्राप्तिजनितध्यानंविंतार्थदर्शविस्मयविषादादि निश्चितवेक्लव्यंमोहःश्रमदृशादृशनिद्रादत्यामत्रि
यात्प्रियवेषाद्यक्षोधितसंस्कारजन्यंस्मृतिः। ।रउपस्थितार्थनियंत्र्याकुलतावृतिःलज्जादि
नावत्तापोधृतिर्वा॥रनवीनासंगमाकार्यस्मरणा। जडतादिरत्रकोधेसुखत्वादिकारकोधस्थितावो
व्रीडाजलक्ष्मा॥रागद्वेषाश्चयोग्यार्थादिजनितत्वंरजनंवपा जडता॥धाअनिष्टश्रुतिलज्जादिजनितमनःप्रमोहो
र्षः॥रप्रियाप्रियदर्शनश्रवणजनितसंभ्रमश्चावेगः॥ कामक्रोधजनितसकलविषयदृष्यतासानंवा॥रदृष्टानिष्टश्रु
वणदर्शनविरहादिनिःसर्वकार्य्यधृतिपरिहारोविरहव्यथाविक्षेपमात्रव्यंजनावस्थानंवा॥रसोमाग्यस्य
पशुणात्रमाश्रयाणांस्खलनक्रूजयोवनलावण्यैश्वर्यादिजनितदर्पेरन्यस्मिन्नवज्ञानंगर्वः॥रदृष्टश्रुतानुभूतार्थ
निश्चयपराधादिनिरतिमानजनोविषादः॥ एकाग्रताहमत्रेमोमुक्त्वेतरंवस्तु॥ विंतारूपस्मरणादिनामनसोबाह्येंद्रिये

रसायागोनिद्रा॥२१ मूर्तावस्थादिरहादिन्नतावेतनाप्रमारा॥स्मरणं यथार्थस्यविस्मृतिरपस्मारावा॥२२ सर्वेंद्रियम
स्मोहजनित निद्राधिकरणं कर्किंवित्परार्थविलोकनज्ञानंमुद्रा॥२३ निद्रानाशः प्रबोधः॥२४ अभिलषापायमानजनितानि
नावेगाऽमर्षः॥२५ जैस्यदाक्षिण्यव्रीडाजाड्यगौरवादिनिराकारयत्निरवदिच्छा॥ क्रोधोविद्वेषविप्लवमुग्रता॥२७ य
थार्थबुद्धिर्मतिः॥ कामदृष्टावदनाद्यानकमावज्जनितसंतापकाश्रयोदिदाघाव्याधिः॥२९ औत्सुक्यंसंतापादिकारित
मनोविषयाभिमुखंप्रियाप्तिहृत्याव्यापरउन्मादः॥३० हानंदविरहजनितविप्लवविप्रलापावा॥३१ मनसमंद्रियैःस्व
कृविषैरोमरणं॥३२ रागर्द्धितादिजनितविप्लविक्षेपस्मृ
तावानुत्कामात्रिकनामानादृश्येनइति॥ ३३ मूर्छनः
वर्त्मदृग्मुखपल्लवादत्यष्टौमात्रिकाःस्मृता॥३४ द
त्रवाक्यादिरादित्यनिश्वल्येमूत्यतादायानुलावा॥३५ वेदः
ऊरुद्वयादिःअमुनेनजंघलंघाप्रलयोनिश्चेष्टपतनमृतिःइतिअमुनाप्रकारेणस्तंभादयोहीमात्रिकाःजडेनवामात्रिका॥
मनवंमनःकरणंयत्पश्यत्येकंसप्तधेवातन्वंतिकोमलांतःकरणाश्चेदयंथा॥अतिकठिनस्यमहामूढस्यवानेतपु
णाऽतिहृतोमात्रिकाश्चांतइतिनादः॥३७ एवंपंचवाहृषितावानुत्कास्तायिनावानेवंशृंगारादिरसतामादृत्ता
वाएवेति॥ ॥भावाएवातिसंपन्नाःत्रयोतिरसतामगाः॥ यथाद्रव्याणिनिन्नानिमधुरादिरसात्मतां॥३८ अमीनावाएव

अतिसंपन्नाःसंतःरसतांप्रयांति॥यथानिन्नानिद्रव्याणिमधुरादिरसात्मतांप्रयांतीत्यनुयंत्रावारत्यादयः॥अतिसंप
न्नाःअतिशयंप्राप्तासंतःरसतांशृंगारादिहास्यवात्मतांप्रयांतिगच्छंतीत्यर्थः॥निन्नानिद्रव्याणिदाडिमशर्करापत्रकृता
निकेस्थिद्रिशेषैरतिशयंप्राप्तानिमधुरादिरसतांप्रयांतितद्वदरसोनामकश्चिदनिर्वचनीयश्चमत्कारः॥एवंरत्यभी
नावाविभावानुभावव्यभिचारिनिरतिशयंप्रापिताःसंतारत्यादयःस्थायिभावाःशृंगारहास्यरूपतायाचंतइत्यर्थः॥तत्रदृष्टांतमाह॥ ॥संभवंतियथा
वृक्षेपत्रपुष्पफलादयः॥तद्वत्रसेपिकविरविशेषाभावरूपिणः॥३९ यथावृक्षेपत्रपुष्पफलादयोविशेषाःसंभवं
तिनतद्वत्रसापिभावरूपिणोविशेषाःकविरःसंभवंतीत्यनुषंगः॥ आदिशब्देनअंकुरउष्मोद्भेदफलस्वादुविशेषा
ःसंभवंतिसंगताःभवंति॥रसेपिशृंगारादावपिभावरूपिणोविशेषाःसात्त्विकभावाःकविरःस्फुटंतीत्यर्थः॥ ॥यथाए
किकस्मिन्नपिवृक्षेपरस्परविवक्षणापत्रादयःकमनीयाविशेषासंभवंतितथैकस्मिन्नपिरसेननानाशृंगारादयोवि
शेषाःसंभवंतीतिभावः॥प्रायइति॥ ॥प्रायोनैकरसंकाव्यंक्वचिदेवोपलक्ष्यते॥ बाहुल्येनभवेद्यत्रतद्रसानिगद्य
ते॥४०॥ अत्रत्रैकरसंकाव्यंप्रायःक्वचिन्नउपलक्ष्यते॥तुउक्तौ॥योबाहुल्येनभवेत्तत्तद्रसानिगद्यते॥४०॥ अत्र
अस्मिन्लोकएकएवरसोयस्मिन्तत्तत्प्रायइत्यव्ययंबाहुल्येर्थेनउपलक्ष्यतेतन्मूयतेयदापिकथमपिकस्मि
न्नपिनिपुणेनकाव्येकरसंनिबध्यतेतथापितत्रापिरसांतरंकरस्योन्नेउंशकावाक्यतत्रहिशृंगारकाव्यंवीरकाव्या
दितिप्रसिद्धिःकथमित्यत्राहबाहुल्येनेति॥योरसोयस्मिन्काव्येबाहुल्येनभवेत्सरसःतद्रसाकाव्यरूपा

निगद्यात। तत्र हृत्तौ दृश्यन्ति केशिकाति॥ ७॥ केशिकाश्चारनद्यो वेदव्यासावृतौ
नारन्तीतथा॥ वृत्तयो वृत्तायासेयारसावस्थानभूविकाः॥ ९॥ वृत्तयः वृत्तयोतेयाः काश्चोच्यन्ते॥ केशिकीश्चारनद्यो वृक्षसावृतौ
तथा नारती॥ किंभूता वृत्तयः रसावस्थानभूविकाः॥ रसानां शृंगारादीनां अवस्थानं सूत्रयंतिज्ञापयंतीति तताः कोमलं
कर्कशपदस्थनया वृत्तिष्वस्मविषयोव्यापारात् हृन्निगद्यात केशिकादिहृत्तीनां वृत्तयः तृणांलक्षणानिसूत्रयामवृत्तयिष्य
न्तिवृत्तीयपरिच्छेदे॥ ७॥ धर्मोदिति॥ धर्मोदर्थोर्थितःकाम ःकामात्सुखफलोदयः साधीयानतश्चित्रेशृंगारेणनायक
कास्मात्॥ २०॥ प्रवृद्धिंस्पष्टा एषशृंगाररसात्तस्मिन्नेसा। धीयान् किंभूतःशृंगाररसनायकः॥ तस्मिन्नेसुखफ
लोदयश्चित्रेसाधीयानतश्चित्रेष्टः॥ अतिकवादयो न्निर्दिसाधयतिसूत्रेणनिकवादयाःक्रमेणानेद
साधनविषयसोपरतांश्रयंतीपशृंगाररसमादायैव कामंजनयति॥ अतोहेतोःश्रेयस्कोनायकस्त्रेष्टः॥
वेष्टेति॥ ॥ वेष्टानवतिंगुनाय्यारत्सुक्कायानुरक्तयोः संः याग्गाविप्रलंभश्चशृंगारादिविधेमतः॥ २२॥ अनुरक्तः
योःगुनाय्योःरत्सुक्कायोवेष्टासशृंगारःसद्विधःसंयागाविप्रलंभश्चतत्रयः॥ अनुरक्तयोःप्रीतिमतोःरत्सुक्कावेष्टा
रतिजनित्तापश्यन्तःकिंचिद्विलोकनादिरूपाशृंगारः॥ यद्यपिप्रथमाद्यालंबनावस्थतायद्दूतीपनागादालिंगनादि
प्रकाशितादर्शादिसंवारिनिरूपवितारतिरवशृंगारस्तथापिरत्सुक्केवेष्टयोःकार्यकारणाव्यास्तेनदविवक्षयारत्सुक्का
वेष्टाशृंगाररत्सुक्कः॥ ॥ दर्शयितिः॥ संयुक्तयोःसुसंयोगोविप्रलंभोविप्रयुक्तयोः॥ प्रछन्नश्चप्रकाशश्चद्विधसयथा॥

॥ २४॥ संयुक्तयोःसंयोगःद्वयुनःवियुक्तयाविप्रलंभःएषसंयोगविप्रलंभरूपःद्वयुनरेवद्विधसःप्रकाशःसंयोगः॥ प्रछन्न
संयोगःप्रकाशाविप्रलंभःप्रछन्नविप्रलंभश्चेतिसंयुक्तयोःसंयोगिनोःद्वंनायोःसंयोगरूपः॥ विप्रयुक्तयोर्वियोगिनोर्द्व
न्द्वयाविप्रलंभःशृंगारः॥ यद्येतिदर्शयतिः तत्रप्रकाशसंयोगमुदाहरतिमदनेति॥ ॥ मदनकुंजरकुंभतटोपमस्तनयुगे
परितःस्फुरितांगुलिःसकरजक्षतवामप्रियादयितपाणिप्रमन्यतदर्शिणः॥ २३॥ प्रियादयितपाणिसकरजक्षतवाम
मपिदर्शिणेअमन्यतः किंभूतपाणिःस्तनभागपरितः स्फुरितांगुलिःकिंभूतस्तनभागःमदनकुंजरकुंभतटोप
मः॥ ॥ दयितस्यवक्त्रस्यपाणिकरजानखास्तेषांह तंविकांतनसहवर्तीतरतिसकरजक्षतःसकरजक्ष
तश्चासौवामश्चेतिसकरजक्षतवामःप्रतिकूलंतां दृशमपिदर्शिणेअनुकूलोअमन्यतज्ञानवतां
मनसानावाममपिदर्शिणमितिविरोधनामालंकार ॥परितःसर्वतःस्फुरितावेवलाअंगुलायायस्मिन्
सःमदनकुंजरःकामदृप्तोतस्यकुंभतटवत्तुपमायस्यस ॥तस्मिंश्चमदनकुंजरत्वेननातिकमनीयंकुंभतटोपम
वेनातिपीनंमूर्वितोअयप्रकाशविप्रलंभसुदाहरतिसंतप्तइतिः॥ ३॥ संतप्तःस्मरसन्निवेशविवशैःस्वाभैःस्फुटंप
चमोऽशावन्निशिरापतद्धिरजनीसंकल्पनेत्रांजनिःतस्याःप्रियविप्रयोगविधुरस्यक्षाधारागितांसंप्रत्युद्गतवक्षि
वारिविषमंमन्येवृतायवातासंक्षणंतस्याअधरांप्रतिवंतमेवतेदृत्यहंमन्येकिंत्रवारागितांत्यक्तः॥ किंभूतंत्रतोव
नवक्षिवारिविषमः॥ किंभूतंअधरः प्रियविप्रयोगविधुरःस्तनः किंभूतंस्वाभैःसंतप्तःवपुनःआपतद्भिनांजनिःश्रे

महाधनाः दक्षाः अनुरंजनप्रवीणाः क्षमीमदनशीलाः स्निग्धविस्निग्धप्रीतिः सुभगः सुंदराः अनिमानीदीनतारहिताः सुनाग्वाग्मधुरनाषी नायकनेदानाद्द ॥ तस्येति ॥ तस्याश्चकृष्णदक्षिणशब्दृष्टाश्चनुमत्रचत्वारः प्रेदाः क्रियया चोत्तनदा ऋतयश्चरमणीयाः २ अत्र श्लंतस्यक्रियया अनुकूलदक्षिणाश्चत्वारोनेदाः पुनः रमणीयाः तदादृतयश्चत्वारः ३ अत्रअस्मिन्ग्रंथेऽश्लंवक्ष्यमाणप्रकारणात्तस्यनायकस्यक्रियया क्रियाजिः अत्र अनुकूलश्चदक्षिणश्चशब्दाश्चदृष्टश्चते रमणीयाः कमनीयाः तदादृतयश्चेषांअत्रअनुकूलदक्षिणा वधूष्णांउदाहृतयः वदाहरणानिउच्यांतप्रकारंपता ॥ तत्रानुकूलजक्षणमाह ॥ अतिरक्ततयानार्यांमदा त्यक्तपरांगनः ॥ सीतार्यांरामवत्सोयमनुकूलःस्मृतोयथा ॥ २९ स्तः अयंअनुकूलस्मृतःमकार्यानार्यांअतिरक्ततया कृतयामदात्यक्तपरांगनाकस्यां कस्यांसीतार्यारामवत्माबा नार्यांस्थूलपुवत्यांअतिरक्ततया अतिशायपे मणांमदामदरात्यक्तापरांगनायेनसमारामेणतुल्यपरा मदत्माबुद्धिकपरांगनामरामुखंवेत्तीतिसर्वंकालमनु रक्तोऽनुकूलस्यर्थः ॥ अयंयत्पनुकूलश्चदृष्टंदर्शयतिअ स्माकमिति ॥ अस्माकंमखिवामस्मीनरुविरयेवयंकेनोह्लंनोवक्रागतिरुह्लंनईर्षितेनेवाश्विकश्चिन्मदः किंव न्यपिजनावदंतियुनागाप्यस्याःप्रियेनान्याताहृष्टिनिक्षिपतीतिविस्मयित्तामन्यामदेऽखिंतोऽणहृमखियद्यपिअ स्माकंरुविरवामस्मीनाउह्लंयैवेयंकेनवक्रागतिर्नोउह्लंदृप्तितेनामदोपिकश्चिन्नैवाश्विकिंउअन्येनना ऽतिवदं तिऽतिकिंअस्याःप्रियःसुनागापिअन्यतोदृष्टमपिननिक्षिपति ऽयतोविश्वेऽखिंतंमन्यामदेऽत्यनुनयः ॥ ॥ रुविरेक

८

मनीयोवामस्मीवस्त्रीउह्लंवाकविक्यसुक्रांग्रैवेयकंग्रीवाभरणंग्रैवेयकंकंउच्यतेस्मरागतिर्गमनंउह्लंसुंदरंदृप्तितेसु स्पनेदाःयद्यामधुरंरसंलब्धरंतायेदृप्तितेनवेत्तामदोपिदृप्तिः मदोदर्पः किंउनद्यापिअन्येऽतराअन्यानायिकायाः प्रियोवल्लनःसुनगोपिअतिक्रमनीयोपिअन्यातांऽन्यस्यां अन्यनरत्यत्रसार्वविभक्तिकंमन्यमानिक्षिपतिप्रेरयतिक्षिप् प्रेरणेऽयंताएतावत्मात्रेणाविश्वंजगत्तुःस्थितोऽखेनदुःखितंमन्यामदेजानीमदोएतादृक्प्रियपुरुषमन्यांमांध्रुवंतेनान ह्मातिविश्वंतुःस्थितंमदत्याःप्रियोदुःस्थिताएवेतिन्यावः ॥ ॥ अथदक्षिणानायकस्वरूपंदर्शयति ॥ योगोर वेनयंप्रेमदाक्षिण्यंपूर्वयाधिति ॥ नसुंदरत्यल्पचित्तोपि ज्ञेयोसौदक्षिणोनायथा ॥ १ एवंअन्यचित्तोपिपूर्वयाधि तिगोरवंनयंप्रेमदाक्षिण्यंनसुंदरति अन्योदक्षिणाज्ञे यश्चत्रयः ॥ ३ ॥ योनायकःसुरानीवागोरवंअव ज्ञपराध्यन्नोनयंप्रेमचश्चिन्नंदाक्षिण्यंदितावरणवा उच्यीयंयोनितस्वरूपंदर्शयति ॥ सेवास्य प्रणतिस्त्रादेवचनंतएवाकलिक्रियानीतिः सेवतादवना म्मनिमधुरंमधुव्रतिरागोविनेःकांतस्याप्रियकारिणीचनवा नीतेवक्रेदोषाचित्तंकिंस्यादित्तमदन्निशंसत्यंमनोदालायतेचिंतयाऽश्रद्दन्निशंदोल्ल यातइत्तमितिकथंअस्यकांतस्यप्रणतिः सेववचनंतदवाकेलिक्रियातएवसेवतीतिः तदेवमधुरंनर्मकिंभूतं मधुव्रतिरागोचित्तंचपुनः तस्यप्रियकारिणीतादोषाचित्तंवक्रेकिंस्यात् ॥ ॥ दोलावदाचरतिदालायतेकेलिक्रियां पुष्पमालाचरणमकरीविरचनतिलकादिरूपां मधुरमनोहरेनर्मपरिहासः स्मरकेलिपरीहासः क्रीडालीलावन

किंसुंदरः। वाक्यविद्यानयप्रमवाग्मीवाक्यदृ॥ वाग्मिनिनिर्मत्रेणवाग्मीविदग्धनिपुणः। नर्मकर्मविचक्षणःपरिहासवाक्यविशारदः। कुपितादृष्टायास्मृतांप्रसादयतीतिमानिनीमानभेदकस्यार्थः॥ अथतद्भेदानाह॥ पीठमर्दविटश्चैवविदूषकश्चेतित्रिधा। मनोवेत्यथमश्चैवनायिकानायकानुगः॥ सत्पीठमर्दोविटश्चैवविदूषकश्चेतित्रिधा। तत्रप्रथमः नायिकानायकानुगाभावदित्यन्वयः॥ नर्मसचिवः॥ इतिरूपकारणात्रिधा। त्रिप्रकारः। तत्रतेषुपीठमर्दविटविदूषकेषुमध्येपीठमर्दः॥ नायिकानायकौअनुगच्छतीतितथा। तदनुरूपकरणशीलत्वात्तथोक्तः॥ गुणैर्नायिकंकल्पयतीतिस्मृतेनमिश्रोविटविदूषकोदर्शयति॥ एकविद्यश्चतुर्थः॥ एकविद्योविटः॥ प्रोक्तःक्रीडत्पायोविदूषकःस्ववदुच्चैर्यनाद्यो। निर्दम्पत्यकारीवनर्मवित्॥ इतःक्रीडत्पायोविटःएक॥ विद्यःप्रोक्तःस्ववदुच्चैर्यनाद्यानिर्दम्पत्यकारीनर्मविदूषकःप्रोक्तइत्यन्वयः॥ क्रीडत्पायोविटःकेशोपचारधूर्तोगा॥ ष्ठीप्रागल्भ्यादिरूपास्वस्यायस्वद्वाऽन्यस्याएकविद्याकामंतंतत्कलायत्समःतदुक्तंरसार्णवेतथाहि॥ केशोपचारकुशलोधूर्तोगोष्ठीविचारदक्षःकामंतंतत्कलावंदीविटइत्यभिधीयतइति॥ स्ववदुच्चैर्यनाद्यानिर्दम्पत्यकारीहास्यकारकोविदूषकः॥ तदुक्तंनाट्यालंकारेविदूषकस्तुविन्यस्यकुटिलेवामकंकरंतथादक्षिणेदक्षिणंस्ववच्चरणंकुंचनंपार्श्वेमंकंशिरश्चैवदक्षोवचरणेनथा॥ दालपत्रमयेद्विवलयतालरसानुगः॥ देशवेषसमुज्जितःकुशलःस्ववज्ञस्यविज्ञताननःकाव्य

हास्यंचकुर्वन्तत्प्रबंधरूपनाट्यणात्॥ नानाविधविकारेषुतथावाक्कालनाभिनिरिति॥ कुटिलमितिदंडकाष्ठंवक्रंतानमङ्गकंचतत्प्रहणंयथामंगीतरङ्गकरोयमंगायुष्टोमध्यमायामध्यपदवदंरंगेनटकिनायमीयत्वत्तरंतंकरंविकुरितिनर्मवित्परिहासवचनवेशावकारःमन्यवेयोवाद्यावयेनमाडारंतरंतरमष्ठद्वयइत्यमरः॥ कलहप्रियोपिनडुकंमाहतमिधे॥ वमंतायुनिकेलोलोनोजनेकलहप्रियः॥ विज्ञतांगवचोविषेदूस्यकारोविदूषकइति॥ एषांप्रयोगःऊत्रमंतवतीत्यत्र आइएषामितिलक्षणात्॥ एषांप्रबंधविषयोव्यवहारःप्रायशो नावत्स्वचुरात्रत्येकमुदाहृतंयत्सत्रयापिकाश्चित्प्रदर्शनं तावत्तथापित्रत्येकंकाश्चित्उदाहृतयःप्रदर्श्यंते उद्देश्यत्वंएषांपीठमर्दविटविदूषकानांप्रायशोवा॥ कल्पनाप्रबंधःप्रकरणानाटकनाणिकादयस्तु क्रियायांतत्रप्रकरणंमालतीमाधवादिनाटकंशाकुं॥ तजोनरवरिनादिनाणिकारत्नावल्यादिःप्रबंधःक ल्पनाकथेत्यमरः॥ एकंएकंप्रतिप्रत्येकंउदाहृतयःउदा दरणानितत्रपीठमर्दोदाहरणंविसंवदसीतिवा॥ विसंवादमानंफलयवदस्तामधुमुहृदं॥ मुग्धमंतोपदत्तापयसिकिमंगंम्मरसुवा॥ प्रियंपादप्रांतप्रणतमधुनामानयदृशं॥ नमुग्ध्यंप्रत्येतुंप्रभवतिगतःकालहरिणः॥ ४०॥ इतिमुग्ध्यंविसंवादमानंविसंवादसुहृदांमधुवचनंफलयोम्मरसुवामंतापि नमुग्धमंगंकिंलापयसि॥ अधुनाहृशंपादप्रांतंप्रणतंप्रियंमानयागतःकालहरिणः॥ इतिप्रत्येतुंप्रभवतिमुग्धंसुंद रिमूढेवामुग्धःसुंदरमूढयोरितिविश्वः॥ मानःप्रियापराधस्यविकोवेष्टारूपईर्षाविशेषश्चसुहृदांमित्राणां

[illegible]पुष्टऽङ्गदोमित्रामित्रयोरितिभूत्रेसाधुसमीचीनोभवतिफलंयस्यफलेकृत्यस्मरातकामातनवतीतिस्मरःकृतंतत्रभुक्त
व्यर्थमाव्यर्थकउदयाद्युत्पत्तिमरःअंगकरत्वरणादिःअंगंप्रतीकाव्ययवोःपद्यनेस्त्यमरःलापयतिस्मानिकारयति
लोहदर्भस्तेयेइत्यध्यातार्लिखितरूपोःअनुनाऽद्यनोएतद्विशेषंप्रतीदानीमनुनामोपनंतथेत्यमरःकृशमत्यर्थंपादपू
रणप्रणतंनम्रोमानयसमानयाकालरूपोदरिणःकालहरिणःशाकपार्थिवादीनापुनरपदलोपश्चाप्रत्ययउत्वागंड
ानप्रनवतिनमस्यर्थोदरिणरूपकृष्णकालस्योन्नाजतामूर्वितनितिनावःबाअथविटोदारणमाहःप्रणयिनी
तिबाप्रणयिनिकृतांतस्मिन्मानंमनन्तिमानयथाकिमपरमितायुक्तासुकेविनाद्युनानवाअयम
पितवत्संप्रत्येवकृयानजसंनिमानयरमंकदलीकंदलेदलविर्मृगलोचनाःदमनाह्वनितांस्म
नमानंमानयथाःकिंभूतेतस्मिन्कृशंप्रणयिनिकृतांअपरंयुक्तायुक्तेःकिंक्रियमातत्रद्युनाविनातवपं
प्रतिश्रयंमृगलोचनाविरहयानजसंनिनोनवेत्किंनूतांमृगलोचनांरमंकदलीकंदलेदलविर्मनाह्वनिमा
इंकारनम्मिनृनायकमानयथामाऊरुमानयथाइतिकुतःकृकरणेस्त्यध्यतोर्दुडिमध्यमषष्ठेकवचनेमाडुड
डितिभूत्रेणमाडुआगमोडुरिक्रमर्वलकारोयवाद्यानमाडुयोगेतिभूत्रेणाडागमोवाकृशंअत्यर्थंप्रणयिनिकृ
तमितिःकृतःअस्मात्अपरंअन्यत्युक्तासुकेर्युक्तासुकविचारेःकिंनकिंविदित्यर्थाःअद्युनानायकनोमृगलोच
नापीत्यनेनचंदनकंदलयमरादीनामतिदुष्प्रदत्वंसूचितमितिःकृयानलकालाग्निसंनिभंतस्मदहाःसर

पकदलीकंदलेदवत्छविद्युतिर्यस्यसाआनाकांतिर्द्युतिःछविरित्यमराःछाअथविटोपकारादारणाद्रादितिः ॥द्रा
कंदलितेहृदिप्रवित्ततेकंदेछवद्विद्वाघक्रेसंकल्पनामिकातरलितेन्नर्यद्विरत्स्मनिनिःश्वासेःदृश्यमन्मथोन्मदव
द्युव्यंकनवोवेदितामिथ्यालंबितमोष्ठवेल्लतमितःकोपनकांतंप्रतिधाद्रामिथ्यालंबितमोष्ठवेतवनिःश्वासेःदृश्यम
न्मथोन्मदवद्युःव्यंकआवेदितंअतःकांतंप्रतिकापनलतोकिंभूतेनिःश्वासेःद्रात्कंदलितोछनाःहृदिप्रवित्ततेः
।पुनःकंदेलुवाद्भिःपुनःस्नात्वुकेनिर्यद्भिःछनात्संकट नाभिकातरलितोःपुनःअत्रेस्मनिःछाःमिथ्याआलंबे
तंसोष्ठंवंचनुर्व्ययंयातस्यासंबोधनेःदृश्यंबद्धालाम त्मथाकामस्मस्मात्उन्मउल्लिताद्दवद्युःमंतमःवद
ऊलकामाद्रवमंतापस्यर्थाःदृवद्युरितिहुडनुउ पत्तापस्तस्यधमतोःत्तंतिद्विनोद्युलितिस्मूत्रेणसि
द्धतिव्यंकंपकटंव्याद्वदितास्तातःअनेनस्मात्ताः कांतंप्रतीत्यत्रलक्षणेछंदूताख्यानागवाम्नासुप
तिपदेनवृतिसूत्रेणलक्षणेदितोपालंतव्यर्थाद्रात्ता नाभिसमीपात्कंदलितेःछंकुरितेःप्रवित्ततेःप्रकाशि
णवित्ततेविसृतेःनिर्व्यद्भिर्निर्गलद्भिःसंकटासंकीर्णोयानाभिकानश्तरलितेःवंचनेतोप्राप्तेःअत्रेनहास्यका
रणनर्म्मविदितिविदूषकलक्षणेसुत्रेयम्।अत्रस्मनिःअस्मुत्रेःछाःमपरिकरान्नायकान्निरूपेदानींतथेदनायिकाः
प्रदर्शयन्नाहसुकीयेतिछाःसुकीयाःपरकीयाःवेश्माःमान्यवनितातथाकलाकलापकुशलाःस्निग्धस्नेहपरायणाःनायिकाःध्व
तस्मदितिस्त्रीनायिकाःस्वकीयावपुनःपरकीयातथासामान्यवनिताःकिंविशिष्टाःकलाकलापकुशलाःतत्रपूर्वो

दनयकारमाह॥ अनुष्मभनुनयत्येषमृदूपायनसंचयनातिनीतिकरैर्नाविधिबंधवजिनीघकं॥ एष मुग्धनिर्बंधेनाविदंग्धयनमृदूपायेनअनुनयतिकिंभूतोनीवः॥ नातिनीतिकरैः॥ पुनः कथंभूतः बालनीघकं॥ एष नायकः॥ निबंधः कथंभूतः॥ अनुनयंकरोतिअनुनयतीतिनअतिनातिनीतिकरानातिनीतिकराश्च॥ निषेधार्थोनकारयमामनयः तानलोपानार्षोनिकंथेत्यादेरिष्टयइत्यानननालोपानार्षः॥ बालनीघकं॥ बालश्चयंजनकं॥ तमेवानुनयमजिनयद्भवंकं दृश्यितिमरतीति॥ ॥मरतीतिधा॥ मरतिमरप्यश्लोरे षाऋमडूमरावलीमुखविधिमुखंपद्मेमन्येनवास्यपिपा मया॥ इतिनिगदितंकिंविभ्रत्यावेवर्त्तितकंधरावदनकमलेनर्त्तोजाविरंपरिचुंबिता॥ ॥ऽहुमुघात्वि॥ ऋडूमरोणाऋमडूमरावलीतवत्रास्यपिपासा॥ यामरप्यश्लोरातमरति॥ किंभूतामेवंविधमुखं॥ इति निगदितंयति किंविभ्रत्यावेवर्त्तितकंधरावालनर्त्ती विरंवदनकमलेपरिचुंबिता॥ ॥मुघुमुखंस्यस्पाः मासुमुखं॥ तस्यामेवंविधंमुखंविधिमन्येतना निश्चमेतया ऋमराणांश्रावलीपंक्तिरावेष्यालिगवलिपंक्तिः॥ श्रेणीर स्वाक्तगंडतयइत्यमरः॥ आस्यमस्यमुखस्यपिपासामापातुमिच्छातया॥ मरमहृद्यागम्यः॥ तोयतटात्॥ पद्माकरकडागा श्रीकासारःमरसीमरः॥ हृल्लेखोधश्चतीरंवृतंदंविधित्यमरः॥ मरतिगछतियंकमालविभुखीविधुखंस्यजंती॥ १५ निगदितंकथितं किंविभ्रत्याईषज्जयेनाविवर्त्तितातियंकृतकंधरायावयासा॥ कंठिरोधरतीतिधुत्पत्तिः॥ कंठिरा राजजमाख्यातंकंसुखंवक्त्रकंतितं॥ ॥अथनवोढांहरीयाह॥ ॥अन्यामितिढा॥ अन्यंनिषेधवमाणंप्रियंहिकुप्यति

प्रियेरोदित्यम्यायतःस्तूत्पनुनीतावनुप्यति॥ ५३ मप्रियंप्रिकुप्यति॥ किंभूतेप्रिये॥ यदिअन्यंनिषेधमाणे॥ पुनःअस्या यूतेरोदिति॥ वपुनः॥ स्तूलं॥ अनुनीतानुष्यति॥ ॥यानवदृश्यंप्रिये॥ प्रिकुप्यतीत्यत्रविरुद्धंयतः॥ कुरुकुरुदेष्यंक्रियाद्यांनांयंत्र तिकाप्रकृतिरूत्वेणप्रियायऊप्यतीत्यवंम्यात्तत्रादिवत्तात्तःकारकाणिनवंति॥ यथाजातंवंशेचुवनविदितेपुष्करावव र्त्तकानामनिमेघदूतकाव्ये॥ जनिकर्तुःप्रकृतिरिति॥ मूत्रेणाजातंवंशादितिलवतिनयात्रापिअथवायंप्रतिकापानावात्र अस्मिन्अन्यादृष्टिमाकार्षीरित्यर्थः॥ अन्यंनायिकां॥ अस्य नायकस्यडप्यतिरंतुष्टोभवतिलाभादरतिमन्यावितिं ॥ ॥मन्योस्तातप्रथमामवविकारमन्यंनोजानतीनवव धूरुहतोपरंगा॥ धूर्तेनालावनजलंपरिमृत्यगाढंमंचुंब्य चाधरतलेगमितात्रप्रादेः॥ यथजानवववृधुंयामन्योस्त तमतिप्रथमेनवपरंरुहतोकिंविशिष्टाअन्यंविका रंनोतानतीपुनःधूर्तेनप्रम्यादंगमितः॥ किंकृत्वालोवन जलंपरिमृज्यनःअधरतलेगाढंमंचुंब्य॥ ॥मन्योक्ता धपरंकवलंविकारमानोपालंननादिरूपंविकारोमानः मानावस्त्यमरः॥ त्रमादंप्रमन्नंतात्॥ त्रमादंसुप्रमन्नंतेत्य मरः॥ गमितात्रापितः॥ परिमृज्यपरिनेमंतातमृष्ट्वागाढंदृढंगाढवाढदृढादितिवैत्यमरः॥ ॥त्रयमध्याःआरूढयोवान ति॥ ॥आरूढयोवनामध्याआरूढंतमानंनवाप्रगल्भवयनाकिंविहिराजहिन्नमाययाः॥ ५५ स्पष्टोन्यः॥ आरूढंयो वनंयस्याःसामध्याप्रोद्यत्तारुण्यशालिनीत्यर्थः॥ आरूढंतःत्रकंदीजूतामानवंकामोयस्याःसा॥ किंचिदीषत्प्र गल्भानिवयनानियस्याःसाविराजंतविभ्रमायस्याःसा॥ तनुकंरमाघृतसिंक्षेत्रमानलजामदनाप्रोद्यत्तारुण्यशालि

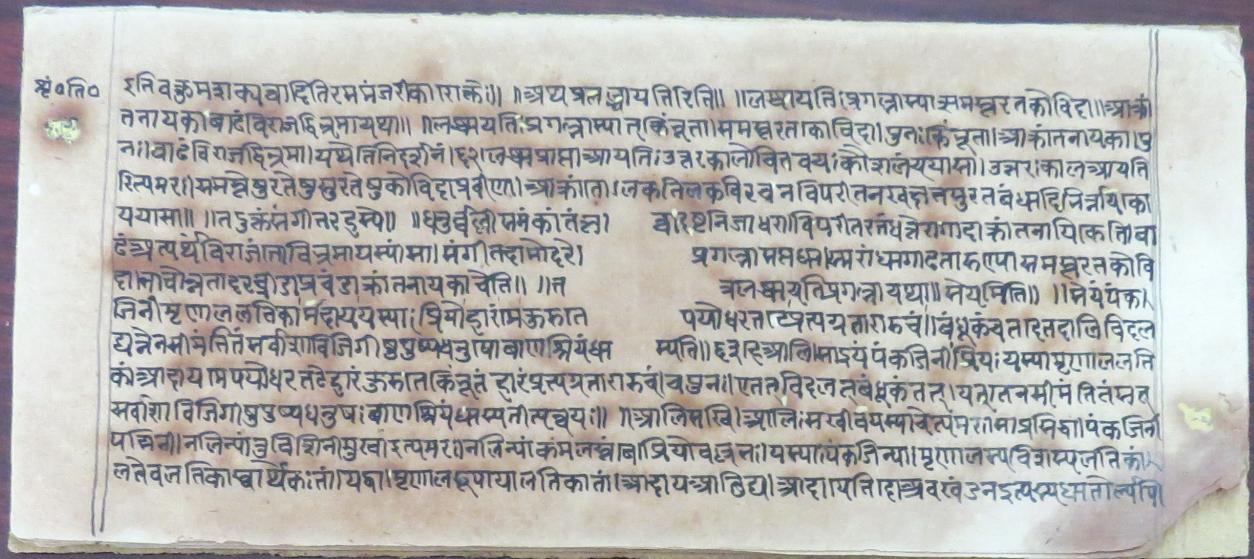
नां॥ कंवित्सुगन्धवचनां पोहितामुरतक्षमां॥ मध्यास्याकोमलाङ्गीपिकानेऊत्रापिकर्कशांतांयथेतिनिदर्शनंग्राह्यं
वनंदर्शयितांतरज्ञारमिति॥ ॥तरज्ञारेवक्षुःक्षपयतिमुनीनामपिदृशःऊरुर्दंशकांतंहृद्यंनहृद्यंकान्नकृतोगतिर्मो
हंभूतादरतिगमनंमन्मथवतांमहोतस्यासुल्यंतकृणमणिमंवविजयतां॥ पद्मंअहोतत्कृणमणिमंवंतुल्यंविजयतांय
तांतस्याःवक्षुःमुनीनांअपिदृशःक्षपयतिकिंभूतं चक्षुःतरज्ञारंतस्याःहृद्यंकान्नच्छहृदंनकृतंकिंभूतंहृद्यंऊरुवंदं
घाकांतंतस्यागतिःमन्मथवतांगमनंहरतिकिंभूतागतिः मंदंभूतां॥ ॥तत्कृणंस्यात्वक्षुःकृणमातस्मिन्नतुल्यंसमा
नंविजयतांविपूर्वंजिजायइत्यस्यख्यातांविपरीतांजे रित्यात्मानंपदंवक्षुःजानातांवकवचनांमुनीनांमनन
शीलांहृशोनक्षपयतिप्रेरयतितरंतीतारा कनीनिकायांस्थिरंततोहृद्यंवनंतरुणंयांरितिक्ष
ज्ञाःअरुरोहृदयंशून्यानमन्मथवतांकामिनांनमंदा मंदानवर्तांतिमंदीभूतां॥ ॥तद्वन्द्वंदृश्यंनेवप्रा
ङ्भूतंमनोनवंदृश्यतिदृष्टिरिति॥ वा॥ दृष्टिःस्थिरीभूतिर्नरंप्रियतमेवदृष्ट्वालालालंगम्यातजानासुखुमनोरमांतवदृशाकस्मादकस्मा
दियं॥५७॥ दृष्टुंकृतवद्दृश्यंदृशाअकस्मात्कस्मात्जातायतःदृष्टिर्निर्गरंप्रियतमेस्थिरीभूतिर्भवतिपुनःगिरो
विदग्ध्यंनाजानातिपुनःकांमंयथान्नवतिनयांऊंतलपालिकाविरचनाकरः किंभूतःकरःत्यक्तान्यकर्मापुनःदृष्ट्व
ह्यंपुनःमंदियतांपुनःलीलालंमंयथान्यांनयागम्यतां॥ ॥शेषंनेतुवोयस्यांसाभूतस्यांमंबोधंनंकुर्वाश्चेवा

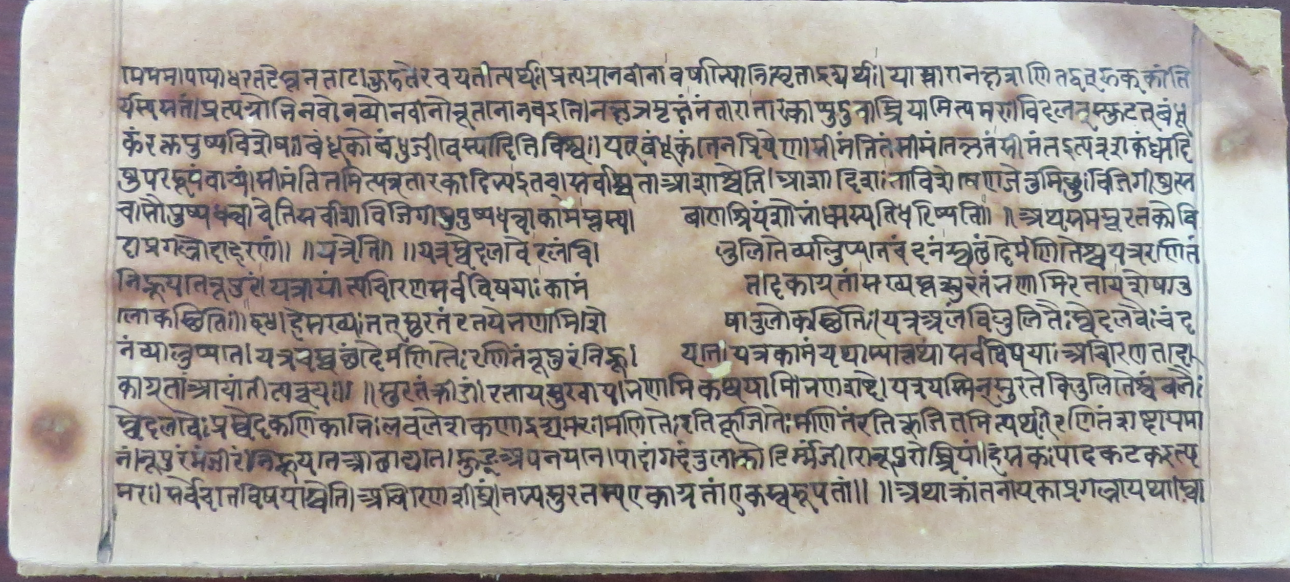
र्थनयोऊरुश्चतिकृष्णाअकस्मादित्यव्ययंजातायाःपुनर्भूतांस्थिरीभूतिंकरोतिगिरोवाण्याविदग्ध्यंनतंतरंतिताःहृलंतांह
तिवाणांऊंतलनांकशांनांपालिकांरचनांविशेषांतस्याविरचनाकरोदृष्टाविकुरुःऊंतलोबालःकवाकवाकाशिरःकरइ
त्यमरः॥त्यक्तानिअन्यानिकर्माणियेनसांमंवियतेत्याह्लादनांजालयाअलंसंवरणंमाह्लादनांजालयाअलंसंवरणं॥ लांकं
वित्सुगन्धवचनांदर्शयतिसुनगऊरुवकरंति॥ पुनगऊरुवकर्यूनाकिंमालिंगनोकांकिंपुखमदिरेतुकिंनारीनोहृद
म्भावयिनियतमशोकपुष्पातपाद्घातांप्रियमितिप रिहासात्पेशलंकविहृदेवंपदंकांवित्प्रियंपरिहासात्इति
पेशलंऊरोइतीतिकिंहृसुनगद्यौनाऊरुवकांआलिं गनोकांकिंहृदिस्थांकमारानांसुखमदिरेतुकिं
सुञ्चशोकवयिनियतमशोकपादघातांपुष्पात॥ ॥प्रियं प्रतिश्रुतिवदृष्टमाणापशलंसुंदरंऊरोउवावावचूर्ण
रिनमणांधमतांसुनगसुंदरांनांनिबंधंऊरुवकांह हविद्याषांऊरुतिजाकांक्षांसउकांमिन्यालिंग
ननपुष्पितानवतांतिपनिद्रांआलिंगनेउकांसोकंवां हृदितिसुतांनिहृदिस्थांहृदुस्थांवतिमन्मथलुब्धकूकंम
रानागकुसुमशरांसउविलासिनींसुखमदिरांहृकृतःपुष्पितानवतीतिअशोकापिवृक्षांकामिनीवरणाघातन
तथेषांपदेसुनगांलिंगणियत्यसनांतस्यसंबोधनंहसुनगासंछिश्चरणैककपदिनांत्रियावतांयतांवंऊरुव
कांऊरुशिंतारवोयस्यसांशोषाहिनांपतिरूवेणकपांअशोकशोकरहितंविरहमृत्यइत्यर्थांघातकादनांपुष्पांता
सुकां॥ ॥वियजादिभ्रमायथांकांतइति॥ ॥कांतेतथाकंथमपिप्रयंतुंमृगंदृशावानुव्यंतुरतमनोनवयारतेषांतत्कुंजि

तंपृडुवदङ्गिरनेकवारं शिष्यायितंपृडुकपोतशत्तेर्यथाम्पात॥५७मृगाक्षिकांतवाउर्व्यंत्रयिउंरातव्यकथनपिमृडुतनकूजि
तं।यथाचूनेकवारंपृडुवदङ्गिःपृडुकपोतशतेशिष्यायितंम्पादित्यन्वयः।किंविशिष्टंम्यामृगाक्ष्याउक्तनमानाद्वयया॥ढ॥मृग
वतद्वरिणीवतस्याक्षिणीयस्याःमातयाबद्धवेतिकृत्वा।स्वागातपद्मितंपद्मंयिहाराद्दित्यर्थतिहा।मृगपक्षेकूरंगद्
करिनेहतन्नेत्रयोरितिविद्यः।कांतवद्यानावाउर्व्यंम्यवउरवोपयिउंविहारयिउंरतेशुरातस्य।पृडुकोमलेकूजितंध्वनि
तंशिष्यवद्दाचरितंशिष्यायितं।उक्तउक्तमनोज्ञवंकामोय स्यात्मातया॥तऽकूंपंवमायाकं॥पिकस्त्रिपिकजल्पमाय्
पक्षिवज्ञानंचूनिनमनुकरोतिस्मेगनाप्रम्पथात्रा॥मुख दशनविवत्रीतकंवोत्रावंदतिस्मनितमितियमामाद्वित्र
मनागकाजा॥ ॥यथावारणेकपर्वम्बि॥ ॥रात्मद्द। लावकमसूरकपोतहंमपारावतादिकनवद्धनिनेरता
ख्यात्तस्मिन्निश्चमितमीकृतदानानादिःमंयोजयन्म दनेमेथुनंबनादाविर्त्पादि॥ ॥तस्माएवत्रोदायांम्मुर
तत्रतिरानंदम्मांमादश्चतिकर्म्मद्वयंतदश्रीयतिपद्यद्वयेन ॥७॥वांदव्याक्रियातकांतपिबतीवरतावियंविशंतावत
दंगेषुमुद्यतीवम्तुखेवयंद्या॥पश्यंरतोकांतंपिबतीवातदंगेषुविशंतावासुखेमुद्यतीवावांदव्याप्रियतदश्यत्ययः॥ल॥ढ॥
पंपोटारतेकारायांपिबतीवापापानेम्तऽ॥अस्यपिबादद्रापाद्यमित्यादिम्बूवेणानम्यनायकम्यश्रमाम्तुअवयवेषु॥
विशंतावाविशाप्रवेशनेनोम्तुखेम्मुरतानादम्मुद्यतीवामोहंपाम्तुवम्तीवापिबतीवत्यत्रपानंमादरावलोकनामवादृदालिं
गनमेवाप्रवेशाःम्मुरतानंदजनितम्तुखाधिक्यमेवमोहंयंथेतिनिदर्शनं॥तत्रेति॥७॥तत्रचनेकविधंरमनम्मुरतंकलिं

कथंविदमात्मानंनःमुखमीलितार्द्धिमुगलाम्बिद्यकपोलस्थली॥मुग्धेयंकिलसुंदरीतिसुभगम्म्मेरंतथेत्थंमृतझादानंगविम
र्दनिःमहतनुम्निनंमोहंवागता॥५७॥सुभगगतथेवंद्वंरतिम्रम्भजनायथामहंवनिर्मोगागत॥इतीतिकिंम्यंसुंदरी।सुरतरम
नश्चनेकविधंमाकलिंतम्याकिलसुंदरी॥किंतुतम्मुंदरीकथंविनरम्यातमात्मानंनःमुखमीलितार्द्धिमुगलाम्बिद्यकपोलस्थ
लीकिंतूनःमुभगगादानंगविमर्दनिःमहतनु॥७॥सुभगःमुंदरीम्मेरमित्यव्ययंम्वलंरंरतिहेतोनाम्रम्भजनतान्मालिंगाष्ट
जमंगाधम्तऽनेहवआलिंगनानानाएकविधोम्रम्भनेकवि धोबऊपकारोकलिंकाऽकिलवाक्यंवात्मिलाव्
योक्तिजल्पमरोत्रात्मनंयतम्त्रतानम्तुखंतनमालितंम्त्र हियुगलंतयाम्मानदृगमंगमरम्तानारम्मुखलाहृष्टि
बोक्ता॥ ॥मंगीतरत्ना करे॥ ॥म्मुरम्मिश्रेष्टपद्मागास्मुखविम्रांतातारका।
मुखलाहृष्टिरानंदेत्यादयोम्पर्शगंधयोरितिगाढद्द। दोयानंगाःकामम्तस्यविमर्दनंविशेषेणमर्दनंतन।
निःमहनिःमत्वातनुःशरीरंपम्पर्शपम्पावानःमात्मानंम्त्रनेन दयोरानंदावाप्तियुगपत्वंमूर्विताम्तऽकूंरतिरदम्पः॥मू
र्छनामालिनंवाहणोम्मृतिकालम्यलहणंमदीमतत्परिशायम्माधयन्नम्यंतत्तइतिअथमध्येयमानावस्थायांत्रिधा।
तऽकूंरमामृतसिंधोविधुमोमानवृतःम्पाद्रागधारानयाविकतिउकूंवरममंजर्म्पीमध्यमप्रगल्भमानावस्थायांत्र
त्पकूंविविधशतातदेवदर्शयन्नाहमाधारतिवामाधारावक्रिवक्रोक्त्याप्रियंकोपानल्लतागमोमध्यारोरित्युपालंभेनस्व
रूपकथंयथा॥ ॥मामध्यमाधीरायाल्लतागमंप्रियंवक्रोक्त्यावक्रिया।कोपात्प्रियंप्रतिपकूंयथाम्यात्तथावक्रिमाधीरा।

१८

मिन्निति॥ ८॥ ॥स्वामिन्नेयुरयालकंसुतिलकंनालेविलासिन्नुरुप्राणत्राहुदितंपयोधरतटेहारंरुनर्म्मोजय॥इत्युक्तास्तु
रतावसानसुखिताभर्मूर्णविशाननाभ्रष्टांतेनतयेनिजानपुलकांप्राप्ताश्चनर्म्मोदनैः॥इदंहिस्वामिन्नलकंनेयुरयादिविलासि
न्नालेसुतिलकंकुरुहिप्राणश्चाहुदितंहारेणनःयोजयाशितेउक्तामेरमणविशाननाः॥पुनर्म्मोदनैःप्राप्ताः॥किंभूताःसुरतावसान
सुखिताःतेमनयाशितेष्टसुनयेयथाजातपुलकात्यन्तयाःस्वामिन्नेत्यर्थः॥अलकंचूर्णकुंतलेअलकाश्चूर्णकुंतलाइत्यमर
॥नेयुरयकुटिलयरत्नायतिवालालिलजातेसुष्ठुतिलकंकोप्राणेशजीवशायोजयसंयोजयसुजिरयोगासंश्लेषंवि
वदनंपश्यात्मानंइत्यानयनंघृतालावाधूयतामोहनंमो हृत्सुरतम्यश्रवमानश्चेतासुखिताःसुरवसंजातमस्या
स्मालनस्यसंजातंतारकादृस्मरनूतनेविलासिनीनात यातलपकारणेप्रकारवदनयालःश्रयविराजद्वि
भ्रमाप्रगल्भादृरणं॥मधुरवचनैरिति॥ ॥मधुरवचनैः निःसनूनंगोरुतंगुलितर्जनिरजसवलितिरंगन्यासेस्मै
रानानवबंधुनिः॥अलसरसनस्फारस्फारैरपांगविलोकिते श्रिभुवनजयेसापेक्षेकरोनिसहायतां॥दृढासापेक्षेत्रि
भुवनजयेसहायतांकरोति॥किंभूतेनूनंगोरुमधुरवचनैःपुनःकिंभूतेतुतुलितर्जनिःसदृशंगन्यासेःकिंभूतेःअंगन्या
स्मिःअलसवलितिःपुनःकिंभूतैरलसरसनस्फारस्फारैरपांगविलोकितैःकिंभूतैःअपांगविलोकितैःस्फारस्फारैःकिंभूतैर २०
तिःमनोनवबंधुनिः॥ ॥मानाधिकापेक्षेषवोबाणायस्यसापेक्षेकामेउन्मादनोमोदनस्तनयाप्रहरणंविउ॥ग्रोषणांमा
रणंसैवपंचबाणोमानावतित्रिभुवनस्यजयेविजयेनूनंगोरुसदृवर्त्तमानाःसनूनंगोरुमधुरंस्मरसन्तंस्वाऽन्यपिम।

नादरहितधरणिस्तनानियानिश्चंचुलितर्जनीतितःतर्जनीतोदिकाद्यंगुलिकरणं॥अंगानांकरवरणस्तुजोरुवक्षःस्थलादीनांन्या
मेःविन्यासेःअलसाःअंगमोटनादिबंधविशेषेणवलितोःसंजनकेःअलससदृशनत्वारंवारंअथवाअलसवलितैरपांग
विलोकितैरितियोज्यंतत्रअलसमालस्यंतेनवलितोःसंयुक्तैःप्रमाणिशयस्निग्धैरित्यर्थःअपांगेनत्रयोरंतस्तत्सदृक
विलोकितैःअवलोकितैःस्फारस्फारैःदीर्घतारैरित्यर्थःमनोनवंकामस्यस्वंपुनिःमदापकर्षणेनिःअथरताकुलत्रग
ल्भोदृश्यतेनिराकुलेताः॥ ॥निराकुलारतावधूरतवतीवा त्रियंगाकाकोयंकाम्मिरतंकिंवानवेत्रिवरमाद्यया॥इत्र
एषारतोत्रियंगाकदृवतीवनिराकुलाबधुनाकार्य॥ कामिरतंकिंवारमातनावत्रिःएषाप्रगल्भारतोकी
दायांत्रियस्पवल्लनप्यंगमवांगकोस्वार्थेकाःस्ट शातिमतीत्यधमदारांनितरांआकुलानिराकुलां
।इदंशरोपारानाधुत्वेत्वानामायमलंकारानतुकंदो डिन्नामनेशांकधकंवेमायारमंमित्येवमादिनिः॥उ
त्वेत्याव्यत्पातशरैरिवशरैर्पितादृशंतिरमातरतिसु रवातायथादनरतः॥ ॥कोनतल्यमुषागातविगलित्ता॥
नावीघ्रयंवंधनाघामोपिन्नयमेरवलायुणधृतांकंविन्नितावल्लितोएतावत्सखिवश्रीकवजमदंतम्पांगनेगछनाका
सोकाम्मिरतंवकादृशमित्यत्वल्पापिनवस्मृतिरतिरतःपूर्वविश्लेयंपूर्वितात्रुटत्यंगस्रुदत्तःविकमनुरवपकंजानि
मालनन्नयमेनाविनतिशिथिल्यामवेतियथातामवोदाहरतिधन्यास्त्राईति॥ ॥धन्यास्त्राःसत्रियोपितःत्रियतामसंवो
गलन्मेपियाप्रागग्रंपथयंतिमोहनविक्षवालंबधेयंमदृतःअस्माकंतुनदृयपाणिकमलेपुंसोवयत्पंकुकंकोयंकावय

मत्रकिंउपुरंतच्चल्पापिनिवस्मृतिः॥६८॥हेमवितताः योषितोधन्याःयाभोक्तुंविधेमर्वांगलेत्रेपियंतमम्मदंधैर्यमालंब्यत्रा
गच्छेत्प्रथयंतिचम्माकंउत्तरीयंपाणिकमलेत्रेषुकमपिउन्मोक्ष्यतिमनोकोऽयंकावयंकिंउपुरंतेत्रवच्चल्यापिस्मृतिःनिवृ
ज्ञायतेधन्याःस्तताश्चयोः॥याःयोषितः॥मोदनविधेमेसुरतात्प्रागच्छंत्रगच्छेत्॥प्रथयंतिविस्मारयंतिातम्पइदंतदीयांत
दीयंवस्तत्पाणिकमलंवतस्मिन्नुच्छ्रंषुकमित्यानननीवीग्रंथिंहरेयुः॥ ॥मानहृत्रेःप्रगल्भापित्रिधाधीरादिनेदृतः॥इर्ष्या
क्रुविशेषः॥प्रगल्भायाक्रुधीरायारतोदाम्प्रेत्रधीरायाक्र तर्जनताडनादिधीराधीरायारतोदाम्पतर्जनताडना
दिकोकापस्पत्रकाशाकेतादृवदृश्यतेतत्रधीरप्र गल्भास्तत्रदोषेपतितात्॥स्तत्रदोषेपिमाधीरातस्मि
न्नाद्रियतेरुषाश्राकारमंवृतिंवापित्तवोदोहरेनो यथा॥दृष्टमाधीरायातस्मिन्स्तत्रदोषेरुषा॥
श्राद्रियतावष्टनारतोश्रपिश्राकारमंवृतिंस्तावउद्द स्तोरुषाक्रोधनश्राद्रियतेश्रादरंकरोतिारतोमुर
ातःश्राकारस्यश्रर्द्धोक्तातःसंवृतिंगापनोउदाहरेउदाहीनाति इति॥ ॥यथातस्मिन्नाद्रियातरुषेतितत्रमेवधीरप्रगल्भाद
र्शयेत्रेवतस्माउक्तमानमपिदर्शयतियथावइति॥ ॥यथावःप्रवासपवारस्वउरायस्मादरंरुरतःपस्तस्तानमिदृष्टवद्द
स्तनिहितंयद्धिन्नमप्यानमनोउत्पत्रयामितदवमेववमुऊर्दृष्टिमवधीरंषुखंवीतलंकेतवंयंकजाह्निवनवालकोप्यप्रमा २१
दामयि॥ ॥दृपंकजाह्निवनमपिकापिवनवानश्रप्रमादातत्रशोकायतत्रवुरापवारवउरावावः॥यतूरतःस्मादृ
रंप्रस्तलंयतनिन्नमपिदृश्रामनंस्वदृष्टनिहितंयच्चएवमेवदुऊःमखंमुखंदृष्टिपरणमि॥श्रप्रमादाःप्रमत्त

ताकापदश्यर्थः॥ततस्तस्मात्प्रवासधिकोयउपकारउपवरणंतस्मिन्नवउराःपदवःस्वदृष्टेनतिहितंश्रर्पितंएवमेव॥
यथावासुस्तानामनार्पणानिमुऊर्वीरंवारंश्रथरतावपिउदाहरेत्रतितमवधीरप्रगल्भोरुर्दयेत्रेवामाध्यमानंदृर्शयिति
॥ततोयत्यालिरिति॥ ॥यत्यालिर्न्नविवारितानिवमनंगंथिंमनुऊंथयनूनोदानस्तताःमनागपिमुऊर्यंवंद्यमानेःधरे
॥यत्रिःशंकमिवार्पितंवसुरहोपतुःसमालिंगनेमानिन्याःकथितानुकूलविधिनातेनेवमस्मिन्हाः॥ ॥मानिन्याश्चे
तिवश्रनुकूलविधिनामहान्मन्युःकथितःयस्तिवम नग्रंथिंमनुऊंथयनूपाणिःनिवारितानामनुऊंवे
द्यमानेधारमनागपित्रूनोदानस्तताःयस्तदृश्यस्तस मालिंगानेनिःशंकमिवषुःश्रर्पितंताश्चमन्युःको
पःयस्तयुक्तानिवमनेनोवीतम्पग्रंथिंमनुऊंथया नूनोवयन्निवारितोनानिषिद्धोनामनागपिरुम
दृपिश्चुंबोनदाऽनूनेदाःमनुमंगीतरत्नाकारंमक्षप्र पंचितःतद्यथा॥यद्वज्ञापतितादिप्रारंविताऽविना
तथाऽनुऊदीवउरावेतिप्रोक्तानूनमथस्तुधैर्यास्मादि कोपास्मद्वज्ञानावश्यऊदिनेषुनोपतितान्मादधेजाता
महितोयाःयथाक्रमाताःउक्तोपविन्यायदधीराधप्रख्यानुसयोःदामघाणेवपतितविधायत्ता सुनेत्रुवाविन्यादि
श्रन्यासामपिलक्षणानिनतएवस्तावन्नीतिःरदएकोतारानोवारःदोयुप्रस्तावपतिकाषः॥ ॥श्रथमध्यमधीरप्र
गल्भयोश्चेष्टाणांमध्येता॥ ॥मध्यप्रतिनिनक्षेनमोनुवंमनुनाषितिःश्रधीरायम्मेंदितिमंतज्ज्ञादृयितंतथा॥ ॥
मध्यएनंमोनुवंयथाम्यात्तथामधुनाषितःप्रतिनिनक्षिःश्रधीरादृयितंपरुषैःमंतर्पदंतिःमध्यममध्यप्रगल्भानीमो

विरकालेतप्रियंअधिगतःप्राणानांसुखंययास्यात्तथासुरवान्निमीलितंअक्ष्णोर्ययातस्याःअथप्रियसंदर्शनेन
श्रवणजनितरतिपरवधूंदर्शयति॥कोऽर्थोऽत्र॥ ॥कार्श्यंजागरसंतापानयंकरोतिस्तब्धप्लोतमवदनेनकांतावक्त्रं
स्मादृष्टंहासं॥ ॥हेवेतःकस्मात्तमवकांतंदृष्टंहासंकिंभूतंदुर्जनोयस्तुतोपिश्लेकार्श्यंजागरसंतापान्करोति॥ता
वत्तरुण्यंकस्मात्हेतोःदृष्टंहासंसुमित्रमित्यंकांतंअत्रअस्मिन्अर्थेकाशंक्षितावतीजागरात्जागरणंसम्यक्कृतापांसंतापं
तप्तिं॥ ॥इदानींदर्शनश्रवणाद्यावद्भेषमाहसा। क्षतिति॥ ॥माहाद्वितेतथाम्बप्रेतप्यस्यादर्शनंत्रिधा॥
दृश्ये कालेवदंतंपांवक्त्रवर्णंतथाद्यया ॥तप्यद्दर्शी नंत्रिधामाहाद्दर्शनंविवदर्शनंस्वप्नेदर्शनंवेति॥३
तथातप्यश्रवणंवादृश्येश्रवणेकालेश्रवणेश्रवणं श्रवणंवेतिश्रमाहात्प्यत्यंतंविश्वेषदर्शि॥दृश्यो
धमतादृश्येकालेवदंतादृोनंपांवाक्यंगविलापं माधुर्यीतद्यथा॥तद्दर्शनंश्रवणंवयथाउदाहरं।
तिततत्रमाहाद्दर्शनंतप्यतीति॥४॥मत्संमंतिदृदृदृविश् तमायथांबुजालिंगनव्यापारोल्लसत्प्रेमाहनजलजा
यंतएणदृशा॥प्रयानकोप्यपरायमत्रनियंतंहेवयंमिनुवंतःखेदाज्जनएकंपमाध्वमुखेंःआप्नोतिकोविदृशां॥ ॥
॥४॥अथवाश्रमखेत्यधमदारःदेमविदृदृदृप्रियंतमांसंतिमत्संयेयंबुजालिंगनव्यापारोल्लसत्प्रेमाहनज २५
लांएणदृशोज्ञायंतांवपुनःअत्रअर्थेनियंतंकोपिअपरःप्रेयान्यस्मिनदृष्टेखेदाज्जनएकंपमाध्वमुखेंःवद
कोविदृशांप्राप्नोति॥४॥येषांप्रियंतमांबुजालिंगनव्यापारोल्लसत्प्रेमाहनवजलंयान्यस्यां

स्मिन्प्रेयसिसंप्रेमन्यतः॥ ॥वित्रदर्शनंयथाविश्रमिति॥ ॥विंवंविश्रमतोपिघमप्रालिमदनापमं॥मधुकूल्यबला
पुकंवयतिमानसं॥ ॥देप्रालिविंवंएघप्रदनोयमंविश्रमतोपिवलात्तलज्ञांमधुकूल्यमंमानसंउकंवयति॥४॥विंवंश्रेष्ठ
यौमदनेनकामनउपमीयातत्संसम्यक्उन्मूल्यउत्याद्यउत्कंवंकरोतिउत्कंवयति॥ ॥स्वप्नदर्शनंयथा॥ ॥मुग्धेति॥ ॥मु।
ग्धस्वप्नउपागतेप्रियतामतत्याणिसंसम्यर्शनात्रोमांवांवितयाशरीरलतयासंमूल्यकोपाकिला॥मांमांवल्लभसंस्पृशेतिम
इमाभूत्यंवदंतीसुऊःसख्यांतादृसितांमवितमस्तत्संशो वितप्रत्युत॥ ॥मुग्धस्वप्नमनागतेप्रियतामकिलाका
फारइवल्लभमांमासंस्पृशइतिमुऊःसदृमाभूत्यंवदंती श्रुतासख्यादृसितांप्रत्युतअस्तत्संमूल्यमवितंय
थास्यात्तेशरीरलतयासांशावितांकिंकृतयाशरीरल तयातत्याणिसंस्पर्शनात्रोमांवांवितयाभू
न्यअकारणंप्रत्युतपुनःसंमूल्यविवार्य्यसंशोवितांशो कंकारितांतमप्रियंतमस्यपाणिसंस्पर्शनात्रोमां
वांगमोऽप्रांतनअंवितयाप्रत्यासंस्पृष्टमन्यत॥अथयो धस्तिप्रहर्षोप्रियस्पर्शनंयथा॥स्फारंति॥४॥स्फारंमुर
स्फुरंपलोधंमधुमोत्पलेकलगीतंप्रियसखिमकलमिदंतवविफलंयदिनावस्येत्वा॥ ॥हेप्रियसखितवइदंमकलंवि
फलंयदिअस्मिन्नानवेतांकिमिदंसोधंकिंभूतंस्फारंस्फुरंस्फुरंपांपुनःसोत्पलंमधुकलगीतंवा॥४॥अत्रयादृशेमवक्त्रन
स्तुधयाक्षणेनरवितंसोधंधवलगृहमित्यर्थःस्फारोऽधिकःस्फुरन्स्फुरंपोयस्मिन्ततउत्पलेनीलकमलेसहवर्त्तत
इतिमधुकारंवरीप्रवृत्तिकंमादकंवक्त्रंमधुमद्यंमधुकोदंमधुपुष्परसंतथेतिविश्वःकलंमनोदर्शंतंगानं॥ ॥कालेषि
क्ति।मधुकारंवरीप्रवृत्तिकंमादकंवक्त्रंमधुमद्यंमधुकोदंमधुपुष्परसंतथेतिविश्वःकलंमनोदर्शंतंगानं॥ ॥कालेषि

यश्रवणंयथा॥विकसतीति॥ढा॥विकसतिकेरवनिकरस्मरसिवृमस्मीसमीराणसुतनुचुंबत्यबरमिंदीतनवेतनविनार
निकीहक॥ ॥दृसुतनुतनविनातवरतिकोदृक्किंसति॥केरवनिकरेविकसति॥वचनःस्मरसीसमीराणमरतिमति
॥पुनरहोःश्रेवरंचुंबतिसति॥ ॥सुभुशोभनातनुर्यस्यास्तासुनभूत्याःसंबोधनंहेसुतनुशरतिःकोदृ॥कोदृक्कोदृ
शी॥केरवाणांऊमुद्दानांनिकारःसमूहःस्मितऊमुदःकैरवस्यस्मरः॥स्मरसीमरःतसंबंधिनिकायोमरतिगछतिंयस्मा
करस्मरणेसीकाणारःस्मरसीमरइत्यमरःसमीरमारु॥ तमरुत्तनुतस्याणसमीरणइतिःअंबरं॥अंबरं॥
व्याप्नुवानसमीत्यमरःचुंबतिस्पृशतिसति॥ढा॥ ॥अथ तांयोतनस्मरणंयथा॥अननमिति॥ ॥अननमिरक्त
रक्तोत्पलऊवयोरननंरक्तोत्पलवक्त्रायदिदृक्षसेतनम् ध्रुवानिजस्मिंल्लिंप्सातनोवा॥ ॥स्मरयुक्तिःलक्ष्यो
अननमिःअक्षकऊवयोःअननंनिःअक्षंवक्त्रायदिम् ध्रुवानद्यक्षणतोवानिर्गंयथानवछिनाआलिंग्यते
ननमिःअननमिःतन्मात्रावा॥जनुर्जन्मनिजन्मनिजनि कल्पस्त्रिरूपवद्रूपस्मरःअनवनिःअनवनिःअल्पस्मरावा॥
अथकन्यांप्रतिदूत्युक्तिः॥दृसुमिति॥ ॥दृसुचक्षुरुत्पलाकन्यारक्तात्रक्तोत्पलंसुकुटं॥पश्यंतमनिजलक्ष्यंतं विविक्तेपिक्रि
यायथा॥ ॥वक्त्राक्षेत्रनानोर्थाःरक्तापिकन्याविविक्तेपिपश्यंतंअसुंक्रियास्फुटंदृसुनशक्नोति॥ सुनाःअनिजलक्ष्यंतं २६
असुंस्फुटंवक्तुंनशक्नोतीत्यन्वयः॥ ॥रक्तात्तुरागिण्यपिविविक्तेएकांतेअसुंप्रियंक्रियालक्षयास्फुटंप्रकटंनशक्
नोतिनस्मर्थाःअनियंत्रीताजल्पंतंतापमाणंयथेतिनिदर्शने॥कामनमिति॥ ॥कामेनपश्यतिनिदर्शनतएवनस्मानो

कापिजल्पंतंविरक्तेतिवादरणेलक्षास्मरव्यतिकरणमनोधिनाथेवाजारसांतरमिंदीलंतंविचक्षणी॥ ॥बालामाना॥
धिनाथेलक्षास्मरव्यतिकरेणइंदीलंतेरसांतरंविनाग्नीकिंभूतावालाकामंयथाप्यात्मनपश्यति॥किंतुदिदृक्षानएवावपुन
॥नूम्नाआदरेणतक्षापिनजल्पंतिकिंतुविक्तेति॥ढा॥मनसःअधिनाथेस्वामिनिलक्षास्मरायाःव्यतिकरःमिश्रणंतनालं
लितंलालिताख्योलक्षितंलक्ष्णंयथातक्षलमणेविन्यासंनगिरंणांनूविलासमनोहरा॥मुकुमारानावद्यंललितंतदु॥
दीरितंसमानदामोदरेपि॥नूनेत्रविक्रियाशालीमुकुमारवि क्षननतादृक्षयादागविन्यासघ्रक्ष्णंलालितामतः॥दृक्ष
तंप्रभुमिष्टतिवदोलीवानूमात्मनानूम्नावक्तुनया॥ वक्तुमिच्छतिविवक्षतिःअथास्याःप्रेमाणिव्यक्तुपा
यस्मादविज्ञातंतिति॥ढा॥विज्ञातनायिकाविज्ञातसखी वक्षतिनायकंनायकोवासखींतस्याःप्रेमाणिव्यक्त
येयथा॥ ॥सखीनायकंवक्षतिनायकोवासखींवदेत् तिकिंपर्यंतस्याःप्रेमाणिव्यक्तयेकिंनूतासखीविज्ञा
तनायिकाविज्ञातस्यात्वलाप्यात्रेमाःअनिव्यक्तंयेषा कद्यायाःयथेतिनिदर्शने॥कंटकितंत
नुशरीरंलक्षामुकुलायमाननयनांनवमुकुलदिनीवकंटकितपुलकितंतनुसूक्ष्मंशरीरंयस्यास्तांलक्षयामुकुलायमाननयनांनवमुकुलदलवदायतनयनांयस्याःसाबहुतविस्तृतत्वात्वस्यानरूपानवलीलानाश्यंती
त्यर्थांवंशपत्रेकरःकिरणःसानुःकरोमरीविधुंछेमयोदृधितिर्यस्यासित्यमरःयथाउमुदिनंवंशकरणम्परंविंशतिः॥

कं रक्तितत्तु शरीरापिनवृत्ति। वैदूकिरणस्पर्शेनविनापुद्रितापिनवर्तति। अथनायकाक्रियुरादृति॥ ॥संतापयंतीति
॥ ॥संतापयंतिशिरांसुरुवोयादृतसंमोहयंतिरुविनिद्रंराजवातायस्त्रियंवतादृष्टोपालभ्यात्वेवमुत
न्नुप्रत्युत्तरंपरायाति॥ इमुतन्नुयन्नएतेशिरांसुरुवयासंतापयंतिवपुनाविनिद्रमाराजवातायंमोहयंतियतइयंतन्नुस्त्रि
यातत्वानतस्तेवैमख्यात्एषादृष्टः किंभूतायाःप्रत्युत्तरायाः॥ ॥मुतन्नुमुदरांगियत्यस्मात्शिरोरुहाःवैरूप्यरुवोत्पा
दकास्संतापकारयंतिसंतापयंतिविनिद्रांणिविकसिता। नियानिमरोजानितस्यबंधिनावानावायुः॥ छिद्यतेघ
दृपुत्रा॥ विद्यातवाकृत्वित्यवःतत्तत्मात्प्रत्युरांस्त्रा पिकात्रपालक्ष्योयम्पात्मन्पा॥ अधिकलज्जात्रात्मन्पा
संतापएमपिडस्तेनमितिवैदग्ध्यास्त्रादीनांसंता पजनकत्वमितितात्पर्यार्थः॥ ॥कन्यायान्यद्व
पंप्रदर्शयेहानीमूदंदृश्यतिति॥ ॥अपश्यंतत्तमितिः॥ ॥अ पश्यंतंतवकांतंमात्मकारितात्तानिरस्तोदारालोकय
स्वैवमखंडंस्वजतिनिर्दयं॥ ॥मात्रपश्यंतमपिकांतंस्मारि नात्तीसतानिरस्पतात्रप्यर्थंचादूरेवत्रालोकयतित
स्मिन्निर्मर्यादयात्मात्रयात्मखंडंस्वजति॥ ॥स्मारितप्रकाशितत्रश्लिष्टोयथासाःस्वजतिआलिंगतात्स्पृष्टमन्यत्रा
पिवानिद्रंमित्तमिति॥ निर्निमित्तंदृसंतावसखंडंदृतिकिंवत्॥ ॥तव्याजेयुदृशंकिंचिद्गात्रमाविष्करोतिवा॥ ॥निर्निमित्तंदृसं
तावसखंडंकिंवनवदृति। वृत्तनाकिंचिन्मव्याजंयथानवतितथासुदृरंगात्रंआविष्करोति॥ ॥निर्निमित्तंनिःकारणंपत्रा॥
जेमनखलोगात्रंवृत्तनाथरकपोलप्रांताद्दिआविरव्ययंप्रकटयंतंस्पृष्टमन्यत्रकिंवा॥ ॥मत्वादिस्तुपिनांमाखांकोमादिस्व

२७

यत्स्तुनाविद्दोवक्रुकात्रस्यामंगनांगेषुनेर्यथा॥ ॥प्रालोपुनःकोव्यादिस्वायत्तःकिंभूतांमालांमत्वादिस्त्रापितांवस्तु
नाःस्तुनोःअंगनंगेरम्योवेष्टांकुरुते॥ ॥स्त्रापितादत्तांस्तुनोमानारमेःअंगानांकस्वरणादूनांजंगारचनाविशेषाद्दाः
अन्यत्रस्पष्टंयथेतिनिदर्शनंःअपश्यंतंवक्रांतमित्युक्तंस्पष्टमितिःअनातिति॥ ॥अजिमुखगतेतस्मिन्नुवधिये बक्रुशो
वदस्यवनतमुखंदूरंमावस्तिंतंमृगानयाःअथकिलबलद्दीलालालंलसंवर्तेक्षितंकथमपियथामन्यदृष्ट्यान्तं
स्तुतिलिघनं॥ ॥मृगनेत्रयातस्मिन्नेवधिये बक्रुशोवदा तिसतिरस्कारमवस्तिंकिंदूनेधिये॥ अजिमुखगताःअथ
किन्सएवबलत्लालालंलेयथानवतितथाकथम। पितथाईक्षितःअरंमान्यःयथादृष्ट्यान्तुतिलंघनंलः
तोवातस्मिन्नावतिबक्रुशोक्षिनमदविलमितस्मि। तिलस्पातःबक्रुशोबक्रुवारत्रअजिमुखंअथअरं
तरंकिलतिनिश्चितावलंतंसंनजंतायालीलाक्षवत्न। वक्रारक्षादिरूपातयाबालैवंबलंपथाप्राप्तयाःमु
त्यःकर्णयाःस्तुतवदिस्मवा॥ अन्यस्पष्टम्॥ ॥दूरादालो कयत्यनदृश्यतातिर्यगितातिर्यग्वर्त्तितंगात्रयष्टिविघ
मादूरस्थनास्फालनात्तूत्पन्नोक्रिकमाज्जयाःसपुलकस्वेदोद्गमंदृश्याःदूरादवविलोकयत्यनिमातत्रक्रुदृष्टेक्षणंउ
वरिस्मरयानपापमदृवरीगात्रंसमालिंगिता॥ ॥तयादूरात्त्वअजिमातविलोकयतिसतिनदृक्रुदृष्टेक्षणंयथाप्राप्त
यामदृवरीगात्रंसमालिंगिता॥ किंभूतयातयातिर्यग्वर्त्तितंगात्रयष्टिविधामदृत्तस्यनास्फालनात्तूत्पन्नोक्रिकमाज्जया
पुनःसपुलकस्वेदोद्गमंदृश्याःपुनःउवरिस्मरस्या॥ वातयानायिकयातिर्यग्वर्त्तितावतायागात्रयष्टिगात्रजतिका

त्यादिविषमोयोउद्दृष्टदृष्टश्रुतिोस्मने॥ शाकपार्थिवादिवान्मध्यमपदलोपः॥तयोरास्फालनात्राजनात्रृसंतोषोकिंक
मालायस्मात्तस्मात्तया॥तेत्रोद्दृष्टदृष्टश्रुतायाद्वैतेणेायस्मात्मगंतरंनाकारं॥वक्तुमशक्तत्वात्पाणेःस्तनयोर्दृमपद्मयोश्चउत्तनोः श्व
श्रजस्येाकावक्तीत्योयान्पश्चेमुखतायदास्मात्तदोदृष्टेोनानेदृतनिदृष्टेण॥प्राप्तुखोदृमपद्मास्त्रेव्याद्दृतपरिवर्तिता॥
जयत्रोष्ट्रयोरुत्पादृष्टेो॥मनोरमारायदिकिंचिन्नमन्मूलंतर्जन्यांघ्रयलित्रयंपतात्कर्प्यतराद्दृमूलंदृमपद्मंहंत्रवद्दात॥ ॥अ
ाननदृष्टाकनतयज्ञायत्स्वानिनयदृष्णेदृदृशितात्वोक
र्षणेस्माकमप्युत्कर्षरीति॥ ॥पुलकैःमद्दत्वेनइतिवा
सोस्त्रदृश्यतितनउत्रसंतोगंडोकापोलोयस्मात्सोता
याऽनेनवार्यतइतिऽद्दरिःतादृक्कुमरंकाप्रायस्मा
त्सातया॥निर्निमित्तेनदृसंत्यंतत्यष्टयतिअनिमित्त॥
तिति॥ ॥अनिमित्तेयदृदृमनिनित्कारणमेवव्य
स्मर्वीवदतिदयितंविलाक्यतदियंशमतितदधीनमा
त्मानं॥ ॥इयंयतदयितंविलोक्यअनिमित्तेदृमतिय
त्तनिष्कारणमिवमर्वीवदतितत्तनदधीनैश्यात्मानंशमतो॥ त्यनुनयः॥ब्रा॥यतयस्मात्हयितंकांतेःअनिमित्तेनिष्कार
एोनतस्मात्तयदृयितस्यअधीनंशमतिलाभयतिशंसुक्तातिहुतिस्तोषनं॥ब्रा॥किंविज्ञात्राविःकरोतीत्यतद
नियपूर्वकमादृ॥ ॥प्राऽप्यदिति॥ ॥प्राऽप्यकुनमूलकंतिलतिलकामुद्यम्पदार्वेचरोवलात्तोतप्योधरस्थलंतुवन्मुका २८
वलीमुरः॥अंगुल्याग्रवलकलायवलयस्थानापरंतस्मात्कं॥वितालावनंविजयातकर्षयंकंदृयनं॥ब्रा॥तस्मात्कं
वितेलोवनंयथास्यात्तथाकलायनंपयोधस्थलंतुवन्मुकावलीमुदरंयथास्यात्॥अंगुल्याकर्णम्मंकंदृयनंविजयाता॥

किंतुवादिद्वंद्वरोउद्यम्पकिंदूनादृद्वनिरो॥प्राऽप्यकुनमूलकोनिलतिकां॥किंदूनंकेदृयनं॥पवलकलायवलयस्थानो
परंतस्मरं॥ब्रा॥तस्मात्तंद्वंप्राःकंवितालोचनमित्यत्रकंवितादृष्टः॥यथा॥किंविद्वेकंवितानिस्मुपदृस्मात्रयाणिपुरावृ
त्तिःसम्यक्कंवितातारातदृक्कंवितावृता॥अनिष्टंभूयितानतोऽपेक्षेहिव्यथासुखा॥वलात्वलनपानंम
दृंयत्स्याधस्थलंतत्रवलुंतीनृत्यंतीयासुस्त्रवलीतयाकुंदरांत्रंगुल्याकरणंदृयाविनयातविद्राणेजयतिजि
यो॥विपरीत्यंजित्वात्मानंदृदोद्वंद्वंरोदृतेतिप्राऽप्यंत
तिकांलतां॥लतिवलतिकाश्चार्यकांत्रवलतियानिक
लयवलयानिकंकणानिनेषांस्त्रीनेनाष्टेनजयद्ध
नत्राद्धनास्मरंकामोयंनतत्पत्यादिस्त्रापितां
मालोकांव्यादिश्वायदितिदर्शयतिप्रजहितावा
त्रजोऽवतंसंरत्नंचकिंवृत्तिर्यंयमालोकयतमा
सजंती॥पुनस्त्रंगासमुद्गादृदातिवत्यंगमावास्मिव
स्मरस्य॥ ॥साप्रियंकिंवितमालोकयन्प्रजाःत्रवतंसोच
पुनस्त्रंगोपुनप्रंगसमाप्तनंनीसुहृदःप्रस्मरस्त्रंगत्रा
वामभिवदृदातीत्यनूद्य॥ ॥त्रवतंसंकर्णनिरर्णरमनोहृद्यंघ्रिकोत्रतिशयनपुनःपुनप्रांरांपप्यकस्त्रांपंजनतीखेन।
घ्रंतीमुहुःप्रियस्याश्रंगंत्रंगंप्रतिप्रत्यंगंत्रावामंवस्तिन्नेनं॥ब्रा॥देहंवक्तुंतरस्यास्त्रंगसंगोगेत्यंतान्निर्दृशति॥
व्याहृनाणाति॥ब्रा॥व्याहृनाणाहसिनेदृतमसूखजालंवालंबिमोकिकसुर्णरमणंमुदेवाऊर्ध्वंमिलदुनजतावलयत्र
पंवस्त्रंरणंहृदिविन्यस्परावृशम॥ ॥अपरार्द्धेविशतीमुदेवरमणंमुहुःमाकद्यावाहृनाणाहसिनेदृतमसूख

रः किंनचिंतावकैः ॥ ॥ताः यद्दिरागवतिंतः तदाशृंगारात्मनएवस्मात्तत्रापारः अथवाताभांस्मरः किंवकिंचिंतः तावद्रण
रागणाप्रज्ञावतिंतारहिताः तद्व्यापारः तांस्तुव्यापारशृंगाराथंहिवदनावकरात्मपात्तद्दिवेष्टाः स्मरःकामः किंनित्यात्तापः
वकैर्वकैःपक्षिभिः तस्मादिति ॥ तस्मात्तावत्सामधिकाविरागात्स्यात्किंतुसर्वथाधनार्थंस्त्रियोनविश्रम्यानव्यानादयंतिताः
॥ ॥तस्मात्कापिताभांपिरागात्स्यात्किंतुताःसर्वथाधनार्थंस्त्रियोनविश्रम्यानव्यानादयंतिताः
ग्रामीणानास्पृष्टमन्यत्तग्रामीणानदर्शयंतिलिंगीलिं। गोपछन्नकामसुखनरमन्यक्लृप्तकः। सुखप्रधनोमूर्खः
पिंडविंडेनदर्शितास्पष्टोन्यथाछन्नकामसुलिंगीछ छन्नआछन्नोलुप्तइत्यर्थः कामःसुरतसंभोगविधिर्यत्र
दृश्यंयथाग्रामीलिंगीलिंगमस्यास्तीतिलिंगमत्रमत्व शिष्यतेग्रामीणइत्यर्थः नरमन्यक्लृप्तकः आत्मा
नंनरंमन्यतेनतुनरात्मपंडकाःषंढाएवंविधकाःषोर्थक नंपुमकइत्यर्थः नरंमन्यइतिआत्मानंनरवज्ञापिते
एवेणखरंडितात्रपत्रास्त्रियस्तंयथास्तितद्वत्रेणापूर्वी यद्दृश्यतुमात्रेणशिष्टत्रवाक्यालंकारः ॥ सुखंछन्नंधनोमूर्खः
सुखेनउद्यमंविनाछन्नंधनंयत्नमपूर्वीदेवंमपरास्पतिकिंचयत्नेनेत्यादिनाप्रिकानेत्रलोकानवपूर्वकवाक्यैर्व्याघा
र्जनकारणोत्पादरहितइत्यर्थः किंनूतायेपिंडविंडेनदृष्टेणदृष्टागतिः ॥ ग्रामीणारहिताःइतीनतद्वनपूरणं ३१
पायंदर्शयति ॥ ॥इत्यादीन्प्रथमंग्रामीणाग्रामाल्लब्धप्रवतद्वनांश्रुतपूर्वाइवसुंदरीतिस्मात्तांश्चापयंतिताः ॥ ॥ताःइत्यादीन्पूर्व
थमंग्रामाद्वावपुनःतद्वनंसमालब्धप्रपूर्वाइवतान्सुंदरीतिस्मात्तापयंतीत्यन्वयः ॥ ॥ताःवरणाःइत्यादीन्पूर्वोक्तान्ग्रामी

एनान्प्रथमंमित्रनममेतेषांग्रामीणानांधनंग्रामाल्लब्धप्रसम्पकंश्रान्वयनिःशेषंनीत्वेत्यर्थः सुंदरीत्यंजनिताःतान्ग्रामी
णानपुनस्मात्तद्वनंतापयंतिताप्यंकारयंतिःअपिंडविंडेनदृष्टेनतद्व्यंयत्नेनाग्रामांरागोनाम्नीतिनवक्रव्यंयत्नेनाग्रामांस्मरःकामपारावा किंवकिंनि
ज्ञितेस्पुरुक्तज्ञातेःअतोग्रामीणाव्यतिरिक्तेषुसकलेकलिकलाविदग्धेषुतांरागःकरामलकवद्दृश्यतेइति ॥ तादृक्वाद्दा
किंचित्ता ॥ ॥किंतुतांस्तांकलाकेलिकुशलानांमनोरमांविस्मारितापरस्त्रीकंसुरतंतज्जायतेयथा ॥ ॥किंतुकलाकेलिकुशलानां
तांसांमनोरमंसुरतंतज्जायतेतत्किंनूतंसुरतंविस्मारितापरस्त्री कंकलासुरतसंभोगाख्यंधर्मंकेलिःक्रीडातत्रकुशला
नांप्रवीणानांविस्मारितान्यस्पराःस्त्रियोयायतनतत्सुरतंय थेतितत्सुरतंनिर्दिशति ॥ ॥गादेति ॥ ॥गादालिंगनपी
डितस्तनतटंविच्चुंबनक्रीपालसद्भुजंसदृशाधरमुक्तसीत्कृ तमनिर्वाततत्सुत्कारोवादुप्रायवक्त्रोविचित्रमणि
तेघातर्नखैश्चाकिंतावरणानांधृतिध्वंसपुष्पधनुषःप्रा नोतिधान्यारतं ॥ ॥धन्यावरणानारतंप्राप्नोतिकिंनू
नंरतंगादालिंगनपीडितस्तनतटंपुनःविच्चुंबनक्रीडालब्ध लोपुनःसदृशाधरमुक्तसीत्कृतंपुनस्मात्तद्वनंप्राप्नोतिनवापुनः
नूतनक्रीडापुनःवादुप्रायवक्त्रोपुनःविचित्रमणितेघातैश्चाकिंतोपुनःपुष्पधनुषोधृतिध्वंसम ॥ ॥धान्यारतंतत्
रतंसुरतंगादालिंगनपीडितस्तनतटंयस्मिन्ननतत्प्राप्तिसमंतात्प्राप्तनुवायस्मिन्ननतत्ननेतिशेषः
तांतांक्रीडांयस्मिन्ननतत्वादुप्रायाणिदृढात्रियवक्त्रनकांतेतवरण्यस्त्रीत्यादीनिवचांसियस्मिन्ननतत्विचित्रमणिनखरति
कृतिनंयस्मिन्ननतत्घातैःदष्टयातत्वपटाजकस्मच्छिन्नमुष्टिकूपैः अंकितंमुद्रितांएतादृग्विधसुखविशेषयुतंसुरतंसामा

न्यवनिताना मेवेति मुद्रितमितिजावृ॥ पुष्पंधनुर्यस्यपपुष्पधन्वाकामस्यस्यात्तेर्धर्यस्यपमस्यान्नांत्रथवाजंनोमादिनाव
ज्ञापीतिधृतिःतस्याधमम॥ ॥मरंद्वमेनाःकामस्यैतत्यत्रादृ॥ ॥इत्यादि॥ ॥इत्यङ्किलघ्रीघ्रनायकस्यनिःशंककेलिन्नप
रांगनासुविश्वासुवेतद्धितयंत्रनिर्दंसर्वत्रामनासुरदादृश्मरस्य॥ ॥नायकस्यकुलघ्रीघ्रइत्यनिःशंकेलिन्नी
वृत्तः॥एतद्धितयंवचणसुप्रमिद्धातत्त्रहाएतात्प्रमस्यसर्वत्रं॥ ॥कुलघ्रीपुकुलवधूस्॥एतद्धितयंईत्यनिःशंककेलिस्यस्य
ष्टमन्यतासूयुतासालावण्याधिक्यंदर्शयति॥ ऊप्यत्रिनाकिनेत्राग्निज्वालाजन्मोत्तनाचुपालंनीवितःपु
नःकामोमनोवृत्तपाःवलोकिते॥ ॥अंदमन्यविरूपावलो किंतःपुनःकामःपुरादुप्यत्यि
नाकिनेत्राग्निज्वालाजन्मोत्तनः॥ ॥मम्यकृतोवितःसंज वितःपुरापूर्वऊप्यतयंपिनाकं॥शिवस्यम्यनेत्रज्व
षोयोग्निस्तस्यज्वालानिःतस्मात्तनतः॥मृत्युंजयःतनिवा स्तःपिनाकंप्रमथाधिपस्यमरः॥अपिच॥आनंदयंति
सुज्यातःतेवितंपुंत्तिन्यायाऽवृत्तियाःप्रलत्येवतस्माद्देशम् विषोपमा॥ततानःसुक्ष्मआनंदयंतिअन्यथामवितंघ्न
तितस्मात्तद्वशमःप्रलत्येवऽवृत्तियाःविषोपमाश्चेत्युन्यः॥ ॥सुक्ष्मावाकवान्तरीवितादृश्यलीलाकूपयाप्रलत्येव ३२
स्वनावनेवाऽवृत्तेनवित्तावृत्तियाःपाऽवृत्तियाःविषेनापमाएतइति॥विषवत्प्राणदेऽस्यस्यथाःइदानींमवन्तोनेदेतान्प्र
ष्टाक्तिरित्यर्थयति॥ ॥स्वाधीनपतिकावोक्तायावायकस्यक्रिका॥संधितावियुक्तप्रवत्संजिनावालिपारिका॥प्रोषितेत
यमंत्रोक्तानायिकाःपूर्वसूरिभिःतएवात्रलवंत्यष्टावबन्धानिःपुनर्यथा॥ ॥स्थानिवेदनाणानिःअष्टेअष्टविधःप्रत्य

कोएवंगणनयाअष्टविंशत्यधिकंशतंभवति॥अथेमेअष्टौपिष्पतिःमष्टमन्यतायथेत्यनुक्रमणतासांस्वरूपंप्रदर्शयति॥
॥यस्याःइति॥ ॥यस्याःतिगुणाःनष्टःपतिःपार्श्वेनभुंक्तेविविक्तेविभ्रमाभक्तास्वाधीनपतिकायथा॥ ॥पतिःअस्याःपार्श्वे
नभुंक्तेमाःस्वाधीनपतिका॥किंभूतःपतिःरतिगुणानष्टः॥किंभूतासा॥विविक्तेविभ्रमाभक्ता॥ ॥पतिःवल्लभः॥यस्याःनायि
कायाःपार्श्वेनिकरानभुंक्तेतिनत्यजतिःस्वाधीनःपतिर्यस्याःसा॥उरःप्रवृत्तिस्यःकण्ठरतिगुणोःआनष्टोवशीकृतःविवि
क्तेविभ्रमेभुवनविदारमलिजकंकेलिकुसुमावक्षयरूपविनो दष्टआमंतातत्सलाअनुरक्ता॥ ॥यद्येत्युदाहृति॥ ॥
लिखतीति॥ ॥लिखतिऊरुयोःपत्रंकेवलियोजयति मृजतिलकमलिऊरुवृंगडाऽवस्थतिऊंतलान॥
रतिवदुशतिवरिवारंवहुःपरिनःस्तुतानविरहवि धारानाप्यःपार्श्वेविभुंक्तेतिवदन्तः॥ ॥वदनस्थे
स्याःपार्श्वेनविभुंक्तेति॥किंभूतोवदन्तःविरहविधुरः किंऊरुवृंतइतिवस्यमाणप्रकारेणवारंवारंवदुक्तेतिः
परितोवपुःस्तुतानत्यवदन्याहःऊरुयोःपत्रलिखति॥ पुनःकंठेमृजंनियोजयतिःपुनःअलिकतिलकंऊरुवृंतगं
ज्ञात्ऊंतलानउदस्यति॥ ॥विरहाद्वियोगाद्विधुरःवदनाद्यातानितिःपरितःसमंतात्वपुःशरीरंपत्रंपत्रावलीलिख
तिरचयतिःमृजेमलानियोजयतिपरिमपश्यति॥अलिकतिलोटोलललाटमलिकंगंधीत्यमरः॥गंडात्कपोलात्ऊंतलान्
कशात्चिकुरःऊंतलोवालःकवरःकेशःशिरोरुहःइत्यमरः॥उदस्यतिउत्ऊर्ध्वंअस्यतिक्षिपतिःअसुद्वेषणेक्षत्रुःअस्योक्तं
वितामाह॥ ॥उक्तेति॥ ॥उक्तानवतिमायस्याःसंकेतंनागतंप्रियंतस्यानागमनंदेवुंवितर्यत्याऊलायथा॥ ॥मालतका

नवतिः यस्याः प्रियः संकेतं प्रति न आगतः किं नु तां तस्य त्रस्तनागमनदुःखितयंता आकुला॥ वा॥ आकुला वा कुला॥ इत्यपि वयं
ध्रुवं ति॰ कदितं जृंभागर्हाष्टदुःखतकर्णादिभिः स्पष्टमन्यत्॥ ॥ येथ सुदाहरणमाह॥ ॥ किमिति॥ ॥ किंरूपः प्रियया कयाचि
दृष्ट्वा मख्यातयोद्वेजितः किंवाकारणागोरवं किं न पियन्नादागातावलनतः॥ त्यालाम्यमृगीदृशाकरतलप्रम्लाप्यवक्त्रं
कुंजदीर्घनिःश्वसितंविरंवदतिते दिष्ट्याध्रुवंपुष्पसज॥ ॥ मृगीदृशाइतिआलाव्यकरतलेवक्त्रंकुंजमम्लाप्यदीर्घंनिःश्वसि
तंकदितंविरंवातुष्पसजश्चेष्टिमाः॥ इतीतिकिंकयाचित्
णागोरवंयतवल्लनेपिन्नद्यनागतस्तद्वयं॥ ॥ आला
उपालंननिरुद्वेगप्रापितंयश्चकिंनपिवद्यानागत
स्पष्टमन्यत्॥ ॥ अथवामकमनक्रांतदर्शयति॥ ॥ न
त्यागमनंनबुद्धिरिक्षणपरायथा॥ ॥ अमोवामकमनक्रांत
नाद्वारहणपरा॥ वा॥ अथमप्रियवारइतिनिश्चित्यासुरतमन्मथोन्मेलकारात्मिकावामकमनक्रांतावामकावारा॥ मज्जितंप्रा
इत्याशृंगलवादशानरणेशृंगारतालयश्चक्रीडारतृंद्यया॥ तत्रषोडशाशृंगारावादशानरणानिवरमामृतमिंथैर्यथा॥ ॥ ३३
स्नातानामाप्रजाग्रन्मणिकरणपटाघूर्णिणीवद्धवेणीः॥ नोलंमावर्विनंगाऊरुमिनविकुगाम्रेणीपथदृष्ट्वा॥ नोलूलाप्पा
रुविंडम्बकितविबुकाकऊलाहसुविचारश्चलकोह्न॥ लोक्तिःस्फुरातितिलकिंनोदृष्टाकल्पिनयेया॥ वा॥ दिव्यश्रु

मणीद्रःपुरटविरचिताऊंरुलंद्वंकांवनिकाश्चकोशलाकासुगवलयघटाकंचनूपांनिकाश्च॥ द्वारद्वारानुकारानुजक
टकउलाकोटयाश्चत्रकूलाशुंगापादांगुलीयत्तविरितिरविनिर्घृणंनीतिराश्च॥ ॥ विविधमानारथनन्मथकीडाएंक
ल्पमर्षपरिहासनटतांप्रश्नयामयीमेपादनादिनिःसदृद्वारयदृक्षणमवलोकनंतत्पयातांमवोदाहरति॥ ॥ दृष्ट्वादृष्ट्वा
णमंडलेनिजवधूर्घांमनोहारिणीदाणाद्विकपिरंवमोदनगृहंत्रस्मृतंकुंरंगदृशाएवंनोस्मुरतेनविष्यतिविरादृष्ट्वा
तिमानंदयाकामंकांतदृष्ट्वयातिललिताद्वारदृगारो पिता॥ ॥ त्रस्मृतंकुरंगदृशाकामंमयाप्राप्तयाकांतदृ
ष्ट्वयाद्वारश्चतिललिताहकुश्चारोपिताकिंन्वयादृर्प णमंडलमनोहारिणीनिजवधूर्घांमोदुनगृहंवदृष्ट्वा
॥ किंनूनंगृहंदाणाद्विकपिरंवंकिंनूतयातयाअद्यनो स्मुरतंविराद्वंनविष्यतातिमानंदया॥ ॥ त्रस्मृतीया
मृगीतद्वदृशोयस्याःमातयादधुमिलाद्दिष्ट्वाकांतस्य दिष्ट्वाकांतदिष्ट्वातयाललिताद्दिर्यथा॥ मधुराकं
वितापागमन्नूहेपाल्लितावितामन्मथोन्मथिताद्दिष्ट्वलि ताजलितामता॥ ॥ दर्पणस्यआदर्शस्यमंडलोअर्थात्कामि
नोमनोहारिणीतयस्याःसातामनोहारिणीनिजवधूर्घांत्रलनलोदनगृहंसुरतगृहंदाणानामविनिदंमिनिंक
पिरंपीतंनोत्रावयो॥ ॥ अथात्रमंथिताभाव॥ ॥ निरुद्वेगमनुना कांतानमन्नपियथापुनरुद्धिताविनामानिमंथि
नाकथिताययथा॥ ॥ ययानमन्नपिकांतमनुनानिरुद्वंपुनर्मुविनाडुद्धिताभाव्रनिमंथिनाकथितायथा॥ ॥ ययानम
यिकथानमन्नपिद्यपनिताप्रिकांतावल्लभःमनुनाकोपनिरुद्धोदूरीकृतःतंकांतंपुद्धिताव्रातिप्रलापेनतापंप्राप्तंनिमं

मादृनिःस्मृमिता दिदुःखेदिष्टनीति। अनिमेषिताकजदृंतरितेत्यर्थः। पतितिरस्कृत्यपश्चात्परितप्ताकजदृंतरिततिताव्य
र्थिद्यातामेवोदाहरति॥ यदिति॥ ॥यत्त्वादृक्पूर्णतःप्रियःपक्षयावाचामनिर्ह्रीतायत्सख्यानलंतंवोजनरतयायत्मनुरा
कोधृतःयापम्याप्यकजंतादृनदधुनायत्रंदृनंडयतिप्रातिमेंशुमर्मरंपंकजविशेगविंगुरुदद्यात॥ ॥मयायत्तप्रियःपा
दपूर्णतःपरुषयावाचानिर्व्रीतायत्सख्यावशाजरतयामलंतंयत्एकोमन्युधृतःततश्रुनाश्रुप्यापप्यकजंतायत
गात्रंमुहुःवेदनेडयतिप्रालेयांशुसमंरंपंकजविशेदद्यात॥ ॥अथशिक्षियःसकलमुरतमंजोगनिपुणः॥ मंप्रियदृत्व
ननदृंपरकीयाकलदृंतरिततिज्ञातव्योयतयस्मात्तत तत्तस्मात्मुहुर्वारंवारंवेदनंवरंदद्यनिश्चंवरंदद्यात्स्मा
प्रालेयंवश्रांवस्मुवंदकरणांसमीरश्रुपंकजानिस्वि। शनिवतनितिः। दृद्यातत्सर्वक्रियात॥ ॥अथविप्र
लब्धंप्रदर्शयति॥ ॥प्रेष्यदूतीद्वयंदद्वापंकेतंनागत क्रियाःयस्मान्नेनविनाकुस्माविफलस्मवमायथाःय
स्माःप्रियःस्वयंदूतंप्रेष्यमंकेतंदद्वावनागतःमाविफलस्मा॥ ॥वचनःतनविनाकुस्मा॥ ॥निर्वृतिनिःश्वासमयस्वजनोपालं
नवितावेदासुपातमूलीदिदुःखेदिष्टवतीतिडम्बिता॥ मंकतनिकतनेप्रियमनवलोक्यसमाकुलहृदयाविफलंनिस्पृह
र्थीःस्पष्टमन्यत्॥ ॥यथेतितामवस्थांदृयति॥ ॥यदिति॥ यत्मंकतंदृक्षियेणकथितंप्रेष्यदूतंस्वयंतत्तूर्णंसुविरंनिषे ३५
व्यपुदृशापश्चाद्वलग्नाशया॥म्लानापामनसूनवायविगलत्सौरंतानरस्मुनिर्मावदृरमालोकवलिखितादीर्घंरुदंत्याना
निगा॥॥सुदृशायतांक्षियेणस्वयंदूतंप्रेष्यमंकेतंदृकथितं॥ तत्तस्मुविरंयथास्यात्मूर्त्यनिषेव्यावघुनःपश्चात्तथाशया

तया॥अस्रुनिःम्लानापामनसूनवायशनैःशनैःस्रोमाअस्रुरमालिकाइवलिखिताकिंभूतैःअस्रुनिःविगलत्सौरंजनैः॥किंभू
तया॥हीर्यथास्यात्रुदंत्यानिषेव्यमविद्यावेदनेवनेधातुःम्लानागताशायस्यासातया॥मालेवमालिका॥विमल
तत्संदृश्यिंगधैरंजनंयैःतानिनिःम्लानस्यवमातः॥उपायनंनामवातस्मूनवायम्लापनायास्पष्टमन्यत्॥ ॥अथखंडितामा
ह॥ ॥ऊतश्चिन्नागतोयस्याउचितावासाकप्रियंगनदृनागमंमनसाखंडितामतायथा॥ ॥व॥यस्याःप्रियःऊतश्चित्त
वितेवासाकनआगतथासाखंडितामता॥किंभूतावदनागम ंतत्सा॥व॥ऊतश्चित्कारणात्उचितस्थानेनआस्रुचित्त
गतएव॥तस्यप्रियस्यअनागमंअप्रस्फुटलापविनाम तापनिःश्वासमयंम्लावास्रुपातोयंतत्सा॥यथेतिनिदृ
शयति॥सोकंकंदृदितंसकंपमपत्र ध्यातंसबाष्पंविरंवदृदिदुःनिवशितंतंसकरुणंम
ख्यासमंजल्पितं॥नागतुत्वंवितपिवायकविधेकांत मनुष्टियापत्रकिंविदन्तुलितंमृगदृशानायत्रवा॥
वंगति॥॥मृगदृशाउचितवासकविधेकांतनआगता। तिमतिकिंचित्तत्तत्तनत्रनुष्टितंयत्रवावानागतिःकिंत
त्सोकंकंदयथास्यात्रयाकदितं॥तुनःसकंपयथास्यात्रयापत्रसत्यंतंपुनःसबाष्पंवदृदिरंदृदिनिवशितंपुनःस
करुणंपथास्यात्सख्यामंजल्पितं॥किंभूतयामृगदृशा॥मनुष्टियया॥व॥अपिनिश्चितंकिंचित्तयाकुंनशक्यते॥
गतिःप्राप्तिःध्यातंचिंतितंसमंसदृशंबाष्पंवदृदिरंत्यत्रदीनादृष्टिःयथाअंगीतरङ्गाकारःयात्रदृष्टेनितम्रक्षसुदृषदुत्तार
कासबाष्पंदृमंबारंदीनादृष्टिरनोमतेति॥स्पष्टमन्यत्॥यथात्रस्मामृतमिश्रे॥ ॥उक्तंघ्यमयंयत्यात्रियानन्योप

ता। पुनः सशङ्कारणा॥ ७॥ सरतिगर्वतो। मध्ये निर्दुष्कान्ता कांदक्षी मधुपानादिजन्यो मदस्तत्प्राधिक्यात्स्फा
रितेरिणीविदिशिरत्नन वस्त्रमारितश्रद्धिणीयथामा॥ अशंकिता निर्णयत्यर्थी॥ सशङ्कानि आत्मरणनिश्चलेकरणानियो
स्पर्शना॥ ७॥ विश्वासनिमागदो हरणं यथा मकुशान्तके॥ उरसिनिहितश्चारो दारं लतानतघनेघने कलकलवती कांचीदाम
रणन्मणिनूपुरोपियमनिसरस्यं वमुग्धेत्रमा हसाउंडिमायदिकिमपि कत्रासो कंपंदिशः सघुरहसति॥ अथ ध्रीयापर
कीयामान्यवनिता कनिष्ठइतिदर्शयति त्रयोदशेति ॥ ॥ त्रयोदशविधा ध्रीया द्विविधस्वपरागना॥ एकावशपाउ
नश्चाष्टाववल्लोनेदृतःश्रेष्ठा॥ ७॥ ध्रीयात्रयोदशविध चपुनःपरागनाद्विविधावशपाएका॥ पुनःतास्वनस्व
वल्लोनेदृतःश्रेष्ठा॥ स्वामिन्यवानुरक्तायाश्चयोद शपकारा॥ अनयारीत्या॥ मुग्धमध्यप्रगल्भाश्चस्वक
यात्रिविधस्मतेत्रुक्त्वात्रा॥ मध्यमपुनःप्रगल्भावद्विवि धाध्यपरिनिष्ठात॥ एकोनिष्ठाकनिष्ठाभ्यादित्युक्त्वातान
थास्मष्टयति॥ मध्यमद्वेष्टेमध्यकनिष्ठा॥ प्रगल्भाज्येष्ठाप्रग ल्भाकनिष्ठा॥ ७॥ पुनःमध्यप्रगल्भेमानावल्लोयांप्रत्येकं॥
त्रिविधोधीरश्चधीरा धीरेतिना॥ ७॥ स्मष्टयति॥ मध्याधीरामध्याअधीरामध्यमाधीराःधीराःप्रगल्भाधीराःधीराप्रगल्भाधीरा
धीरेति॥ साधीरावक्रिवक्रोक्त्याद्यिंयंकापात्रत्रतागमे॥ मध्यमारित्युपालंनेरधीरायकलंयत्येत्युक्त्वातायत्स्वयमथं
द्यस्यापकं॥ अन्यथानामनकार्थंचात्रालक्षणंतर्गतधीराधीरास्यात्तापकं॥ अथिमादाहरणंह्यापकं॥ ७॥ अथकटपूर
पुरुषानुरागापरांगना द्विविधाद्विप्रकारा॥ अन्यदृयाद्विधमेकाकन्योढावेत्युक्तवत्॥ २॥ वेशएकाकवलो॥ लाक्षणाद्यि

३७

कांत्रत्रशृंगारनिलके॥ अवस्थायानदृश्यवस्थानदृश्यात्मर्वप्रतिपदिकात्तस्मिन्॥ अष्टाध्यायीनपतिकोक्तवत्यावा
त्यकमत्रिकयादृश्यःत्रेवोक्ता॥ २८॥ उनस्यतात्रिविधमवोत्तमामध्यमाधमा॥ स्तंशतत्रयंतासामशीतिश्चउत्तरा॥ ७॥ पुन
स्ताःमवांत्रिविधाकथ्यतिवात्रा॥ उत्तमामध्यमाधमाः दृष्टंतासांशतत्रयंचउत्तरा अशीतिश्चत्रयः॥ ७॥ उत्तमाश्चम
ध्यमाश्चअधमाश्चेतां॥ दृष्टंश्चनयारीत्यातासांमायिकानां॥ शतानांत्रयंशतत्रयंवक्तव्यंउत्तरा वक्तव्यउत्तरा अशीतिश्चत्रय॥
शीतिरित्यर्थः॥ २८॥ तत्रोत्तमांदर्शयति॥ ॥ दोषेति॥ ॥ दो षानुभूपकोपायांनुनीतावत्रमोदति॥ रज्यत्त्वत्रूंजना
थेगुणदृश्यैत्रामतिस्मा ॥ ॥ यादोषानुभूपकोपायांमानेत्रमोदति॥ रज्यत्किंभूतागुणदृश्यां
॥ ७॥ दोषानुभूपकोपोयस्यासानाथेप्रियानृशंश्रूयं थेरज्यत्अन्तरक्तानवति॥ गुणैरादृश्यांश्रादृश्यां॥
यावशयितेत्यागणगुणदृश्यीतामेवानिनयन्सर्वकन्तु क्तित्वत्तुक्तिंलक्षयति कांतकिंमिति॥ ॥ कांतकिंउ
पितस्मिकापरजानप्राणशाकापानवेकोयंमुनुपस्मृ मदृश्यियतदामोस्मिकश्चपरा॥ इत्युक्तापुणतांप्रियःहि
तितलोऽन्धाप्यमानंदृयानेत्रांनःकणिकांकितघनश्चेतनश्यामसारोपितः॥ ॥ हेकांतकुपितासिकिं कांताप्राहहेप्राणे
शपरजानकाकापानवेत्ति कांतप्राहरमुत्तुकोयंपरः॥ कांताप्राहश्मेवा कांतप्राहहृदयितनतेदामोस्मियरःकिं॥ इ
तिउक्तांतच्याश्चितितलात उन्धाप्रियानेत्रांनःकणिकांकितघनस्तादमसारोपितःकिंभूतःप्रियःप्रणतःकिंभूतया
नश्यामानंदया॥ ७॥ इतिपरस्परंउक्तांकथयित्वानेत्रांशानयनतलतस्यकणिकानिःश्रेकितंविक्तितंयतघनतदेतस्मिन्

रायत्वा विदग्धगोष्ठीषुवनितानुवर्मनोज्ञः कमनीयः। आनन्दमोक्षणविदग्धगोष्ठीरंजयत्युवनितान्त्रपिरंजयतीत्यर्थः॥ ८॥
॥ इतिश्रीदाविडहरिवंशानंदाह्वमुनिगोपालनदृब्धतायांशृंगारतिलकटीकायांरसतरंगियपीप्रथमःपरिच्छेदः॥ ॥८॥ ॥
॥ पुंदरजलरत्नपुरंदरमंडनरवंशिकारम्योनोपकंदेवविराजितमरुमिरवनमाजिनेवंदे॥ प्रथमपरिच्छेदसंनोगशृंगारनि
रूप्यतेनो ह्रियायपरिच्छेदेविप्रलंभात्मकशृंगारमाह॥ ॥ दंपत्योर्दर्शनादेवप्रहृदयरुरागयोः॥ ज्ञेयःप्रवोपुरुरागायप्रप्राप्ते
मनावद्यया॥ ॥ अयंप्रवनिरागोज्ञेयः॥ यःदंपत्योःअन्योन्यं नावतः किंभूतयोर्दंपत्योः॥ दर्शनादेवप्रहृदयरुरागायरि
त्यन्वयः॥ ॥ प्रवनिरागः प्रथमानुरागोज्ञेयोतावत्॥ स्यात्ववोधनधनुः॥ जायावपतिस्वदर्शनतयोर्दंपत्यो
र्मोहसंमायाद्विद्यर्थः॥ जायायाजंनावदंमावोनानिपा लोपत्यादिनिदंनावोनिपात्यतानप्राप्तिरमानि
ष्पन्नमनोज्ञेमिलानादृष्टिनादेवसुपलक्षणंश्र वणादेवानवदृष्टिनिर्विघ्नमाकर्णनात्चित्रेचक्षुषेतिवत्त्व
श्रवणंवदृष्टतीमखीवक्त्रेत्यागीतादर्पिप्रत्येकमुदाहृत॥ एवंयोतरादवगंतव्यं॥ विहारमाजन्यायनलिख्यतइति॥
प्रहृदोमुकारागःस्नेहोयोहृदयो॥ ॥ तदुक्तंरसामृतसिंधौ॥ ॥ हृनोरेकीकृतयोर्भावोयुक्तयोर्द्वयोर्मिथोऽन्यो न्यालिंगा
नादिनामनवाप्तोप्रहृष्यात॥ ॥ तथावोक्तं॥ नविनाविप्रलंभेनसंभोगःपुष्टिमश्नुतेकषायितहिवस्त्रादौवृथानरागा
विवर्धते॥ पूर्वरागस्त्रयोमानप्रेमवैचित्त्यमित्यपिप्रवासस्थितिकरुणाविप्रलंभश्चतुर्विधइति॥ ॥ यद्यपितेनिदर्शनं॥
किंवेदनिरितिः॥ किंवेदनिरत्वयंचवृणाशेलेयोमामामालिधुनुकामलतालहंतोःमुंचत्यईविकवपंकजनयोज्ञान

तसंगमःपरमपणाक्रांतस्मरामिमः॥ ॥ हेआलिमनचंदनंकिंकुंचवाधुनाःमृणालशय्यामारचयकोमलतालवृंतंमाधुनुकंपं
चपंकजयोजानधुत्रायहृदंवापरंतसंगमःस्मराग्निंत्रयाकरुतेःआलिसखिवंदनंचंदनालेपःकिंनाकिंविदिद्यर्थः॥ मृ
णालंनालोबिशानांशय्यांशयनंतां॥ कोमलंसुंदरंपुष्पादिरचितंयत्तालवृंतंव्यजनंव्यजनंतालवृंतंकामिन्यमरः॥ माधुनुमाकंप
यंभूत्कंपानइत्यस्मात्तालादिमध्यमधुपैकवचनांतपदं॥ विकवानांपंकजानांनांपंकजानां॥ यांजानधुत्वंनधुत्रायहृदंवोमुं
चत्यन्नापरंकवलंतसंगमःतस्यप्रियस्यसंगमाःमिलनं॥ स्मरःकामपंचबाणायाःस्निग्धाःश्रयाकुरुतेदूरीकरोति॥ ॥
श्रयनायकमूर्वीरुगमाद्॥ ॥ यदिति॥ ॥ यस्याःशिरिवपं कजस्यघटितंयद्भृंगनादिवत्रोकीर्णंयदनेगमायक
शिखानामवर्णवृंदितोयंकलिंचसुधारसेरिवरा तराज्ञानभूमालंतनूयोपिकदामरोरुहदृशः॥
पश्यामितस्यामुखं॥ ॥ तस्याःमारामूहदृशांतन्मुखंनूनायापिकदाप्यणामेःकिंमिवमुखंयत्पंकजस्यमारंधृदि
तमिवापुनाःकिंमिवायतत्वंभृंगनादोत्रोकीर्णमिवापुनाःकिं मिवायतत्रनेगमायकशिखानामवर्णवृंदितमिवापुनः
यत्सुधारसेःसंसिक्तमरातांत्रानूमीलनमिवद्यत्वयः॥ तस्याःमारामूहदृशायामारामूहवत्पंकजवत्दृशोयस्या
मुख्याः॥ तत्सुंदरंनूनंपुनरपिकदाकस्मिन्कलिपश्यामिऽत्रापिविनाशाकदाकुर्यादितिस्त्रेणाविष्यतिलट्॥
पंकजस्यात्पंकवत्वंनजातोःपंकजानानित्यर्थः॥ स्मरेर्मकरध्वजंतरवृंतावेत्रस्यगर्भमिवयंतस्मात्तोकोलंअनंगस्य॥
कामस्यसायकाबाणाःत्रयंशिखात्रयाणितासांलालसावीप्सा॥ यंवदितिउद्भटोजातंमिवासुधारूपेरसेःसंसिक्तमम्रत

मेविद्यारतेःकामकीडायां॥आसमंतात्तस्मीयात्तःस्मिन्निनिआस्थानं॥तृणवेश्मवानेनआस्थानभूमिरास्थानभूमिःक्रियतइति
आस्थानभूमौस्थितेःअकृतनद्धावलवद्धिरायांसंपद्यकरिष्यि॥द्वौवेततोदीर्घा॥अक्षिमृणालकदलीवंशवंशनलकादि
कं॥तत्रानयोःस्मरातंकंशमयेन्नैवमेवेती॥॥तत्रमृणालकदलीवंशवंशनलकादिकंसविनयनअनयोःस्मरातंकंनघ।
शमयेदित्यन्वयः॥॥तत्रतस्मिन्विप्रलंभेमृणालकदलीवंशवंशनलेत्रेचुकुचहालिचतानिआदिर्यस्यतताआदिना
कदलीरसधारिकंदादयःअनयोर्दंपत्योःस्मरातंकंकामजंमयेन वंशमयेतनशांतिंगमयेत्किंच॥॥अथोकालापंसंस्म
दरागाकुलितवेतासांतयोर्मिथोदर्शनंप्राप्तोदर्शावल्लोभस्मा रयंयथा॥॥तयोःअसंप्राप्तोस्मरःदर्शावल्लोभनवेतकि
भूतयोस्तयोःआलोकालापंसंस्मदरागाकुलितवेत। प्ताः॥॥तयोर्दंपत्योःअसंप्राप्तोअतिगाढःस्मरः
कामःदर्शाश्चवल्लायस्मसःआलोकस्यदर्शनंआला पश्चसंभाषणंतार्ज्यासंमेदःसंवर्द्धितायारागःतुरा
गश्चेनाकुलितेवेतायोस्तयोः॥यथातिनिदर्शनोतादृशा वल्लादर्शयितिवाअत्रिलाषोऽथवितास्मातत्स्मृतिश्च
गुणकीर्त्तनंउद्वेगोऽथप्रलापस्मादुन्मादोव्याधिरवजडतामरणंवेतिदशसंजायतेक्रमेणाअत्रसंभोगोनवोत्पत्ताश्च
यादृशादर्शायथाअत्रसंसारिणोव्याधिरंगकाव्यायासमत्क्रमः॥निर्वेदोसुकादिन्यानिचिंतानिकाश्चवोधनं॥विषादोजड
तान्मादोमृत्यादयःस्मृताः॥तत्रेवोद्वेदःसमंजसः॥साधारणस्थितिमतश्चित्रा॥समर्थैरितिदूतेषुप्रेषदृत्यन्विषीयातालो
लसारिरिदृक्षेदमरणंतादृशावल्लवेत्॥तत्रसंचारिभावानामुकटत्वादानकक्षःतथापित्रालंतेस्मरदर्शावल्लासमंसतःप्रा

लाइतिपश्येतितादृशयितितत्रानिलाषः॥व्यवसायइतिव्यवसायोनावद्यत्रवांतसंगमाशयाःसंकल्पाकुलचित्तत्वात्सो॥
निलाषःस्मृतोयथा॥॥तत्रअनिलाषस्मृतःयत्रतसंगमाशयावादंव्यवसायोनवेत्॥ऊतांसंकल्पाकुलचित्तत्वात्॥यत्र
यस्मिन्नअनिलाषतत्स्यपश्येत्यस्यायंगामामिलनेतस्यायाआशावांछातयावादंअत्यंथीव्यवसायोऽस्तीत्रेषणवियमु
खवालोकनशय्यारचनाद्यद्यमः॥संकल्पोविविधकल्पनातनअकुलंयत्रेतत्स्पनावल्लवेतस्मात्॥॥यथेत्युदाहर
णे॥॥प्रविशतीति॥प्रविशतियथागंदेकस्मादृष्ट्वा विवेष्टतेवदतिवियथासख्यासार्द्धनदृष्टमभिवीक्षुका॥दृ
यितवदनालोकनेदृनेदृक्वलत्यसौमृगदृष्टितोयथा तस्यांशोकस्मारणस्तंतपदे॥॥यथाअदर्शनाकाकि
एतस्मांमृगदृष्टिस्मारणपदस्तंतायथाअकस्मात् णादप्रविशतिअनघनःबहुविधविष्टतेयथाअक्षु
कामबाणसख्यासार्द्धवदतिवाभिदंभंदंवेत्यत्रचकोरयं। थोर्थीअसौयथादयितवदनालोकेभंदंभंदंयथाप्या
त्रयावलतिवा॥तयाअनवस्मरणप्रकारणशोकोवाकि शंकार्यंयथोयेनप्रकारणकारणंविनेवाकस्मिकंदृष्ट
प्रावज्ञातशोकस्यार्थोबहिःदृष्टावविवदतेविविधंवेष्टंकरोतिअक्षुकालोकुंचाहसेनसदृवर्त्तमानंसार्द्धनदृयि
तस्यकांतस्यवदनेघुवंतस्यआलोकेअवलोकनायाआलोकेनमित्तेनप्रभवीवलतिवर्णविलोकयति॥॥अथचिंता
॥कथंनवल्लभःप्राप्येकिंकुर्य्यांतस्यसिद्धयेकथंनवेदयेवत्रपइतिचिंतानवेद्यया॥॥इतिचिंतानवेद्यइतीतिकिंभव
ल्लभःकथंप्राप्यःतस्यसिद्धयेकिंकुर्य्यांअमोकथंवत्रपोनवेतास्यैयथेत्युदाहरणेआह॥मत्प्रियेति॥॥मत्संऽत्रैजए

षवज्रनतमोरागोमममाम्मिन्यूनःकोप्यन्योछियुफर्त्रंवानिनिषुणाःमल्विम्यमंबोधनःसंवित्यतिमृगीदृशाप्रियतमेदृष्टेनयोमे
खलोबध्नात्यनगतेछिनेनवगलद्ग्राहोनवासंहृतं॥ मृगीदृशाप्रियतमेदृष्टेमतिनगतेनवृद्धितंनवगलत्ग्राहंसंहृतंकिंतु
नयामृगीदृशाःस्नयोमेखलोबध्नात्याकिंतुवा॥इतिमंवित्यात्मनोतिकोऽवज्रनतमोऽवैज्ञःसन्पुनःअस्मिन्ममरागा
मुग्धाःअस्यमंबोधनमत्वानवत्यूतिनिषुणानवज्रन्याःकाप्यछिकिंकुर्य्यामितिशयानन्छितंनगतमितिकापिमंत्रमहू
पवेष्टनातितिनावृगीदृशात्मनेनयथावनेमृगीकवि द्वक्रनिष्टसंत्रमहूपानचनीतिगजतविरुथतव्यमोव्
ज्ञीकरणंतंनवज्ञा॥ ॥अथस्मरणं॥ ॥द्वेषोयत्रान्य खीकरणानवज्रयतिनिषुणानःअतिघवाणाःकापिव
रथेरपिवेष्टाःयत्रयस्मिन्स्मरणेअन्यकार्यंभुस्मरण कार्य्यंतिनदकार्यंतद्यमानयोःस्मावश्यनाःस्मिंमनो
कूपमानमंविद्धंवेष्टाविद्धंयास्मितायथेतिनाहेशति॥इ व्यतिरिक्तेभुतंदेकार्यंतनस्मरणानस्मरणेकार्यंएक
ऽमितिःइंडंनिर्दलितंपद्मकंदकंदलीतल्यंनवमन्यातकथूं
रेकिरतिप्रयातिनरतिंआजेयधमरोहृदे॥स्मोमःकवलमेवखेदितंनतुध्यायित्यसोबालिकायत्रकोपिसुवामखिस्मरस्म
खस्थेतस्मुखास्थितः॥ ॥इतिखंडितंअस्तुष्यावेतसिकाखिस्मरमखेस्युवाम्डितःयतअसोबालिकाइंडंनिर्दलितंनवा ४२
पद्मकंदकंदलीतल्यमन्यातापुनःकथूंरंकिरतिप्राजेयधमरोहृदेरतिंप्रयातिस्मोमःमदकवलमवध्नत्यतिकिंतूना
बालिकाखेदितंतनुंतंनयस्मातास्मरस्यकामस्मस्मखास्मरस्मरवःराजाहःसखिस्मरेवस्रंत्रेयतयस्मात्बालेवबालिका

निर्दलितंकस्मातःणिर्दलमायोःपद्मानिवतंकंदाश्चकंदल्यश्चतयोंतत्संज्ञायांकिरतिविक्षिपतिकुविक्षेपःप्रालेयंहिम
तस्यधारोहृदंपंहृदेतल्मिन्स्मरतिंप्रीतिंनप्रयातिनाप्राप्नोतिःअयंतिचिंतादूपध्मानंकरोतिःखेदितारखेदंप्राप्तानतुवारंरंय
स्याःमः॥ ॥अथगुणाकीर्त्तनं॥ सोदर्य्यदृमितालापेन्नाष्टिन्यस्यसमोसुवा इंडंवाणीनवेदयत्तदिदंगुणाकीर्त्तनं॥ ॥त
त्तदिदंगुणाकीर्त्तनंयइंडंवाणीनवेत्तइंडंकथोसोदर्य्यदृमितालापेतत्समासुवाम्योनाष्टियत्रयस्मिन्गुणाकीर्त्तनं॥इ
ंअथनाप्रकारणंसोदर्य्यंचिंचुंदरतादृमितंवद्दाम्यरसं :आलापस्यपरिनाषणंतिःनत्रा॥तस्यमातनसूनातमा
स्तुज्यादृाम्यरसंघ्रस्मिंतदृमितादृत्तादनाषादा॥त कंवनाद्यालापवेःईषद्विकमितेगंदिःकवत्तेसोदृवा
न्विति॥अलक्षितंतद्विज्ञायस्तुज्यमानांस्मितंजावदिता दितंदर्शयतिनद्वंकमितिः॥ातद्वंकंदमितंतुंभं
उलमतिस्फारंतदृतोकितंतपावा॥ज्ञितकामकार्मुक रवोसोदर्य्यामतस्यतत्इंडंजात्रतमालिवज्रनतम
ध्यानप्रमकात्मनस्वेतश्चुंबितकालकूटमिवामकस्मा दिदंमुद्यति॥ ॥इदंआजिमेइदंवेतासोप्रतेकस्मात्तमुद्यति
तंकथायतिनोमृगंकेनूतमिवंवेतासुंबितकालकूटमिवाकिंभूतायामाःइंडंवज्रनतमध्यानप्रमकात्मनाःइंडंकथोए
तस्यतत्वंकिंभूतोदृमितेडमंडलोतत्तत्रालोकितोकिंभूतो ातिस्फारोमावाणाकिंभूतजितकामकार्मुकस्वा
तसोदर्य्यमिवन्यूयथाबाःमेममकस्मादेतोःमुद्यतिमुद्दविक्लवेःचुंबितंस्पर्शितंयत्कालकूटंविषंतदिवाऽतिशाय
नवज्रनोवज्रनतमस्यध्यानप्रमकंआत्माअंतःकरणंयस्यास्यस्याः॥इतिसेइंडमेडलोयंनतत्आलोकितंतारा

कर्म्मप्रदर्शकमित्यर्थः॥ ॥तदुक्तं नैगीतरत्नाकरे॥ ॥विषयानिमुखान्पश्येतारात्कर्म्माणिपश्चवा।मनसाचनुहत्नाःवलोकिता।
निविलोकितं॥उल्लोकितालोकितवत्प्रविलोकितमित्यपि॥सोम्यमध्यस्थनारंदर्शनंमनसुव्यातमासुव्यातनिरधीनप
स्यातर्गतिनारकं॥ऊर्ध्वनिर्धीनासुव्यातमनुहत्तंमनंपुनः॥अधस्तदर्शनंयत्नहिलो
कितमुदाहृतं॥उल्लोकितंतत्सर्व्वस्तिवक्त्रनायदावलोकितं॥मध्यमादर्शनंयत्नदालोकितमुदीरितं॥पार्श्वस्थदर्शनंत्रो क्तं
निनिश्चविलोकितं॥मार्गस्मरणान्यघून्याकूरमनावसुतः॥ इति॥ ॥अतिक्रांतस्मारविकारोयेनतत्रांगितः
कामकार्मुकस्मरोधुनिर्ययामविरहकालीनकांतवि षयकदर्शनप्रतिपादनंतुणाकालीनमितिपृष्ठार्थः॥
तस्योदर्यमित्यत्रनानुपपंदूचितं॥ ॥अथोद्वेगः॥ ॥ यस्मिन्नरम्यमरम्यंस्यान्नवदर्शयाकंचनायद्वेगः॥
णितेवस्मिनउद्वेगःस्मृतायथा॥ ॥तउद्वेगास्मृतःयस्मि नरम्यंअरम्यंस्यात्काकेचनदर्शयेनवायत्नप्राणित
न्वस्मिन्नुद्वेगोरम्यंरमणीयंवस्तुअरम्यंअरम। णीयंकिंचनवस्तुहर्म्मयंदर्शनिमित्तंयदित्यन्वयंमन्य
न्यर्थः॥प्राणितेत्यत्रापिअनजीवनार्हवनीयपिवस्तुनिदेवोविरोकामलेखाजनितमकलविषयेहेयताज्ञानमुद्वेगइति
स्पष्टार्थः॥ ॥अथेतिनिर्देशनिःअभ्यागारमितिः॥अभ्यागारंकलयसिमुखंत्वकवाकोवतंद्रंबद्धोकंपंशिशिरमरुतावा
ध्मासयचिनीव॥प्राणान्धत्तेकथमपिबलाकलतःशल्यउल्पा मूकेनामोमुतनुजनितामानमन्यस्यविकारांदुमुतनु
तमान्यथाविकारःकनजनितमूकयतेतिशेषःविकारमवाह॥ ॥तरांवतंद्रंअभ्यागारंकलयसिः॥केवाःकवाकः॥

वाधनोवद्धोकंपंयथानवतिशिशिरमारुतादुद्ध्यमाकंवापाश्चनीवाबलात्तृगद्धतःप्राणान्कथमविधत्तेकिंतूतान्प्राण
नाशायउल्पानितियाजनासुतश्चित्यनेनमद्वीमतदुःमदमितिसूचितोमन्मथएवमान्यंतमप्येदमित्यत्रापिअभ्यागारंद
हेकलयसिपश्यसियथाचकवाकीकामकेरावियुरावद्धोकंपंनिद्राधिक्यंशिशिरमंबुधारायामरुत्वाबुद्धेनदृद्ध्य
मादृढनस्यीकरणायथापश्चिनीशिशिरमरुतारक्षमनवतिनदृढियर्थः॥कथमपिमहतायत्नेनधत्तेधरयामिशल्या
निलोहनिर्म्मितास्त्रविशेषाःपेजलइतिनाषातिशुल्यान्पा मारःअथोन्मादःवैचित्तमितिमनोयस्मिन्नरत्वोसुकात्मनइतस्ततोवं
धृतावावरुषयाग्रिताएवमउन्मादःस्मृतायथा॥ ॥ मउन्मादःस्मृतःयस्मिन्नरत्वोसुकात्मनइतस्ततोवं
व्रमतिनिधुनंक्रियास्मिन्नाएववावाः॥ढायस्मिन्नउन्मा द्यरतोकोद्यपोद्योसुकात्मुकंगतप्राहःअतिश
यनत्रमतिवंत्रमतिनत्रमुचलानाम्यष्टमन्यत्व्यापा णाद्विविधःवाविकोकायिकश्चतत्रवाचिकायथा॥इत्थं
पितिता॥ ॥इत्थंतननिरारुद्धितंयत्वमयाप्येवंमयालोकित श्नेनोकंसुनगनंतत्रनवोदत्तंमयामयाः॥तस्मत्संकथ
यालिकिंमधुनगःकुप्यन्नमद्यविरारित्सुश्चाप्रुद्याकथापिवलितग्रीवंदृशोप्यारिता॥ ॥कथापिमुद्दशावलितग्रीवंयथा
म्यातदृशोप्यारिते॥ किं [illegible] तत्रा॥विरतइत्थंनिश्चा॥रतीतिकिंडिम्भालितनइत्थंनिरारितोमयापिएवंमत्वममा
लोकितःपुनातनमधुनागनउत्कंतत्रमंदयामयावत्वोनदृश्नोतदस्तंकथयामधुनागामद्यकिंनकुप्यत्ता॥ढावलितग्री
श्रीवायस्मिन्कर्म्मणितत्तातउत्कंनंगीतरत्नाकरेसमानिदृत्नावलितारविताकंविंतावित्ताःत्यक्षानातान्नतावेतिग्रीवान

ष्टोमरणवर्णनमनंगोन्मत्तरत्नमिति माह॥ ॥पूर्वमिति॥ ॥पूर्वंनारब्धवेद्रक्तोष्ठमान्यस्यावदिगितिनातन्यंनोगर्लोल्लतिश्वन
वसुतगाछितिःइतिश्रुनावसुनगाछितिर्नवदितिरश्वःइतीतिकिंनारष्टवैरक्तानवेतापश्चात्तदिगितिःउमानंतनःमंनोगजी
ला॥ढ॥इतिश्रुनाप्रकारणश्रुनावन्नसुनगारमणीयाछितिःरक्तछितिः॥ पूर्वप्रथमनःरक्तोनुसगिणी॥तदिगितिछस्याइति॥
तिष्ठेष्टाष्टपैर्द्विलोलैःरक्तोनुरागी॥ढ॥अन्यदृष्ट्याह॥ ॥अन्यथापिनादोषाःस्याद्यदिप्रेमसमंद्वयोःरक्तापरक्तहरिद्रेवतश्रृंग
राजासएवसा॥ढ॥अन्यथापिदोषोनस्यात्यदिद्वयोःस प्रेमाचेत्तरक्तापरक्तहरिद्रेःसएवश्रृंगाराजासा॥ढ॥अन्य
थाप्रकारांतरेणदोषोऽलंकारविशेषोवाद्वयोःस्त्रीपुंसयोः॥ वेत्तायदिरक्तापरक्तेहरिद्रेयस्मिन्प्रेमसएवप्रेमा॥य
थानारीश्चनुरक्तानायकोपरक्तःविपर्ययोवा॥अ थरक्तापरक्तहरिद्रेप्रेमाज्ञानेनिर्दिशतिअन्यमिति॥
अन्यवशायशस्त्रैरिंदन्यिश्रुबध्यातानिर्धानननयाः नाईवदर्पमानयोवनं॥ढ॥अन्यंतस्त्रैःअन्यशस्त्रादा
प्यिपुरुषंनिबध्यातादेवदेवेनमयानिर्धानननमार्द्रीयोवनं॥ मानयाःअन्यंरक्तापरक्तहरिद्रेःप्रेमाःतस्मात्तिंजानंतो
तितस्त्रीषिःस्पष्टमन्यत्॥ ॥रक्तछितिंनिरूप्यदानीमन्यमपिरक्तप्रकारमाहः॥अनुरक्तोनवेद्यस्यानायकस्यस्वजनेवा
स्वाश्रमानेनरानेनवादमावऊर्ध्वयसौ॥अस्तोनायकायस्यांअनुरक्तोनवेत्तोनस्वस्वजनेवादमाश्रमाननहाननआव ४६
र्ऊर्ध्वयति॥ढ॥नप्यमाधिकायात्मस्वजनेवादेअत्यर्थंमाश्रीत्यामाननेनमाननेनदानेनअलंकारादिरूपेणाच्यावर्ऊ
यतिवशीकरोति॥ढ॥अपिवानत्रेयंनकथंऊर्वन्यानिप्रार्थयकाश्चियेत्तादृशावेनिर्भुंजीतकाश्चित्स्वव्रजिकादिकांतक

यानरूपेऊर्वन्यानिप्रार्थयकाश्चियेत्तादृशावेकाश्चित्तस्वव्रजिकादिकानिर्भुंजीतानस्यानायिकायाःकथंतनकथंतनस्य
स्वजनस्याग्रेतंदृशंस्वस्यात्मनःअनिष्टायंस्यानिष्टायेकाशयेत्तस्वकाशयेन्नकाशुदृष्टोधनुः॥तस्मात्स्वजनस्यानाव
व्रजिकाआदिर्यासांतानाःकापालिनोयोगिनोमालिनोर्थिनीप्रवृतयःकिंवातद्वारणनमाख्यातन्यूनाबाज्ञातंतन्मनाःउप
चारपरैर्द्विरेफैःसाधयन्नामंतद्विनाःअंतद्विनामंतोलरेफैःसाधयन्नाकिंनूतानद्वारणंनमाख्यातन्यूनाबाज्ञातंतन्म
नाःकिंनूतैर्द्विरेफैःउपचारपरैः॥ढ॥मंतद्विनाऽनंतद्विनोऽन लनमाःतंनायिकांजत्वेःपत्रिकारूपेःनत्रलेखाद्विविधः॥
निरक्षरःमाद्दशस्यात्रंकरमाकृतमिथोनिरक्षरमाक्षरस्य कानानरवोद्विधनवेत्तास्वरूपत्वमयश्चंद्रमार्द्रादिन
स्वांकनाकृवर्णविन्यासरहितानवादृषनिरक्षरः॥ग्रा यामयीजिपियंत्रमुद्रुद्धांकिंसमाक्षरइतिसाधायन्
वशीकुर्याद्दानांमंत्रव्रजिकादेर्नाद्यारणंसमाख्यातंसप्त ककथितःस्वनावायसमाप्तंतंनप्यामनोयेनमाःउ
पचर्यतेइत्युपचारःतएवपारमुख्योयश्रुतिःउपचारपरैः॥ वृत्तनस्कुवृत्तसमर्पिणादिकरूपैरित्यर्थंसाधनप्रकार
णवाक्ष॥ ॥ततोदृष्ट्वाविविक्तांगिंइंद्रजालकलादिनिःप्रयोगैःपरंनविस्मयंनयेत्॥ढ॥ततोज्ञानमनस्कानंतरंतांनायिकांविविक्तेएकां
तेइंद्रजालकलाआदिर्यासांनिःशेषाद्विनाषतिवाकृनयेत्प्रापयेत्॥ ॥अथतयोर्नूतनसंगमस्यानंदश्रीयतेः॥ ॥अनं
तरंवस्त्रावरणनिरुद्विचारमद्दोभावतीवृनयेवनेवानिर्मंत्रणाख्यांधिमधेणमूल्यंपरंदृतयोर्नूतनसंगमस्यात्॥ ॥एष्टव्यःसा

वमन्वतो नयो॥ नायिकानायकयो॥ पुमान्स्त्रीप्यतिस्नेहेनश्रा॥ लापा॥ दूतनोनवो॥ नायकंगतामभिलषंनो॥ ऊचथस्वोवयस्यत्व
त्रोमरस्योतयो॥ र्वेश्मनिगृहे॥ पुनरात्रेष्वारंभवरणं॥ संध्यदीपावत्रोघरात्रिरूपंयघारात्रो॥ वारंस्वरणंतस्मिन्॥ यथागतंगो
विंद॥ अन्नेकासुचुबनादेहनखोल्लेखादंतघातजप्रोढोधरदंशनत्रमादंतुरतारंभा॥ दंतप्रीतयोः॥ अन्योर्थंगतयोर्भमाभि
लितयोः संभाषणेऊनितो॥ र्दूपत्यारिदृकानकोनतमभिव्रीडाविभिश्रोरसा॥ मदनुस्वोमरोऽनवाविवादृवतायात्रा
दिरूपलम्भिन॥ व्याधेर्निषंव्याधिनिघंतनश्रामंत्रणं॥ आ कानाश्रयंयदपीहितारागपीडितावतिव्याधिनाघणमुक
मुगणितशाश्रेविशारदोक्षिधवंतरिरिवनिघ्नवाक्षी तिनखोनिन्नस्त्रंसारादिरूपाभ्यस्तेनिऊनो॥ बायदा
रोगइति॥ ॥यदारागंयुरुमावलम्यातनेवयावि ता॥ हीणापायंहृदयंनायकमाधायदितिना
यकंहृदयन्नमाधायतो॥ किंनूतानापकायदाईतिर्हि निश्चितंहीणापायाइतीतिकिंरागंयुरुमावयावि
तानेवलम्यातइतिहृदयोक्तकारणंप्यष्टमातनेवंभूतेमा धानवज्ञनिमाहापरस्त्रीगमनमापायाकविन्नेषदर्शिना॥
सुंदरंकिंतुकाव्यांगमातनेननिदर्शिता॥ ब्रा॥ कविनिःपरस्त्रीगमनमापायानरुपदर्शिनाः॥ किंतुएतत्काव्यांगंसुंदरंस्याद्दि
तिशेषाःतेननिदर्शिता॥ ब्रा॥ निदर्शितप्रदर्शितानइतिविधीयते॥ ॥यद्येवंतर्हिनिदर्शितकथमित्युक्तायामाह॥ ४७
वामताऽर्ज्जनिवंरस्त्रीणांयत्ननिवारणेतादृवंपंचबाणस्यमन्येपरममायुधं॥ ॥पंचबाणस्यतादृवंपरंमंत्रायुधमन्यो
किंतदस्त्रीणांवामताऽर्ज्जनिवंत्ननिवारणेत्र॥ ब्रा॥ पंचबाणायस्यमःकामस्यवामतोवाकायनवृक्षद्याद्दोक्कर्द्धड

स्त्रीनत्वं॥ विविधरत्नाजेकरणंप्राणहानादृप्यधामनिवारणंनिषेधः॥ स्पृष्टूनानादृप्रवृत्तिनिः॥ अथपरांगनारतिरमणंपरु
षमाह॥ ॥बऊमानाऽन्यादृपिवृणामन्यत्रयोषितिः॥ प्रलुब्धकामितेरम्यंतामामपिनावद्यथा॥ वृणांअन्यत्रयोषितिप्र
लुब्धकामितेरम्यंचेवंतानामामपि॥ ऊतएवबऊमानात्तन्मयादृपि॥ ब्रा॥ अन्यत्रयोषितिपरांगनायां॥ प्रलुब्धकामितेकंठो
रम्यंरमणीयंतामांस्त्रीणांअपिचऊरधिकायामानःसंमानोतस्मात्॥ तस्माच्चेप्रतितत्प्रतीतिःकश्चित्पत्रेद्दश्यते
त्येवंदृष्टांतयात्रयष्टेस्तुदादृरणंऽऽर्ण्यमिति॥ ॥ऽर्ण्यो॥ तानर्णकंटीरकंनिवसनंतल्पीकृतंस्थंडिलंनीरंध्रेतिमिरं
किंरेनिसलिलंगर्जतेएतेघनागलंतामतिवदत्यसावा पिसुऽरांकालकलंकवलंवेतच्छिखंभस्तेत्यापिरम
तत्रकेनकेकामिनं॥ ॥अरण्यविंतथापिकामिनां वतांलोकनकेसमानायद्यपिनाणंऽऽर्णकंटीरकंतर्ण्यो॥
ऽनाच्छंस्थंडिलंनिवसनंतल्पीकृतंऽनाएतगर्जतीनाघना नीरंध्रंयथास्यात्तिमिरंसलिलंकिंरतिःश्रमावपिरं
काऽकुलाचुऽर्गतामीतिकवलंवृतिः॥ ब्रा॥ चित्रमाश्चर्यं॥ रणानामिरंनाणंतांवतकुटीरकंरम्यंस्पष्टंऽऽर्णकंटीरश
मोंऽशाश्चोरतिमूत्रेणारा॥ ऽल्पाऽऽर्णकुटीराःस्यात्ताऽर्णंऽर्जरीनूतांस्थंडिलमृत्तिकानिर्मितंवऽष्कंनिवसनंपरिधा
नवसनंतत्पीकृतंतल्पंक्रियतइतितल्पंवस्त्राण्यास्तीरंध्रंनिश्छिद्रंसघनमित्यर्थः॥ तिमिरंऽधकारंतरूपंसलिलं
पानीयंकिंरंतिर्हिपतिः॥ ब्रा॥ अथमानःसमानानायिकायस्मिन्नीर्ष्यानायकंप्रतिविकारंधत्तेसमानः॥ ॥ईर्ष्यायापरगुणोत्कर्षस्मि
न्या॥ ॥नायिकायस्मिन्नतिप्रत्यक्षंसंगदोषवशात्ईर्ष्यानायकंप्रतिविकारंधत्तेसमानः॥ ॥ईर्ष्यायापरगुणोत्कर्षस्मि

हानभावि कारं स्त्रियापराधसूचकमबाष्पाकुंचितानत्स्फुरदं स्त्रीधरकंपवाग्व्रक्षादिरूपांस्पष्टमन्यता अत्रनिर्वेदशं
कामोद्भवापत्तेदित्याशूयावद्भिन्नसानिचिंतादयोंत्पमा॥ मानलक्षणेक्तेत्रेवा दयत्पोत्रविए कत्रमानारम्पनुर
क्तया॥ स्त्रानिष्टश्लेषवीक्षादितिरोधीमानउच्यते॥ ब॥ यथेत्युदाहरणं॥ ॥किंचिद्बाष्पजलाऽवलंपललितनेत्रेमना
कृकुंचितरागाविस्फुरणानुबंधकठिनःसंदर्शितागंडया ॥ कंपस्त्रीधरपल्लवेविरचितःकामंकुरंगोदृशा॥नाजानाम
किमर्थमीप्रियप्रकटितःकोपाग्निलाषोऽधवा॥ ॥अ॥ हंनोजानोऽकुरंगोदृशा कामंयद्यप्यासाप्तप्रियेअयंको
पःप्रकटितः॥अथवाअग्निलाषोयतानत्रेकिंचिद्बा ष्पजलावलंपललितं किंभूतानत्रेमनाकृकुं
चितापुनःगंडयाःरागःसंदर्शितः किंभूतारागःवि स्फुरणानुबंधकठिनःवपुनःअधरपल्लवःकंपादिवि
रचितः॥ब॥कोपःक्रोधोऽग्निलाषःमनागपि नाकिंचित् यद्बाष्पजलोत्तनमद्यायाःकपोलाभोगर्वस्फुरनललितं तच्च
क्षणमुक्तंमनाकदूषितकुंचितं तच्चक्षणंवोक्रमेवागंडयाःकपोलयोरागारक्तिमाविशिष्टंयत्स्फुरणंतस्यानुबं
धःपरंपरातनकठिनःसुंदरःक्रोधनिलाषायाबाष्पजलावमिश्रनत्रकपोलविस्फुरणाऽधरकंपादयोजनंतीतित्वत् ४८
र्थार्थः॥ ॥अथमानलक्षणमाह॥ ॥सङ्कायशोजनवेक्षकाप्रियानोप्रियंप्रतिआवक्षादाषामतस्यगरीयानम ध्यमोल
घुःमकामिनोनाप्रियंप्रतिप्रायत्राविधसत्रवल्लागरीयानम ध्यमोलघुरिति किंनत्रा॥एतस्मादाषंआवक्ष्य॥ब॥लक्षणं

अतिशयेनगुरुर्गरीयान्कृष्टतमापनयस्यर्थोंएतस्मप्रियस्यदोषंअन्यस्त्रीदर्शनगोत्रस्खलनप्रणामरूपांअ वे क्ष्य
दृष्ट्वा॥तत्रयुक्तमानः॥प्रतिनायंगतेकांतस्मुयंदृष्टेनखांकितात्तद्वात्मादर्शनगोत्रस्खलितेत्रयुक्तंयद्या॥ ॥कांतप्रति
नायंगतेमतिपुनःस्वयंनखांकितदृष्टेमतिःपुनःतद्वामोदर्शनात्वपुनःगोत्रस्खलितंयुक्तःनवेदितिशेषः॥प्रतिनायंअन्य
नायंनिनखैरंकितेविकितात्तस्यानायकायावामसोवक्ष्यमदृशीनदृष्टेक्रीडामसायअन्यस्त्रीनामग्रहणंगात्रस्खलनंतस्मिन्
मतियुक्तः॥अपरस्त्रीदर्शनादिजन्मचरणपातदूषणदानात् यपनेयंरूपस्त्यर्थोयथेतिनिदर्शनं॥ बिंबोष्ठइति॥ ॥वि
बोष्ठस्फुरतिप्रयातिपटुतांगंडस्थलाशाणिमायातात तिर्यग्घ्रदशोत्रबलवद्भ्रूयुग्ममुद्भ्रान्यति स्रंवेंदितथा
तावेघरुविरःकापक्रमोजृंभतेतातोदूषणतीरपा प्यपुतरामतदृदुर्यथा॥ इंदिंदिरंतनवणघरुवि
रःकोपक्रमस्तथाजृंभतेयथाईषणतीःअपास्यएतात सुतरांदिदृक्षुर्जातः॥ स्रंवकथंबिंबोष्ठःस्फुरतिगंडस्थ
लशाणिमापटुतांव्रयातिअत्रदृशोनिर्यक्त्वयथानवतिया तात्रभ्रुयुग्मंउद्भ्रान्यति किंभूतंबलवत्॥ब॥वेंदिकापतन
मृदुतनउदयति प्रणतीःवरणापतनमृदुवचनपादसंवाहनादिरूपाःअपास्यत्यक्ता॥एतत्काकपक्षोदयनंसुतरामत्य
र्थंदिदृक्षुरस्तुमिलुंजतिःप्राप्तुइतिःबद्धकालपर्यंतनवचरणसंवाहनादिकंनतंतथापिनावलोक्यन्नतिधनितंउपाप्य
तियालंतरात्रउपाप्यसेविच्छाशैणाम्यनावंशोणिमारक्तंचेलाद्विशेषाद्विशेषकःशोणःकोकनदलविरित्यमरात्योतेगा
नबलोनामकश्चिद्दैत्यस्तेनतुल्यंयद्बाबलेनबलनद्रेणतुल्यंबलवत्त्यद्बाबलनद्रोवाकृष्णोपीवात्रायातितद्यादृष्टि॥

॥अथमध्यमप्रमाणः॥ ॥दृष्टेप्रियतमेरागादन्ययासहजल्पतिःसख्याख्यातस्तथादोषमानोयंमध्यमोयथा॥॥अयंमध्यमो॥
मानः॥किंसतिप्रियतमेदृष्टेसतिनतथासख्यादाख्यातमतिः॥किंभूतप्रियतमेरागात्रन्यथासहजल्पतिःरागा
त्रन्यहेतोरन्यथायिकयासहजल्पतिवदतिमतिः॥बा॥उदाहरणंयथा॥ ॥वोवोवाग्मिनिकंतवाद्यपरुषाःस्तुक्रूरावो
र्विभ्रमात्रास्यतकिंतवएषलालनयानकिलोहितलोचनानाद्यागामयिकिंमुधेवकुपितस्त्वंक्षेपुरःस्थेयमामानिन्या
जलबिंदुरुदारपुटादृष्टिःसखीधाहिता॥मानिन्यादृष्टिस्त्वंमुग्धाहिता॥किंभूतादृष्टिःजलबिंदुरुदारपुटाकिंमति
स्त्रियमाश्रितिष्ठसरःउक्तेसतिःस्तीतिकिंहेवाग्मिनिःअ द्यनववयःपरुषाःकिंहेमुक्रूरतरएषस्तवोविभ्रमः
किंत्रास्यतःहेलोलनयनेःजातोनालोहितःकिंम यिआगानास्तिमुधेवकुपितःबा॥आहिताअ
र्पिता॥जलबिंदुनिरुद्धोरुनेत्रोन्नेतेष्टेत्यस्याःसाःदुःउ रुउनातान्नतंइत्यमरःवाग्मिनिवाग्विदग्धेपरुषाः
कठोराःलालादितेरक्तेःआगाःपराधःमुग्धअव्यक्तेःअथलु पुमानः॥ ॥सविलासमिति॥सविलासमस्फुरच्चक्रुर्वक्त्रमा
णेपरांप्रियेकिंविदन्यमनस्केवनायातमलघुर्यथा॥सविलासमस्फुरच्चक्रुर्यथास्यात्प्रियेपरांवक्त्रमाणेमनि ४७
वपुनःकिंविदन्यमनस्केमनिजायते॥बा॥यापरस्त्रीरशनान्यमनस्कादिजन्मान्यथाभिवेऊरुहलाद्यपानयरूपइ
त्यर्थाःअन्यस्मिन्वस्तुनिमनोयस्यसःतस्मिन्नन्यत्रविज्ञइत्यर्थाःयथेत्युदाहरणेमामेवताड्यानितंविनियद्यकस्मा
त्कोपोनवेन्नवमुखचुनिर्जगामेतन्नायन्नीयातशशधरानुज्ञातंकपोलपालीघृतनघनकज्जलानत्रवारा॥बा॥इनितं

४७

विनियदित्रकस्मात्तुकोपःनवेत्तदामामेवताड्यानवनितंघृवाचुनःएतत्क्रियतेकपोलपालीघनकज्जलानत्रवा
शशधरानुज्ञातंनीयताकिंभूतेनवारःघृतनाबानितंबोस्माद्धीनितंबिनीतस्यासंबोधनंपश्चान्नितंबभ्रःक
द्याजीवजघनेइरत्यमरःनिर्जग्मुर्यंघनस्निग्धंयत्कज्जलंतुरुंनेत्रवाःजलंतेनाशशधरस्मृगोलांछनस्यवनस्यत्रय
श्चुरुनितंतस्मानतांनीयतप्राप्यातःघृतनघनस्निग्धेतनाबा॥ ॥अथमानस्यकष्टसाध्येपिसुखसाध्यत्वमाह॥ ॥देवाका
लबलाकोपःप्रायःसर्वोपियाषिनाजायातमुखसाध्ये स्यंतद्वत्साध्येपिकामिनाः॥अयंयाषितांसर्वोपिकोपः
कामिनांहठात्साध्येपिदशाकालबलात्सुखसाध्ये जायतइत्यन्वयः॥बाकोपःप्रियविषयकदर्शनाश्लेषा
दितिराधामनरूपाःदृशस्यकालस्यबलंवएकवा ज्ञावातस्मात्साध्यमन्यत॥ ॥तदेवदर्शयति॥
॥ ॥प्रज्वलिताज्वलदूर्ध्वंपरितःपृष्ठमिदंज्वलंत्यसोधंता लोमधुमधुरीकृतंमधुकरमधुरध्वनिबोधितंविधिनं
॥बा॥इत्यादिषुप्रदेशेषु [illegible] का मिनोनामयंशयोमन्युर्गुरुतरोप्यासुसुखसाध्यमनवद्य
था॥ युगंपा॥ ॥कामिनोनामयुरुतरोपिमन्युःइत्यादिषुप्रदेशेषुअमंशयंसुखसाध्यमनवेत्तानत्रदृशानाहाःतस्मि
न्किंभूतेप्रज्वलिताज्वलदूर्ध्वंपुनःसोधसंकिंभूतंइंज्वलंपुनःविधिनोकिंभूतेनमधुमधुरीकृतमधुकरमधुरध्वनिबो
धितंबा॥रतेःकीजायागृहेत्रकर्षणेउज्वलिताःहेप्रियातादृशेरतेतासुधेयाचूर्णेनिरचितंसोधंसोधस्यतलंसो
धतलंधवलगृहेइंधनाउज्वलंज्वलंतेकांतिमतावितिनवनेनमधुनाकरंदेनमधुरीकृतामानदृशोनायमधुक

गन्धमरोन्मेषाये मधुरध्वनयः चुंकार विशेषनादाश्चेद्विधिनंवक्त्रांशितं॥ ॥तत्रदेशमाह॥ ॥हृष्ट्वा
वक्त्रकेलिक्रिया कंडुकंप्रोन्मीलन्नवमालतीपरिमलंवाघ्रायमानोषधी॥ दोषाद्विंकपिशंविचित्रवलनं मालोक्यलोलद्दृशा
मानिन्यावदुमात्राकारमणे मानामनाग्वंदितं॥ ॥मानित्यारमणेमनाकृवदुमात्राकारणे मानालालद्दृशावंदितं॥
किंत्वावेदृमसंदृशा किंभूतंवक्त्रमंमनोभवबधूकेलिक्रियाकंडुकोवघ्नंप्रोन्मीलन्नवमालतीपरिमलंघ्राघ्राय॥
किंभूतंपरिमलंमानोषधीघनाविचित्रवलनं॥ क्व किंभूतंवलनंदीर्घाद्विंकपिशं॥ ॥तमेरमणेरमणविष
यंमनाकूईषत्प्रियवाक्यानितिहेतवेदृशामानोह वाःलोलतयादृक्तयावंदितानमस्कृत्यामानादमनि
वेदयंघनन्नीगंडेतिदृष्टेवानिवादनमकारादित्य र्थः॥मनस्विनवतीतिमानानवंकामस्यस्मरंगृ
तिमायाएकंपर्णतउन्मीलन्नवकदलवनायोनवमाल हीत्वा
त्याःपरिमलंघ्रेआघ्रायाघ्रांगंधेपाशानाविमर्दोलेपरिम लांगंधेजनमनोहरंस्त्यमरांमोनास्यओषधीमानव्याधि
निवर्तकमित्यर्थः॥विधिनिवित्राणियस्यांसाविविचित्रावामावोक्वलनीवेतिविचित्रवलनीतांगोपानसीत्वलनीत्वाद्
नेवक्रदाकृतीत्यमरः॥दोषानामद्विंकपिशंपीतवर्णं॥ ॥अथकालबले॥ ॥मधुमनयराजाधरोदयकं॥ ५७
दर्पमदृदिकुष्ठमानोमनस्विनीनामतिसुखसाध्येनेवदुस्सा॥मनस्विनींनांदुस्साभानांमधुमयादिस्वकालेष्वतिं
सुखसाध्येनवेदित्यन्वयः॥ ॥मनस्विनींनांमानिनांनांवदोर्नांवादुस्साबाढंत्यातनकरणेनमधुमयश्चवसंतनमम

^कालेष्वर

यराजाधरोदयंचुंबोदयः॥कंदर्पमदोस्मवक्षत्यगातवादित्रनानागंधकुसुमसंडपस्वनादिकूपानेआदर्यांतेऽ
मधुमयराजाधारादयंकंदर्पमदादिकुष्ठं॥ ॥अथबलमाह॥ ॥वेदंचंद्रमुखीक्तंतांक्षणमयंजनाव्यतांमंजरीव्रत
स्यस्मरंविद्धिविद्यियतामाकाएपिकयंरतिः॥इत्युक्तेरुचिरेणतत्करतलंपादाग्रमेवादनाद्धुंत्वात्सुधोवलात्सुत
किंनेजंघेवादावेत्तरी॥ ॥सुदृग्जंघेउलकितदोर्वल्लरीवपुल्लकितत्वयाकिंसतिकंविरेणबलात्रतिउक्तमा
तिःइतातिकांदेवंद्रमुखीत्वयंवक्त्रास्त्रणंईक्षतांपुनातू तस्यमंजरीसंज्ञावतांहेप्रियतामकोएपिस्यंकारतिः॥
किंभूताकाएपास्मरंविद्धिकिंभूतायासुदृशःपादा प्रयंवादनात्तत्करतलंकृत्वा॥ ॥कविरेण
कांतनावेदृमुखीत्यानमद्वक्त्रायवेत्रानेनपुरस्थि तस्यंवदंमकार्ष्मेतिस्पर्धांनूतस्याश्चास्यमंज
रीपुंजलांसंज्ञावतांश्रवालाक्यतांआम्रघ्नातास्या लोसोमदंकारोतिमोरलदत्यमरःनूतस्याश्लिष्ट
वाभूतइतिपक्षेतास्मरस्यविद्धिकामशास्त्रेपादयो रयंपादाग्रेनस्यंसंवादनान्मोटनात्तत्करतलंतस्यप्रिय
स्यकरतलंधुंत्वात्कंपयंत्यानतुदूरोक्तंत्वात्मानस्मरस्यवातः॥ ॥अल्पोपमानंकंविदाश्रयंप्राप्यगुरूक्तंवतीत्या
नश्रादृ॥ ॥नूनाजनस्यसुरातालघुरपिकोपोगुरूयातप्रायः॥अनिनवदोषावसारतथैववनिताजनस्यथा॥ ॥वनि
ताजनस्यलघुरपिकोपःप्रायःनूनाजनस्यसुरतंगुरूयातातथैवअनिनवदोषावसारः॥ ॥सुरतंअयतःयुक्तंरिवाव
रतिंसुरूयातःअनिनवादोषाश्चकालोनदोषाःअन्यांगनानवस्तनंजनंविलेपनादिभूषासेवासवसारश्चवलोकनम

मये॥ ब॥ तत्र दूतीजनस्य पुरतो यथा॥ ॥ वरणपतनात्सुमन्योमनाक्कोपोत्फुल्लोत्तजतिवक्त्रमधुकंपबंधनश्च
नमंडलोनतदृष्टिविभ्रमरसारंगाक्ष्याविरामुनायुक्तयाकथमपिपुरोदृष्ट्वादूतीघनंकुंठितः॥ ब॥ विभ्रमसारंगाक्ष्यापस्तु
स्वरणपतनात्समान्योमनाकोपोत्फुल्लोत्तजतिवक्त्रमधुकंपबंधनमंडलोकिमपिवक्तुंनजतिमतोनदृष्टिपुरोदृष्ट्वादूतीदृ
ष्ट्वाविरामुनायुक्तयाकथमपिघनंकुंठितः॥ ब॥ विभर नस्मुटनसारंगाकमलेनदृशाहृणोयस्यास्तयास्म
ष्टमन्यतातत्कालोनदोषावलोकनंयथा॥ ॥ वक्त्रंरचयतिघनि ग्गादाश्लेषेदृगंतरिचुंबनेमधुरवचनेवारंवारंगतेप्य
तिमंदतां॥ अपरवनितासंगाद्यत्नंविलोक्यविलपनंकु वलयदृशःकोपःकोतपुनर्नविनंगतः॥ ॥ऊरुन्यय
हरणात्कोपःकांतपुनर्नवतांगतयकिंलक्ष्यतेअपर वनितासंगात्तविलेपनंविलोक्यकिंब्रूतःकोपः॥
वारंवारमितिस्मदत्रयोज्यंचवक्त्रंरचयतिघनिःपुनर्गादाश्ले षेःपुनरुद्गतंपरिचुंबनेःपुनर्मधुरवचनेःअति
मंदतांगतेपि॥ ब॥ नवतांनूतनत्वंनवंकत्वंवागतःप्राप्तः॥ स्यष्टमन्यत॥ ॥ अथतस्याःप्रसादनार्थंमानादिषडुपा
यानाह॥ ॥ सामदानंभेदःउपेक्षाइतिषडुपायाः॥ तथाप्रलंगविंध्रोदृंडःशृंगारदानिकृतः॥ ॥ स्पष्टोन्वयः॥ साम
दानंभेदश्चउपेक्षाषडुपायाःषट्प्रलंगविंध्रोदृंडःशृंगारदानिकरोतीति॥ ॥ अथसाम ५२
॥ ॥ हृदयेनीतापिफलोद्दयास्तुक्रमागृता॥ इत्यवाणीनवेद्यत्रतत्सामेतिनिगद्यते॥ ॥ हेमुग्धेकृतागृताद्वयाडवि
नीतापिअद्दपाल्याःइत्येवंयत्रवाणीनवेत्तत्तत्सामइतिनिगद्यतास्पष्टम्॥ ॥ यथावत्सामगृतमित्यर्थः॥ ॥ प्रियवाक्यस्य रा

वनंयत्रवेत्तत्सामगीयते॥ ॥ अथोदाहरणमाह॥ ॥ मत्यंतमानिनिडुर्जनोसिमेरियंतपाल्यस्यथापिवृथायादोषःस्मल
घुर्मृगाक्षिनियतंदीनस्यमेहम्यतां॥ इत्थंजल्पतिवल्लभेमृगदृशावक्तुंकलंनेदृतंरक्तंविरलोत्तनंवचनेदृशंरकिंचद्व
दः॥ ॥ मृगदृशावल्लभेइत्थंजल्पतिवक्तुंकलंनेदृतंपुनस्यवदनेरक्तंविरलोत्तनंवचनेदृशंरकिंचद्व
दः॥ इत्थंकथाहे नामानिडुर्जनोसिमेरियंतेहृदयेनीतंतथापिवृथापाल्याःइमेमृगाक्षिनेदीनस्यमेघुदृष्टिःनियतंतुष्यतां॥ ब॥ किंविद्ववद
तिनाश्लिनवदूषणंमेतत्प्राप्तमस्मि॥ स्पष्टमन्यत॥ ॥ अथ दानं॥ ॥ अलंकारादिकंदद्यान्नायकायत्रतुष्टया॥ इदंरण
कारणंकिंविद्दानंतस्यावृतंद्यथा॥ ॥ यत्रनायकः किंविद्धकारणंउदिरणंतुष्टयेत्रअलंकारादिकंदद्यात्तत्र
दानंस्यात्॥ ॥ तुष्टयेनायिकातायाःआदिनाम्नु गंधस्नेहवंदनपिष्टातवस्त्रनानास्पष्टमन्यतात
द्यथा॥ ॥ प्रणयिनानिजहारलतांस्वयंकिलतावतीं निवरणंऊरुद्वयेघलकलाजिघरांऊपितास्मौन
तकवयदृणंपरिचुंबिता॥ ॥ प्रणयिनापुराऊपितास्मतो लतकवयदृणंयथास्यात्परिचुंबिता॥ किंलक्ष्यं॥ निनद्य
रजनांकिलतावतिमुयेंऊवद्वयेनिवरणंकिंनूतेऊवद्वये॥ पुलकमाजि॥ ब॥ परिमलनातनयनगलकपोलदंतवासा
दिष्ठा॥ स्यष्टमन्यत॥ ॥ अथभेदः॥ ॥ यस्मिन्परिजनेनम्याःसमावर्त्यप्रसादितः॥ तेनैवजनकेनांतांकांतांजनात॥ ब॥ यस्मिन्नोदृतस्या॥
नायिकायाःपरिजनेदूतीजनेसमावर्त्यवशीकृत्यप्रसादितःप्रसन्नतांप्रापितःतनैवपरिजनेनैवकांतांनायकःकांतां

नायिकां॥ ॥उद्दीपनविभावा॥ ॥धुन्वानेति॥ ॥धुन्वाना करपल्लवेविदधतीदृष्टिंकषारागिणीं॥तन्वानावचनानिनिष्ठुरतरंमा
गा॥शैवेन्मुग्धा॥दूरादयंतिनातिमत्यनिर्मितेश्वेरश्रुसंस्रानसर्वाजितयाचकोरनयनामन्येवमंबोधिता॥ ॥ना
यिवमद्यावकोरनयनामेबोधिता॥किंभूतयामद्यया॥सर्वविजितया॥किंभूतावकोरनयनाभ्यांरयथाम्यातदूरान्नाय
निश्चनिमतेघृमंत्रानता॥किंभूतश्चनिमते॥नानिमति॥किंभूतान्धुंमेत्रा॥करपल्लवेधुन्वाना॥उन्नःकषारागिणीं॥दृष्टिवि
दधती॥पुनःदूरादवश्यमागाःदृष्टेमुग्धेनिष्ठुरतरंयथास्या तन्वचनानितन्वानेतिचोजना॥ब॥पूर्वंयथमतआवाज्ञ
तयावश्यंनतया॥आयांतिआगच्छंतिअनिमतेषि यास्वाद्यायामेहोविष्टा॥धुन्वानेत्यादिरूपा॥धुन्वाना
कंपयंतीकषाक्रोधेनरागिणींरक्तांअरागिणींवर्जते छदःअद्यातिमनोज्ञागःदूषणंतावित्यस्यध्वा
नोस्तुदृष्टिमध्यमश्रुकषेकवचनोनमाक्षोगःदूषणंनावः ॥ब॥अथोपपन्ना॥ ॥प्रसादनविधित्यक्त्वावक्रैरा
न्यापृथ्वीवकिंयस्यांप्रसादंतेयोषिदुपपद्यामतायथा ॥माउपपन्नामता॥ ॥यस्यांप्रसादनविधित्यक्त्वाअन्या
पृथ्वीवकिंतिकियोषितप्रसाद्यात॥ ॥यस्यांउपेक्षायांमतं॥ ॥येधीतरइयमसुपपन्ना॥मामादोषपरिहीणास्माउ
पपन्नावधारणं॥शापपन्नाकथ्यतांकेधिवृत्तंजातवनयाम्बिनि॥ततएवादरादृष्टेरपिज्ञातव्यं॥अन्यापृथ्वीवयंत
तिकथयंतीत्यन्यापृथ्वीवकानितिः॥प्रसाद्यतेप्रसन्नतामानीयते॥यथाह॥एतकिंनतुकर्णेनूपुरेणमयंहारःयकांवी
तवाबद्धकाविहितंवयाद्यतिलकःश्लाघ्यांधियकल्पितः॥पत्यंगंस्पृशतातिनेतदुचितंदोषोमयालंबितोनन्वा

नघृष्टायवचनाकेशीत्रेनमयोवितां॥ ॥धृष्टेनन्वीशनकैःआघ्रायेवमानंमामावितां॥किंभूतांतन्वी॥ततःक्षणंवदने
मांवेआलंबितां॥किंभूतंतनधृष्टेनइतिपत्यंगंस्पृशतां॥इतीतिकिं॥हेप्रिये॥इतिमर्वत्रयोज्यं॥किंएतन्नननुकर्णेनूपुरेण॥अयं
यहारः॥नवइयंकाविहितंकांचीयाश्रोणयावयाश्रयश्लाघ्यश्चिलकःकल्पितः॥ ॥शनकैःशनैः॥अव्ययमंबिनाग्रा
कवघ्राकृष्टेरित्यकृत्संयोवितां॥त्यजिताततःक्षणंतन्कालंनवनारीसंयोरोमोहमंत्रेआलंबेतेमा॥अंगंअंगंप्रति
प्रत्यंगंस्पृशतांम्मरीकुर्वतां॥स्पृशंतंम्पारीकिंनवितिप्रश्नेकर्णेक्षिपनमित्यनेनकपोलस्पर्शनं॥हारइत्यनेन
स्तनस्पर्शनं॥कांचीत्यनेनजघनालंबनंध्वनितेअथ प्रणतिः॥केवलंदेन्यमालंब्यादयांतानतिर्मता॥
अनिष्टाशंकयाभूशंश्रोणीजलितायत्नावद्यया॥ ॥य्य ष्टत्वयः॥मानतिःप्रणतिः॥नुशंअत्यर्थं॥अनिष्टा
वंबिनावपुनःजलितामनोदरा॥स्पृष्टप्रायथारिकं कमार्दवंयत्कंनविंबितंवाक्षदृष्टमपरागनाश्रयं॥
वांछन्नरमप्यपोमुदंप्रापपादपतितस्यकामिनः॥ ॥ अशोकामिनःदृष्टंवाक्षमुदंप्रापः॥किंभूतस्यकामिनःपा
दपतितस्याकिंभूतंदृष्टंकमनरमंशंसदयितंयतः॥अपरागनाश्रयं॥तत्रकंकमार्दवंकंनविंबितं॥अशोकाधिका॥क
नान्यत्रोपायरमनेशंयदपिकथ्यतेदयिः॥अपरागत्वायांगनातयाआश्रीयतेकंकणादिकृतः॥ततःकंकुमेनत्याद्यो
क्तोयोकयकंनोतास्यांविंबितंवृत्तिविंबितंविजितमित्यर्थः॥ ॥अथप्रसंगविन्नेशः॥ ॥अकस्माज्जायतेपत्यु
र्हर्षादिनावनाशोयंप्रसंगविन्नेशःकापन्नेशात्मकाकथा॥ ॥यत्रकांश्चेत्मातत्पहर्षादिनावनाजायतेशोयंप्रसंगविन्ने

ग्रा॥ किंभूता॥ कोपसंहरणात्मिका॥ यत्र यस्मिन्यत्तिप्रसंगे॥ प्रकृतं विच्छेदायतीति कोपसंहरणा॥ न एवात्मा
स्वरूपं यस्य मानस्पष्टमन्यत्॥ ॥ अथामवरमांतरमसुमतां॥ ॥ उक्तं हरमाहृतमिश्रं॥ ॥ आकस्मिकनयादीनां प्र
स्तुतिरप्यादरांतरमिति॥ अथ बुद्धिर्दृष्टिर्वा कायादृष्टिकथा॥ तउक्तं तत्रैवो॥ यादृष्टिकं बुद्धिर्वेति दृष्टिनिगद्यतांतत्र॥
बुद्धिर्दृष्टिर्वा कायष्ठा॥ ॥ कथमिति॥ ॥ कथंमनोरमिलतपल्लविनीमूनाशिरीषमृदुखोलगहिनिजल्पतिप्रियेविवृत्तकि
किमिदमितिब्रुवाणयामलाधरंप्रथितमलेकिकांतया॥ ॥ ॥ कांतयामलाधरंयथास्यात्तथा प्रथितंश्लोकि॥
किंभूतयाकांतया॥ किंकिंदेहनिविवृत्यब्रुवाणया॥ किंमतिमनोरमिशिरीषमृदुखोलकथमलगतप्रिय
इतिनज्यतिरिक्तेति॥ किंभूतःशिरीषमृदुखोलतपल्लवि ःखोलगहि॥ ब॥ प्रथितंविख्यातंश्लोकिश्लोकेकिंश्रवलोकि
तंविवृत्यनिर्यगूह्वाशिरीषमृदुखोबाणःखोलिबा ाणेशिरीषमृदुखावित्यमरः॥ लतपल्लविनिम्नोयेनसमा
णेनलिबा॥ ॥ यादृष्टिकमुन्यतएवज्ञातव्यंतत्रमा॥ घृतसिक्तेयथा॥ अपिगंडतलिकपोलेरचयतामादिनियंजि
वमधिनमृगाक्षीमानमुद्रामनाक्हीत॥ हरिमिदुपरिरंभेनाम्यंयादृमयेनवज्रलधरनादेनेवविनापत्रलेखां॥ अ
थमादीनांषण्णांमध्येविशेषमाह॥ ॥ यथोत्तरंबलीयांसइतिपाठाःप्रमादेन॥ आद्याश्चयत्रसदा
कार्यावदग्धैःपश्चिमाःकवित्॥ ॥ इतिप्रमादनउपायाःकिंभूताःयथोत्तरंबलीयांसः॥ विदग्धैःआद्याश्चयत्रसदाका
र्यां॥ कवित्पश्चिमाः॥ ब॥ अतिशायनबलिनाबलीयांसःपश्चिमाअपिमाः॥ आपत्तादयः॥ स्पष्टमन्यत्॥ आपि च॥ ॥

५३

नातिखेदयितव्योयंप्रियःप्रमदयाकवित्॥ मानश्चविरलःकार्यःप्रणयेसवमिच्छया॥ ॥ प्रमदयाअयंप्रियःकवित्न
खेदयितव्यःबहुनःप्रणयासवमिच्छयेमानाविरलःकार्यः॥ ॥ कवित्करावित्प्रणयंस्वेदःप्रणयासवश्चस्मिच्छ
यनिष्पन्नार्थः॥ किंच॥ ॥ इत्युपायान्प्रयुंजीतनायिकांप्रियंप्रतिऊनज्ञानष्प्रीतकिंतुतत्रान्यत्कारणंनवेत्ति॥
॥ ॥ नायिकांप्रियंप्रतिइत्युपायान्प्रयुंजीतनाऊनज्ञानईष्प्रीतकिंतुनतत्रअन्यत्कारणंनवेत्ति॥ ब॥ इतिएता
नउपायान्सामादीन्प्रयुंजीतऊर्ध्वंतितत्रसामनीय यादृशमस्कंधंवाध्यस्यांसकलनायकशिरःस्त्रील
सेनत्रिवलिवलवीकयनाभिवंविलोदंतिनवानगा॥ दिक्तंनृपांसंसेत्यज्यमर्दविषयांश्चयादभूलोजका
नजनाघुघुत्कृतिमात्मज्ञाप्यान्नादवोयथादिनुरुषो॥ नजनाघुघुत्कृतिमात्मज्ञाप्यान्नादवोयथादिनुरुषो
यथापद्मावल्यांस्वामीसुप्तनागवनंघनमिदंबालाद्॥ मेकाकिनीक्षीणमाहृणेतेनमालमलिनछायातमसं
नति॥ तत्रेलुंदरत्नमप्युंचयनदृष्ट्वावत्सीतिराधामगिरंस्तुवा तांपरिरभ्यमन्मथकथास्वकोडहरिणाचुवा॥ ॥ त्रमंगवि
न्नेशोयथा॥ ॥ अमरुशतके॥ ॥ आयातेदयितेमनोरथशतैर्नेत्राकथंविद्दनंविदग्धस्यगमाऊडपरिजनेदीर्घा
कथाऊचिति॥ दृष्ट्वास्मित्यनिधायसन्नरपदंव्याधूयवीनांशुकंतन्वंपारतिकातरेणमनसानीतःप्रदीपःशमं॥ यथाव
त्राऊनलायां॥ दृष्टीकरेणजघनेक्षनदृत्पकांडेनच्छिन्नाकत्तिविद्वपदानिगत्वा॥ आसीद्विदग्धनवदंपतिवि्मोद्यंती
शारवाश्ववत्कलमसक्रमपिदुमाणं॥ एवंदानमेदयारभुदाहरणंज्ञातव्यं॥ विस्मरत्रासान्मयानलिख्यतांतत्रान्यका

रणं नवेत्तत्किंकारणं तदाह॥ ॥स्नेहेविनानयंनस्यान्नप्यविप्रणयंविना॥नस्मान्मानप्रकारोयं द्वयोःप्रेमप्रकाशकः॥॥
नयंकर्तृस्नेहंविनानस्यात्ताप्रणयंविनाईर्ष्यांविनस्यात्तस्मात्तद्द्वयोःअयंमानप्रकारःकिंभूतःप्रेमप्रकाशकः॥॥द्वयोः
स्त्रीयापरकीययोःप्रेमाणंप्रकाशयतीतिसः॥तथाचोक्तं दृरिवंशेमणिनामिवतीदर्वीस्नेहाभ्यंकल्प्यन्निवा॥सीतनी॥
तोऽतिशानाकेविवशायऽनंदनः॥मूढप्रेमोवत्समंपन्नाघ्नतोनाप्नेनगर्विता॥अतिमानवतीदर्वीस्नुद्येवंव्यवीवशंगतेति॥
॥तदुक्तंरसामृतसिंधौ॥ ॥अस्यप्रणयएवस्यान्मानस्यपदयुग्मयोः॥नावःप्रणयमुख्योयर्ष्यामानद्वयिष्यतीति॥
इदानींप्रियमिप्रीतःप्रीतेत्यादृग्वचनंकोमिनीनांतद्दयितमनाहःप्रियेतिपद्यसुग्मेन॥प्रियसुतनुरुविर
वक्त्रनाथस्त्वमिन्नाकांतवंऽघुखाःदयितमनोरमणजनितऽत्यादिनामख्यात॥॥पीतप्रसि
रिघुद्यामप्रीतनुनरभूनिशावधूष्टोनिर्दूनुरावारो निष्ठुरऽग्रीलनामानि॥॥युग्मे॥॥सुदृशांनरिष्ठि
तोसत्यांप्रियेत्यादिनामख्यातःपुनःअप्रीतोसत्यांत्रा भूनिशेत्यादिनामानि॥ठ॥शोभनादृशोनवाणियांसां
तास्सुदृशास्यामासुंदरीणांसंबुद्धौ॥॥गर्वाद्विप्रियकरणान्निष्ठुराद्वचनात्लोभादतिद्रवात्प्रीणांवि
श्वासंप्रियाभवतिप्रियःस्त्रीणांद्वेष्योभवतिऊनतःगर्वादित्यादः॥॥द्विष्टअप्रीतोद्वेष्योयोद्वेष्यःगर्वात्अहंकारा ५४
त्तागर्वेत्यभिमानऽहंकारइत्यमरः॥व्यसनात्तद्भूतादःत्यजनंतऽत्यागःपरित्यागः॥क्वचिन्मिलतिकविद्वेति॥तस्मात्॥
यद्वाद्वयंदत्तानामलंकारादीनांत्यागात्तानतोनोद्वायस्यकस्यचित्दानादिसर्थंयद्वा॥त्यजनवयोहानोधस्तु॥त्यज॥

तवयामतित्यागादृद्वेतस्मात्तविप्रियस्यविरुद्धस्यकरणात्तानिष्ठुरात्तत्कठोरात्अतिद्रवेणप्रवासःपरादेशान्तिति
तस्मात्॥ अथद्वयमेवप्रवासस्वरूपमाह॥ ॥परदेशंवसनंयत्रऊनस्त्रिकारणात्प्रियःसप्रवासइतिख्यातःकृष्णव
स्त्रोद्वयोरपि॥ ॥सप्रवासइतिख्यातःयत्रऊनस्त्रिकारणात्प्रियःपरदेशंवसेत्तत्किंभूतःद्वयोरपिकृष्णवस्त्रोद्वयोःस्त्री
ऊनयोःकृष्णःश्यामवस्त्रोस्तितीतिनुमःअंकेहिरमाभूतसिंधौ॥दूर्वसंगतयोर्दूनोर्भावेदृश्यंतरादिनिःव्यवधा
नंऽभ्यन्तरैःसप्रवासइतीर्ष्यीत्तत्कम्पविप्रलंभोयंप्रवा सप्रेमकृष्णतःदर्षगर्वमदश्रावर्जयित्वाप्रमीरितःमृ
गाक्ष्योग्यासाविदंप्रवासेव्यभिचारिणइति॥ ॥तत्रना यिकायाःकृष्णप्रवस्त्रत्वमाह॥ ॥दृष्टमिति॥ ॥दृष्टंकेत
कधूलिधूसरमिदंवोपक्रमाद्वहितःकलांतास्रुशि लोध्रकंदलसृतःस्रोदाःकदंबानिलाःसख्यस्तंवृणु
तास्मुंचतनयंकस्मान्मुधैवाऽऊलाएतानप्यधुनातिव अघटितानूनंतदृष्टिपेघनान्॥ ॥इतस्त्र्यःअस्मुंचतृणु
तमयंमुंचतःकस्मात्मुधैवाऽऊलाःअतिवऽघटितः अइतूनंअधुनाएतानपिघनान्देवदृष्टिप्रदानकारणा
न्माद्दः॥इदंवोमदृष्टंकिंभूतंवोमाःकेतकधूलिधूसरंवघुनःकलांतान्कस्मात्वाद्वितःकिंभूताःशिलींध्रकंदलसृतःऊनाः
कदंबानिलाःस्रोदाः॥अस्मुंचतत्रेजलंयंतृणुतआच्छादयंतःदृऽसंवरणेदस्यध्यातःलिटिमध्यमपुरुषबहुवचनं
तंपरःकस्मात्हेतोःमदृष्टेःघदृमघीणांवोपक्राकांतोंकितकम्पेधूल्यापरागणधूसरांकलांताःजलप्रायादृशाःजं
लप्रायमनूपंस्यात्तुंगिकद्वयाविधइत्यमरःशिलींध्रणांभूछत्राकारणांकंदलानिश्रेष्ठरात्मानिबिभ्रतीतिसः

उक्तमेवार्थं ॥ कर्तुं यच्च प्रभवति महीमुच्छिलीध्रामवन्ध्यां तच्छ्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः
आकैलासाद्विसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः सम्पत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः ॥ हे मेघ यत्त्वं महीं पृथिवीं उच्छिलीध्रां
उच्छिलीध्रवतीं कर्तुं प्रभवति समर्थो भवति तत्त्वं गर्जितं श्रुत्वा ते मानसोत्काः मानसं कैलासाद्रिस्थं सरोवरं उत्कण्ठन्ते
इति मानसोत्काः राजहंसाः भवतः सहायाः सम्पत्स्यन्ते भविष्यन्ति ॥ कथंभूताः ॥ आकैलासाद्विसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः
आकैलासात् विसकिसलयच्छेदः पाथेयं येषां ते तथोक्ताः ॥ कैलासं यावत् मृणालाङ्कुरभक्षणं पाथेयं येषां ते तथोक्ताः ॥ ते
हंसाः कैलासं यावत् मृणालाङ्कुरभक्षणं पाथेयं कृत्वा मानसं सरोवरं यास्यन्तीत्यर्थः ॥ ॥ आकैलासादित्यत्र आङ्
अभिविधौ ॥ आकैलासात् कैलासमभिव्याप्य ॥ आमन्दारस्तबकसुरभिं क्षौममाकाशगङ्गा
स्रोतोरोधस्खलितविगलत्फेनपुञ्जानुकारम् ।
तस्याः पूर्वं दिशि परिणतं पक्वजम्बूवनान्तं
छायाभिख्यं कलमवलयश्यामलं क्षेत्रमेति ॥ ॥ आमन्दारेत्यादि ॥ आमन्दारस्तबकसुरभिं आमन्दारः कल्पवृक्षः तस्य
स्तबकः पुष्पगुच्छः तद्वत् सुरभिः सुगन्धिः तं ॥ क्षौमं दुकूलं ॥ आकाशगङ्गा स्रोतोरोधस्खलितविगलत्फेनपुञ्जानुकारं
आकाशगङ्गायाः स्रोतोरोधेन प्रवाहप्रतिबन्धेन स्खलितं विगलत् फेनपुञ्जः तस्यानुकारः तं ॥ तस्याः आकाशगङ्गायाः
पूर्वं दिशि परिणतं पक्वजम्बूवनान्तं परिणतं पक्वं जम्बूवनं तस्यान्तः समीपं यस्य तं ॥ छायाभिख्यं छायेव अभिख्या
शोभा यस्य तं ॥ कलमवलयश्यामलं कलमवलयवत् श्यामलं ॥ क्षेत्रं एति प्राप्नोति ॥ ॥ अत्र कल्पवृक्षस्तबकसुरभिं
क्षौमं वदतीत्यतस्त्वं तत्र गत्वा तत्पृथिवीं उच्छिलीध्रां उच्छिलीध्रवतीं नवानि नूतनानि कंदलानि अङ्कुरा यस्यां सा ॥ ॥ अत्र
कल्पवृक्षस्तबकसुरभिं

नानुकविनावकुरुसप्रपंचितंतन्नलिख्यतांविस्तरभयात्तत्रैवावलोकनीयमितिलक्षणंतु॥ यस्याःपतिरन्यमहिलाप्रेक्षणादर्शनांतरंयास्यत्यवसायोष्यत्यतिकांक्षाअस्याश्चेष्टा काकुवचनकातरत्वेक्षणगमनविघ्नोपदर्शनानिर्वेदसंतापसंमोहनिश्वासबाष्पादयः॥ ॥अथजागरणं॥ ॥निःश्वासैःसद्मांप्रतेमखिगलाद्दृष्टिंध्रुवंराजयंमार्गालोकनवारिणाविगलितंतस्यत्वाकृतंमानसुखंप्राणाश्चानुतमुपैतिवपुरुज्झन्नेतदुत्पश्यंकंदर्पःपरमेकएवविजयीयातपिकांतपस्थितः॥ ॥इत्यखियातपिकांतपरंएकएवकंदर्पोविजयीस्थितइतियतस्तांप्रतिनिःश्वासैःसद्मांप्रतेमखिदृष्टिंध्रुवंराजयोदृष्टिंगताःयतामार्गालोकनंमुखंवनवारिणासार्द्धंविगलितंवचनंप्राणाश्चानूनंमुज्झंतंत्यक्ष्यंतीतावद्दृश्यतेवयामीत्यवंभूतयातनुतांतनुंत्वंमूढस्यवमितियावद्वा उपैतिनप्राप्नोतिजागरेयथापश्यत्वल्पोयात्पश्यतिप्रियंसुप्तेधन्यास्त्रीस्वप्नेविधातिताःअस्माकंतुगतेनेत्रेजागरेगतानिद्रापिविरहिणीति॥ ॥अथमालिन्यम्॥ ॥नीरागोधरयाछवेतिमलिनोवेणीदृशौनांजितेत्यालंबालकमालिकाधवलतामालंबतांगलविःश्वेतंमुक्तविसंलुलापिविरहव्यापद्विषादादियंसर्वेवल्लिरशोनयादृदतरंतत्यंगमालिंग्यते॥ ॥इक्षुक्रतिकाविस्मर्वोतनिरीक्ष्मरोप्रतिवरतिइंयंव्यापद्विषादादृश्वेविभेषुलापिल्लिरशोनयात्यंगंदृदतरंयथाप्तयाश्लिप्तानकपेवमरव्वाश्वेकथंअथरयछावानीरागःवेणीप्रतिमलिनादृशोअंजितनाअलकमालिकाव्यालंबाअंगंबविधवलतांआलंबतां॥ब॥इत्यमम

दृदतरंविरहाविलेदृशएवव्यापत्तंविशेषापदांतातायाविषादःइष्टानवाप्तिसंतप्तमनसोनाशंप्रयातःश्वेवस्यमाणप्रकारेणविसंष्ठुलापिविषमस्थितापिल्लिरशोमदजायाशोनतयाअंगंअंगंप्रतिप्रत्यंगंदृदतरंअतिगाढंअहोआश्चर्यामतप्तामधुरिशोयतोविरहविषादादृतादृशोदृशोप्राप्तापिश्वासाविकृशोनयानत्यजतइतिनिर्गतारागारक्तिमायस्मात्सःअलकानांमालिकांपंक्तिंतत्तलाटभ्रमरकाअलकाभूषणंकिंतलाइत्यमरः॥अथचिंता॥ ॥किंतत्रनाम्निरजनेकिंवावंशेनकिंवसावमरविःयेनमखिवल्लभानामपिनमस्मरतिमनोविदशरुवि॥ ॥इमंखितत्रकिंरजनेनाम्निकिंवाअशोवंशेनाकिंउतअमरविःयेनमवल्लभानामपिनमस्मरतिमनोविदशरुवि॥ ॥अमात्वित्याननपुरस्तिंतंवंदमालस्यकथयतीतिध्वनितेवंशोऽस्मिंकिंतुपरंतुअमरविःनविद्यातमरविःकीदृशंयंप्रमाणंयेनकारणेनमवल्लभानांप्रियतमांविदधातिपरादधातुरमरविःप्रीतियंप्रमाणं॥ ॥अथमृत्युः॥ ॥मृतेरध्रुवमायोवर्णेनिवमरणंवडंकेरमामृतलिखेतिमृतेरध्रुवमायेनवर्णेनाख्यातंयेनहीति ।तादृवदर्शयंतिति॥ ॥प्रमरशिशिरोमोदंकोदंमभीरमभीरव्यप्रकटयशशिन्याशाःकामंमानानवजूनंतांअवधिदिवसःदृष्टःमरव्योविधुंवृत्ततत्कथंहृदयमधुनाकिंविकृतिंमिनाप्यदृछतिति॥ ॥इशिशिरंवंप्रमरंदमभीरकोदंआमोदंमभीरव्यइशिनआशाःप्रकटयदेमनोनवकामंविजृंभतांदेमरव्याःअवधिदिवसःदृष्टंइतनकथांविधुंवृत्तांअधुनामनहृदयंकिंवित्प्रत्यनकंकुंइतीत्यघ्यां॥ब॥शिशिरंतनोतनभीरवोयोनभीरमाकृतमरुद्गगत्वाणनभीराणाइत्यमरःकुंस्यकुंदपुष्पस्यअयंकोदंमोतंमेदमित्यणतत्पक्वंरय

त्रेत्य ज्ञा शिनं वंदृ ध्या शा दृ शा दृ शा ब्रुकऊं नं का ष्टा ध्या शा ध्रुवृ रि त ध्रुवा इ त्प म त्रा मन लि त्र व ती ति मा न न व ा का म ा ।
कामंय थे ले वि हं न नं वर्द्धतां ।इ हृ स मा य ा त स्य कां त स्य क थं य ा त क्रु थं ा ध्र न्य क उ मि ह नी त्य ा न न मृ त र ध्य व मा यो ज्ञा पि त
।। य था व हृ स हृ नो ध्रु थे रा म क ा डा र स्ति क म म म ख्यं न व न व ा सु रा व ह्रा थे न प्र ण य ल हृ री हं त ग हृ ना म वे न्दु का प क्ष म्भु मि
धि शि मां हृ ल श क ले य ा हृ त म्पा ना मा नि हि त मि दृ म द्या पि च ल ति ।। ा उ द्वे ग प्र ला प व्या भ्रु न्मा द मो हृ ा म्र र्व व त्ता य थ ा हि ।। उ द्व
गा ध्र्या गा रं क ल य म ी ति प्र ला प ः इ च्छा त न न नि रा हृ त त म ा व म थे ति व्या धि ः ना प ः शो षि त व हृ ा न ा द क र म हृ ति ।। ा उ न्मा
दा हृ व ी व नि मि ष हृ ा ण ति ।। ध्रु वो हृ ा उ त ा हृ ष्टा नि ष्ठ ा ल ा र क े ति । प ड त्या दी नि ।। ।। इ त्या दि वि र ह ा व स्था ः कं दं र्प्प श र ा ता
पि हि न व ेति ना ः । कं दं र्प्प श र पा ता द्या मा भू व न् वि रि । ण ा म पि ।। ।। ना इ त्या दि वि र ह ा व स्था ः कं दं र्प्प श र ा ता
त् पुं ष्पा पि हि न व ेति या ः वि रि ण ा म पि मा भू व न् ।। ब ।। ता ः प सि द्धा ः इ व ब्रि ः । कं दं र्प्प ः प्प श र ा ः स्रि षं ा पा त ः प त नं त न
स्मा त् या ः अ व स्था ः । त त्र प्र द र्श ना र्थ ा प क मु द ा हृ र ण मा र्ष्य ा । त त्प त ः । य था व हृ स्मा हृ त ल क्षि ध्ये ।। क्री डा र त्न हृ दि व ि ं ब ित प्र
या । के ना व ली ना दी व त ल्पे न स्तृ ति क ल्प ज्ञा वि व म र ी र म्पि प्रि य हां मु ता ः । किं उ दा र व ती प ति र्व्र ज गि र द्रो ण ी बि ल ंत ः शि ।
ला प ल्पा क ा प रि रा धि का र ति क ला ध्व य न्मु ञ्जा ल्का म्प ति ।। ब ।। ह्र व ी हृ ु रा गो मा न ाख्या ः प्र वा स ः क रु ण ा त्म क ः इ ति च उ र्थो वि ५७
प्र ल ंभ ः म ध्र ा नु क्र मे ण प्र ी ति क ृ दा नं । शो का त्मा क रु ण ा ह्ये यः प्रि य मृ त्यु ध न ज्या दि ति य हृ स्तृ ति त म ेव ा क ं च ल ं क रु ण ा त्म क
वि प्र ल ंभ ं द र्श य ति । य त्रे ति । य त्र क स्मि न्मृ त े प्य न्यो मृ त क ल्पो पि त ः । कि म पि प्र ल प े त्प्रे ा क रु ण ो मी ति य था ।। ।। त्र

लो क रु णो म त ः ।। ।। य त्र ए क स्मि न्मृ त े पि मृ त क ल्पो पि अ न्य ः त द्ग त ः म न ः प्रे ा क्षि म पि प्र ल प त ।। ।। त स्मि न् व स्तु नि ग त ः ज्ञ
ना ः कि म पि अ क्षु त ं । स्प ष्ट म न्य त् ।। ।। य थे ति नि दृ र्श ने ।। दृ श्य ति ।। ।। दृ श्य त्रि ग्ध व धू वि ला स क र ली वी ण ा म ा मु न्मू लि ता पं ता
पं व न क ा क ली क व लि ता ज्ञा त हृ ु ते ः को मु दी ।। ह्रु ष्ट ः स्प ष्ट म ने क र त्न नि चा या ना हृ र ति ः क व ले क ं दं र्प्प दृ ह ता हृ ण ा नु व न ं नि
स्सा र मे त त् न्न ती ।। ब ।। हृ र ण ा त त् त्रु व न ं नि ः सा र ं न ती । कि हृ त त न हृ र ण ा क व ल ं क ं दं र्प्प दृ ह ता य त ः । त्रि ग्ध व धू वि ला स क र
ली दं ध्म उ न ः वी ण ा म मु न्मू लि ता पु न ः पं व म क ा क ली प ा ता शी त द्यु ति ः को मु दी क व लि ता । अ ने क र त्न नि चा य ः स्प ष्ट
ह्रु ष्ट ः अ हृ र ति ः न इ त्य र्थ ः ।। ।। हृ र ण शा व न ा नु व न ं । ज ग त् नि ः सा र सा र हृ ी ना । त्रि ग्ध व धू व ि ति न हृ त
या वि ला सा र्थ क र ली । य द्वा । त्रि ग्ध प्र ी ति म ती या ः इ व धू त म्या या वि ला सा र्थ क र ली । प हृ र व म क्लो क्य ।
मा पि द ग्ध न म्मा हृ ता म म्प मु न्मू लि ता म मु न्मू लि ता । इ उ ला नु कू नि बं ध ना दि ना र हि त त्व र्थ ः । पं व म स्य पं व म
ध्व र स्य क ा क ली म धु र ध्व नि ः । पी ता य ह्रे त्य र्थ ः । का क ली उ क ा । ल घू स्मे ध नो नु म धु रा स्फु ट द ृ श्य म रा पु ष्प मा ध्म रणो का ल
पि का कू ज ति पं व म मि ति । शी त शी त ल द्यु ति ः कां ति र्य स्य त स्य चं द्र म्प ा को मु दी त्यो च्मा क व लि ता य च्चा । चं द्रि का को मु दी त्यो
स्ने त्य म रा । अ त ने का नि या नि र ज्ञा नि त न्नी ति वृ य ः न म पू र स्फु ट द र्श स्फु ट द ी ध्म त्त ा । अ थ्य ना थ क म्प क व ल ा क रु ण ा
त्म क वि प्र ल ंभ ं द र्श य ति ।। ब क्र मि ति ।। ।। ब क्र ं ब द्ध म ा द र्श ो मृ ग ा ण ा ं । क ज्ञा ः क ला पि ब्रे ति मे नि ये ः स्म न म ं उ ले न्नु ज ल
ता ध्व ा म श्च त त्प्र ा वि ।। ल ो ग ं ध्यं प ल य ा नि ल न ब लि ना न च्चा वि न ज्ये ति मा त द्वी न्नि ः क रु ण ो हृ ता ध्रु व म हो दे व ने ना क न

मा॥ ॥अहोमाऽयंमतङ्गोणाकनादेवन्धुवंनऽता॥किंनुमर्वेःइतिविनऽप्रकाकिंनूनेःनिःकऊणाःइतीनिकिंवेदृमा
सावऽङ्गनमितिरोषाःमृगगणेदृशेकलापिव्रजेःकऽशाःस्वनमऽलमातंगेःवलत्पल्वेवःनुजलतोत्सागवलिना
मत्तयानिलेनसोगंध्यं॥ब॥विनत्पविनागंऽत्वानिगंताकरुणायेन्यातनेःकलापावहाणिसंताययांतकलापि
नामयूराश्रेयांव्रजेःसपूदृःकलापोभूषणंवेईभूणाःसंदातविवेतिविश्वासमानेगेईक्षिणिःवलंतोयपल्वाच्छिः
पऽत्रावाश्रेकिंशलयमित्यमरःपुनऽलततयोःउद्यासःसो दर्यविरोधाःमलयसंवंधायाःनिलस्यनाब॥इहानींशृंगा
रान्तमोदितकरुणात्मकविप्रलंभंदर्शयतिःइयंतीमि ति॥ ॥इयंतीमुनगावल्गांगतोमियस्यासंकेतस्थानंक
तःपूर्वंहरामितंतवगतश्चएणानयनसलिलेना॥ ॥क्वेयप्याःकेतस्मरातंकान्दृयंतःपुनगावल्गांग
तामिगतेपुएणादृनयनसलिलेनतवंतांभूर्वंहरा मीत्यन्वयः॥ब॥तस्याःप्रभ्रमानऽत्यव्ययंनिनिंदो
क्रोधस्यकामस्यआतंकान्यंतस्मात्पुनगामनो हरान्अवल्गोस्थितिःतांभूतीतेनत्रोस्मीघस्खलनतिर्यक्
प्रेक्षणादिरूपांस्पष्टमन्यत्॥ ॥पुनरविनायकघलाघविरोषमाह॥॥पाशाऽइति॥ ॥पाशोविपाशितंएघसंऽङ्गकपूर
रेणुरूपभूदमुरानतांगिःपाशापनयेनगमिनतिदृशामिमांवंभूर्वंविरामललितंसमिधेहिचक्षुःदृनतांगियेनगंप
नइतिदृशंगतान्प्रमुखिनूमायेचक्षुःधेहिकिंनूतेचक्षुःभूर्वंविरामललितंइतीतिकिंपाशोविपाशितःएघःसंऽङ्गु
कपूररेणुःउपासितःउरुऽपभूदमितियोजना॥ ॥नतंऽगंयस्यासातस्याःसेवोधनंनतांगीत्यनेनऽस्वादधेयोव

यापादकरांपुलिनेभूर्लीलरवनंधनितांदृशाभवल्गांगमितांप्रापितांभूर्वंयाविरामाऽवसानंतस्मिन्ललितंसुंदरं
अत्रललितादृष्टिःप्रागवकथिता॥पाशाःस्नेहपाशाःअलंकारादिबंधनंवापाशोबंधनरज्जुर्योरितिरत्नमालायां॥यद्वा॥
पाशःसंधिबंधनंविपाशितातन्मोचितःसंऽङ्गिभूयःकपूरस्यरेणुःधूलिःउपासितःसेवितःसंतनोतिः॥यद्वा॥
तदंगधवलतायाप्रालेयांऽशोरुचिरुऽपभूदंशुजलाभूरुरुनिःसंततमित्यर्थंःयद्वासखीनिर्ललितंपरांचलादि
भिःनलिनीपत्राणिअंतरदृश्यांतयाअंचलदृष्टिरणानि लम्पर्शंकयेतिगारवंसंचवदृश्येत्यमरः॥ब॥ विप्र
लंभेऽस्मिन्कोदृशोज्ञानानवतीत्यतआह॥॥ज्ञान इति॥ज्ञानोद्भुक्लासुलभिन्नंअंगागासुकंचेतनाःस
विंतोदैन्यभागस्मिन्नेवप्रायेजनोलवेत्॥ ॥अस्मि नूजनाएवंप्रायोजनवेत्ज्ञानादहंदैन्यभागिसंतं॥॥
ज्ञानःज्ञेहर्षक्षायागतहर्षःपुलकानिअश्रूणियेनसः॥ उद्भिन्नोविप्रलंभःअंगानिपश्यन्॥पुलकायेत
नायेनसःवित्तायासहवर्तनऽतिदैवंहनातऽजतेःअ पिवा॥ ॥केषांचित्॥ ॥केषांचित्करुणाऽतिःकारुण्यादि
रुजायते॥एतस्यांमिथुनावल्गोविस्मृत्यरतिमूलजाभू॥ऽइहकेषांचित्कारुण्यात्करुणाऽतिर्व्याप्तःकिंत्वाएत
स्यारतिमूलजोमिथुनावल्गोविस्मृत्यांऽइहविप्रलंभोत्पत्तौकृष्णारामाकेषांचित्कवीनांकारुणाःस्यनावःकारुण्यं
तस्मात्कारुणारसस्यऽतिःतस्यकारुण्यस्यारतिरवभूर्लंयस्यासातऽतांमिथुनस्यस्त्रीपुंसायाःअवल्गोऽव
स्थितिंतमेवाऽ॥ ॥स्त्रीपुंसयोर्नीविदेघःस्यापाङ्गमंगमेपुनःशृंगाररसनाशायःकरुणास्यास्वल्पथा॥ ॥एवंसनः

स्त्रीउंभयोःमायत्तेमंगमनवेत्ताकिंभूतश्शृंगाररसनाथायःसवकरुणोऽन्यथास्यादित्यनुयायात्॥एषःशृंगारात्मकविप्रलं
भःप्रायोबाहुल्येकरुणःकरुणरसाश्रयत्वकारणतरेण॥ ॥तस्मादिति॥ ॥तस्माच्छृंगारएवायंकरुणानानुमोदितः॥यो
ऽर्थंसुतरांधत्तेनिबंधोविरलंबुधैः॥इ॥तस्माकरुणेनानुमोदितःअयंशृंगारएवबुधैर्विरलंप्रयोक्तव्यःमनस्वु
तरांसोदर्यधर्मत्वयुक्तयः॥इ॥अयंकरुणात्मकविप्रलंभःअम्यहमन्यत॥ ॥अथप्रवीणदूत्यःप्रदर्श्यते॥ ॥कार्यदक्षोना
टाध्यक्षोप्रतिवस्तूपविलिप्तिनीवालाप्रव्रजितावनिश्चिणं ज्ञेयःसखीजनः॥ ॥छिणोइतिसखीजनोज्ञेयाःइत्यनिकोका
रुत्यादिप्रव्रजितांतं॥इ॥करोतिकेशालंकाररचनादि कर्मेतिकाकःसंरंभः॥दाक्षाप्रत्यारिकाःनरसनटनक
र्त्रीअध्यक्षोधर्मईतिव्योनेःपातिवस्तूपाश्चर्चिनी॥ शिल्पिनीचित्रकारी॥वालावालिका॥प्रव्रजिताका
पालिनी॥कंचूदेवस्त्रीरीतिःलाकारोत्यादयः॥अत्रसखी शास्त्रेनसूतीसख्यपिकथितात्वत्प्रत्यापारणंगमा
हूतासखिवत्व्यापारपारंगमासखी॥उक्तंहिरामाभूतमित्यै ॥ ॥नविघ्नंप्रसभंनयंत्यकुर्यात्प्राणान्त्यथेष्टंस्निग्धव
दाग्जनोवाप्रोद्भूतास्फोटप्रसुप्तकल्पा॥अमितार्थानिवृष्टार्थीपदद्वारानिमाविधा॥ज्ञोद्वेगितनयाज्ञावंदक्षोरकतरप्रवा
॥उणाद्यैर्मेलायत्नोद्भावमितार्थानिवेदियं॥विन्यस्तकार्यलाराम्याद्दूतीरेकतरेणया॥सुक्ष्मोन्नोघटयेदृष्टानिवृष्टार्थानि॥ ५९
गद्यातामंदेशमाश्वेयाद्भूनोन्नीयस्मापत्रहारिकति॥ ॥अथसखी॥तत्रेवाश्वात्मानाप्यधिकंप्रेमकुर्वाणान्योन्यस्खलं॥
विघ्नेनिणोवयावषादिनिस्खल्यानसखीमता॥ ॥आलोनुउदाहरणानिनप्रदर्शंतेतविघ्नस्त्रामात॥अथानयोर्युणा॥ ॥

॥कलाकौशलपुरस्सरोनन्निश्चित्रतनास्मृतिः॥साधुर्यंनम्रीविज्ञानंवाग्मितावेनितगुणः॥स्पष्टोन्यः॥ ॥इतिगुणैतत्र
तयोर्गुणाः॥तानवाह॥कलासुचतुरःचतुःषष्टिरूपासुकौशलंप्रावीण्यं॥उत्साहःकार्यप्रत्यध्यवसायः॥उत्साहोध्यवसा
यःस्यादित्यमरः॥नक्रियासवाप्रमाधनंसुलिक्षाटनादिरूपा॥चित्रज्ञताचित्रज्ञानं॥स्मृतिःस्मरणं॥विस्मृतस्यस्मरणं॥
साधुर्यंमधुरतानम्रीणिपरिहासविज्ञानंविज्ञिष्टज्ञानंवाग्मितावचनपटुत्वं॥इदानींतत्योःकर्म्माणिदर्श्यंते॥ ॥वि
नोदइति॥ ॥इत्यादिसखीकर्म्माणि॥उक्तंहिरामप्रेजर्य्यो सख्यामंदनोपालंभनशिक्षापरिहासप्रपूरनानिकर्माणि॥
अथेत्यानन्तूतकर्म्माणिप्रमादनंप्रमत्तताकरणं॥ एवंप्रियःप्रमाद्यतइत्यादिसंगमःकालसंगमनोविर
हस्यत्राश्वासःआश्वसनंप्राकृतविनोदइतिमि॥ लिप्यतिप्रियायोमनश्चेद्दक्षिणोतरंस्फुरतीत्या
दिरूपोउक्तंहि॥तत्रेवाद्यूत्यामंघटनविरहनिवृद नाहानिकर्माणि॥ ॥तद्यथा॥ ॥नहित्यव्यंयंतान्येव
कर्माणिपुनःक्रमेणादाहरणेदर्श्यंते॥ ॥तत्रविनोदोयथा ॥मयाकोयंमुग्धेकथयलिखितःसचरसखीववःस्मुच
स्मुच्चैर्विनिहितदृशाचित्रफलाकानवकुंतनूंगाशाकृतमपिकिंवुविदलकंदवाकारणप्रियइतिसमाख्यायिवा
पृथा॥ ॥इसुग्धेमयाध्यंकोलिखितःइतिउच्चैःसचरसखीववःस्मुचातनूंगाकिंविदपिवकुंतनशाकितंतुनाविद
लकंदवाकारणवपुषाप्रियइतिसमाख्याधिकंकृतयातन्वा॥चित्रफलाकविनिहितदृशाचरयासदृक्तैमानंसच
रोसचरंचतत्सखीववधेनिसचरंशाघ्रानतकितंनशाकृशाशाकृशाकी॥विदग्धजनस्मुचन्यांकदंवाकंदंचवदनाघ्र

दाकारआलेखितयंस्यतद्वयुक्तितनोसमाख्यायिसम्यक्कथितोख्याप्रकथनाचित्रफलाकचित्रपटेविनिहिताअर्पि
तादृश्ययायतया॥ ॥अथमंडने॥ ॥प्रत्यंगंप्रतिकर्म्मनर्म्मपरयाचत्रासिद्धदमरादीक्षुकंप्रविलोक्यमोदनविधेवातु
र्यमख्यायुनाःमख्यायावकमंडनंनरचितंपादकुरंगीहरांतल्पेरचित्रादृच्छदधिशयानदृष्टिसमाराधिता॥ ॥मख्या
कुरंगीदृशःप्रत्यंगंप्रतिकर्म्मनत्रापादयावकमंडनंनरचितंकिंभूतयामख्यानर्म्मपरयाचयुनाःमल्लिरंयथाप्यात्र
यादृष्टिःअधिशयानसमाराधिताकिंभूतेशयानावि। शदृच्छदाकिंभूत्राअधिरूढमरातअस्याश्रीःशुकंपु
नःमोदनविधेवातुर्यंविलोक्याह॥ ॥अंगंअंगंप्रति प्रत्यंगं। प्रतिकर्म्मभूषणंक्रियायावकमल्लक्षायाः
मंडनंरचनालक्षारागस्तेनउक्तीदृयावोलक्रुद्ध। मात्रयरत्यमरानर्म्मपरिहासमुत्परया॥ प्रवेके
लिपरीहासाःक्रीडालीलावत्नर्म्मवेत्यमरातशयनंश। ख्यातत्रअधिरूढत्ववर्त्ततइतिअधिशयनंतस्मिन्त्र।
धिशयानाअव्ययीभावःसमासःकृतीयासप्तम्योर्बहु लमितिसूत्रेणअपजातावा॥ विशदाउज्ज्वलाःछदाःपत्रा
णियस्मिन्ततस्मिन्नापत्रेपलाशेतल्पेदलेपर्णेछदस्तुमानित्यमरः॥ अधिरूढःसंवीक्षितायःस्मरःकामस्तस्मात्तस्या
नाभिकायाःश्रीशुकंकालाक्षमंमोदनविधेवंवनक्रियायां॥ ॥अथशिक्षा॥ ॥नीरंध्रंपरिरभ्यातप्रियतमोभूय

स्मरांचुंबयाततद्वदंक्रियातपदस्पृविरंवादुचुंबातन्यात॥ मख्यामुग्धवधूरियंरतिविधेयत्रेनमंशिक्षिता निर्त्रीतं
गुरुणापुनःशतगुणंपुष्पेषुणाकारिता॥ ॥मख्याइयंमुग्धवधूयत्रेनशतगुणंरतिविधेसंशिक्षिता॥ पुनःगुरुणा

पुष्पेषुणानिर्त्रीतंकारिताकथंशिक्षितत्पतआह॥ इमुग्धेप्रियतमोनीरंध्रंपरिरभ्यातयथास्यात्तथापरिरभ्यतांपु
नःभूयस्मरांसंचुंबयाततुनःअस्यपतदुरुविरंतत्वादंक्रियातांपुनःवादुचुंबयातन्यातां॥ ॥रतिविधेःकलिपक्कारा
ष्पाणिःशरोबाणाःयस्यसःतेनानिर्त्रीतंनिर्दयंनारंध्रंनिछिद्रंमृणालमूवत्स्यापीनंगाम्मित्यर्थीपरिरभ्यातआलिंग्य
तांनायिकयेतिशेषाःभूयस्मरांपुनरर्थेआरभ्यप्रियस्यावादुचुंबतांनिवाक्यानि॥ अथोपालंभः॥ ॥सुभगजनवता
तस्माद्बालस्मरपावाकप्पनिनिवसतात्रमाधिकंविरा स्त्रकदलतानवउरुहृदयेशातप्येवंमोदेवस्तुखाशय
ममसदृशस्यानिःस्नेहाजनागपिनस्थिता॥ किंभूता निःस्नेहा॥ ॥अतितःमर्वाताःनिवसतानिवासंकुर्वे
ताः॥ बालेनस्मरःकामस्तएवपावाकःवह्निर्यस्मि मतस्मिन्सदेवसर्वकालंसुखस्यासिःप्राप्तिःयत्र
दृर्थीमनागपिईक्षदपि॥ यतोनिर्गतःस्नेहोदयस्यात्मा चे उएतादृशीतदेवस्थोबालकामाग्निरुदयेहृदांशायां
पिशीतलहृदयएवतिष्ठमीतिनपुक्तमितिजानता॥ अथ प्रसादेना॥ कोपंविधुंवकुरुनाथवचोमदीयमाश्वास
यस्मरज्वालांचुलज्जांत्यजांगं॥ एकाकिनीकविनतारकनाथकांत्यापंचत्वंमाप्नुनतुयास्यतिसावराकी॥ ॥इकविनए
काकिनीसावराकीतारकनाथकांत्यानतुआप्नुपंचत्वंयास्यति॥ अतःहेनाथाकोपंविधुंवमदीयंवचःकुरुत्वज्जांगं
आश्वासयाकिंभूतांस्मरज्वालांचुलज्जांगं॥ ॥तारकाणांनाथश्चंद्रकथंछेदृश्यत्वज्यापेक्षज्ञाछंदसोबहुलमितिकृ
श्वातंत्र्यकांत्यानतुनिश्चितंआप्नुशीघ्रंपंचत्वंनाशंदधिव्यश्नोवाह्राकाशानांपुष्पस्थानगतत्वात्पंचत्वंमरणं॥ प्रिय।

विरहितायावेऽङ्ग्योस्तापिवक्ष्यालवनवतिनायष्यामिनित्यदामानमंवोधनो।मनेदमदीयाङ्गंयस्यात्सा
तांआश्वासयतीवयानस्याःप्राणान्धारयेत्यर्थः।स्मरःकामःसएवबन्धनंतुल्यत्वेनितनङ्गोक्षणोःक्षणानुःपावको
नलइत्यमरः।इत्यादिमखोकर्मणिःश्रेयइत्यकर्मणि।।तत्रसंगमना।ढ।।अस्तुदक्षेयुकमहमत्रपादापुवामलनिवृ
तमिदंवतिष्ठतां।रहःस्थायादिदमनिष्कपयकामिनाःपुरोयथोनिपुणासखीलतांतरः।।।निपुणसखीरहःस्थोयःकामि
नाःइदंनिधायपुरालतांतरंययो।इदंकोअदृश्यत्वा दापअस्तुसुकंदेधापुवांईदेवनिवृतोअलंतिष्ठतमित्यन्व
यानिपुणाचासोसखीचेतिअत्रसखीदूती।रहस्थिष तीतिस्तुत्यस्थिःरहःस्थोरहःस्थोरहःस्थोतयोः।पु
मान्स्त्रियातिसूत्रेणस्त्रीपुमानवशिष्यातइदंव रूपमाणेअनिधायस्थाःपुरःअग्रेअन्यालतां।
लतांतरे।अत्रास्मिन्।पादेनभूलेनपिबतीतिपादपो दृक्षस्तस्मिन्नासाभाष्यमनमाद्धेधरयामिपुलापि
वा।इदंवपादपमस्मीपेनिवृतंकांतंनिवृतंरहस्यकांत। मितिधरणिःअलंअतिशायनतिष्ठतेःस्थागतनिवृत्तादि
त्यस्यधतोछेणिमध्यमपुरुषहिवत्तंकांतंपदंत्वंअलंतिष्ठतमित्यनेनविधेयविशेषेःकांउंकुरुतमितिधरणिः।ढ।
अथविरहाश्वासः।। स्मरतियदिदृष्टेनेविनेतद्विधंभजनमुगमपिधत्तेवाकरोमीत्यनुमानं। कलयतिवयंहतंक
पतांमूरुकांउंनतुवदतिनदद्यात्रियमासंगमंमतं।ढ।। इतद्रियत्रइदंवामालावनेउद्यैःस्मरतीतितत्अद्यनतुतद्रियं
सासहसंगमंवदतीतिसर्ववत्रेमंवंधंघुनाःवाकरुयथास्यात्तथाभजनमुगमपिरामंवमालांधत्तेवनुनायत्उरुकांउंश्रेत

कपतांकलयति।।तेतवभजनयोर्युगंयुग्मंयुग्मंयुगलंसुगमित्यमरःउरुकांउंउरुप्रदेशः।कलयतिविनश्रि।कलिवलीकाम
वेन्।प्रकरणार्थमिमंपुपसंहरति।ढ।इत्यादिविधिविधंमख्योव्यापारंकुर्वतीत्यमरः।योषितामत्रसर्वंस्त्रियंनिधनकलशोपमाः।।
मख्यइत्यादिविधिविधव्यापारंमरःकुर्वतीअत्रयोषितांसर्वंस्त्रियंतिष्ठतीतिशेषः।किंभूतांमख्यंनिधन कलशोपमाः।ढ।नि।
धनकलशावरूपमायासंतांःनिधनंचालायनिधमवितिविधः।इत्यादीत्यादिनागुणकथनंअर्थदर्शनं।विप्रलंभेतदनुरागा
ख्यापनंकलासुनिपुणेरहस्यंशौर्यप्रकटनंबकुमित्रतासुवृष ताःकरवमहिस्मृताःपुरवामयादिताःमूढमंत्रिताःसौख्य।
वत्ताःखलुदानुवर्त्तिताउपायसतांकलासुनवेदिताःदृ त्राकालविवर्कितास्त्रनावशंतासर्वकर्मकुशलताःदृ
ष्टांतादनंसौंदर्यप्रशंसनंपिशुनवाक्यरहित्वंमृदुना षणंपरतत्रज्ञानंचेत्यादिनारतशास्त्रादवगंतव्यं।।
।दूतानांकवीनांउपन्यासंकृत्यत्रादःइत्थमिति।। ।।इत्थंविरत्व नीयोयंशृंगारःकविनिःसदाअनेनरहितंकाव्यंनशोभते
नीरसमुच्यते।।कविनिःअयंशृंगारःइत्थंसदाविरचनीयः।। काव्यंअनेनरहितंनशोभतेनीरसंउच्यते।अयंविप्रलंभात्मक
इत्थंअमुनाप्रकारेण।कविरिदंकाव्यंअनेनविप्रलंभात्मकशृंगारेणप्रायोबाहुल्येनारब्धतदितरसः।रसआस्वादनेक्षत्रः।
निर्मातारंशोभयतितत्।ढ।नीरसमेवप्रदर्शयति।। ।।तत्कथाद्यनुरागोयंमदिधेःकथमुच्यतायेनैकापिप्रियानीतापंचबंधु
एणकारिणी।ढ।इनाथमद्विधेःतवायंअनुरागःकथंउच्यतेयेनपुण्यकारिणीएकापिप्रियापंचबंधुनीता।।ढ।।मद्विधेःमस्स
दृशेः।प्रसंगादनुरागलक्षणंयथारसामृतसिंधौःसदानुभूतमपियःकुर्यान्नवनवंप्रियं।रागोनवेन्नवनवःसोनुरागश्चतुर्थी

ता येनत्रया म्यष्टमन्यत्राष्टप्रकारिणीवाणा ता॥ ॥इत्युक्तमित्यर्थः॥ विवार्य्यप्रबुध्य योगान्योः सुनिबध्नातिरसंरसज्ञातकाव्य
मारोप्यपरविद्यग्धवक्रेषुविश्वंपरिवेत्रमीति॥ ॥इतिश्रीरुद्रभट्टविरचितशृंगारतिलककाव्यालंकारविवृतौत्रयोदशंशृंगा
रोनामद्वितीयःपरिच्छेदः॥ ॥छ॥ ॥योरसज्ञःइत्युक्तप्रबुध्ययोगान्विचार्य्यअपुरसंनिबध्नातितत्काव्यंविदग्धवक्रेषुपदंश्रा
रोप्यविश्वंपरिवेत्रमीतित्यन्वयः॥ ॥रसंजानातीतिरसज्ञः॥ इत्युक्तप्रकारेणप्रबुद्धबुद्धिमान्योगाद्यान्॥ अपुविद्व
लंनात्मकंशृंगाररसंनिबध्नातिरचयतितत्काव्यंतत्परस ज्ञस्यकाव्यविदग्धानांअलंकारविदांवक्राणिकुटिलानितेषु
षुपदंस्थानंविश्वंजगत्तापरिवेत्रमीतिपरिभ्रमंतनुते॥ अनिशंयेनत्रभतिइतिवेत्रभीतिःअंतर्वीतात्राणिवाच्य
त्यर्थंत्रायतीत्यर्थः॥ ॥छ॥ श्रीमद्विरहदृष्टिवेशनद्दा त्मजगोपालनदत्ततायांशृंगारतिलकटीकायांर
सतरंगिण्यांद्वितीयःपरिच्छेदः॥ ॥छ॥ ॥इदानीरणव नन्थलीषुविलसद्रासस्थलीवृक्षवीथीपांडूलसद्घना
घनतनुंवेणौधरंसुंदरानीलेंदीवरलोचनंनवजनवधूवक्षोज कपूरिकानंदानंदकरंमनस्विरतंध्यायतकंविद्विद्वि॥
॥शृंगारद्राक्यकरुणारौद्रवीरभयानकाबीभत्साद्भुतशांताश्चनवनाट्यरसाःस्मृताःइत्युक्तवात्शृंगारंसंयोगवि
प्रलंभनोद्दीपनविभूषणानीहास्यादिरसान्निरूपयितुंवृत्तीःपरिच्छेदारंभः॥ ॥तत्रहास्यरसः॥ ॥तत्रविभावाः॥ रसो
त्पादनेहेतवोविभावाःसनिगद्यतातेऽकंअग्निपुराणाविभावयतिहिरत्यादिर्यत्रायनविभावयंतिविभावानामसद्धे
श्मलंबनोद्दीपनात्मकइतितानेवदर्शयतिविभूतयागति॥ ॥विभूतयोगवचनत्वेवेषेज्ञोज्ञायतेरसाःहास्योयंहास्यमू

लात्मापात्रत्रयगतायथा॥ ॥अयंहास्योरसःविभूतयोगवचनत्वावेषेज्ञोज्ञायतेकिंभूतोयंहास्यमूलात्मापुनःपात्रत्र
गतः॥ ॥विभूतयोविरूपाविकृतावायेअंगवचनत्वावेषाश्चेत्यतत्रांगंकटाक्षणादिवदनंवचनंतत्संकार्योवेषोंगरचना
यथाऽनरतः॥ विभूतयोलंकारैर्विभूतयाचारातिधानवेषैश्चविभूतेरर्थेविशेषेईप्सितोहास्यइतिहास्योद्भवर
तिःसएवमूलंकारणंयस्यसःयथाऽनरतः॥ ॥बालकादिवदेवोवेषोविषम्यजनितोहियोवेभूतिःस्वल्पामद्भासक
थितःखल्विति॥ ॥यथाकविर्कथयति॥ ॥अव्यक्तवर्णानिमनोहराणिनिरर्थकानिस्खलितंविमृतानिक्रुद्धेशिशूनामसमं
जसानिवचांसिहास्यंजनयंतिपुंसामित्यादि॥ पात्राणांउ त्रमध्यमनिकृष्टानांत्रयंतस्मिन्गतंप्राप्तंविभूतं
गादीनामुदाहरणंनिशानव्यानिविस्तरभयान्नाल्ला ख्यातापठेतिपदर्शयतिनत्वात्रगतेनहास्योपि
त्रिविधस्त्रामवानुक्तमेणदर्शयन्नुत्तमहास्यमाह॥ ॥किं विहितोकिंविद्विकसितोगंडेकिंविद्विस्मारितस्त्व
णःकिंविच्चत्रस्पंदिताभायमुत्तमानांनवेद्यथा॥ ॥सोयं उत्तमानांनावेत्॥ किंभूतःकिंविद्विकसितोगंडेः॥ पुनःकिं
विद्विस्मारितनयनः॥ उपलक्षितःपुनःकिंचित्स्पंदिताभःअयं॥ उत्तमहास्यःकिंचित्स्पंदितविकसितोक्तोगंडेःकपो
लेः॥ अधस्ताद्विवृंगंडेकपोलेतत्परादृष्टिरित्यमरः॥ किंचिन्निमीलितानिवकाशितानिस्तिमितानिनयनानितैःईषत्स्प
ष्टाःदृष्टयोदिशांदृतयस्मिन्नुत्तमेहास्यरसेतस्मिन्हसितादिनेदनोदाहरिष्यते॥ उक्तंहि॥ ॥सोदाहासरतिःसाम्यास्मिन्हसितं
विहसितमवहसितवाऽपहसितानिहसितकेऽपशब्दानांक्रमाद्विधा॥ ॥स्मितेनवक्त्रस्पंदनेनेत्रगंडविकासलक्ष्यःतदेवहसं

लक्ष्यरेतायेदृमितंनवेत्तमज्ञनंद ष्टदशनंजवेद्दृमितंउत्त्। तद्भावदृमितंपुल्लनामेंकंवितलोवनं।तद्भापदृमितंनाम्नुलो
वनंकंपितामकं॥नदृश्नतालंहिभोगंतत्त्वातिदृमितंविडरिति॥ ॥एतेप्रपुरादृणानिनघदृर्पीतविस्तरनयात्। उन्नमानंन
वद्यथेतिनादृशंति॥ ॥पाणेकंकणमुत्कणःफणिपतिर्वेत्तेफुल्लत्पावकंकंकंठंवितकालकूटकुटिलोवक्रेगजे
द्राक्तिंगौरीलोचनलोलनायसुनागोवेषवस्यातिभेगंडोत्रासविनावितःपशुपतेर्दृमोऽमपात्वव॥ ॥पशुपतेर्दृमोऽम
वापाङ्गार्किभूतःमगौरीलोचनलोलनायवस्यसुनागोवेष इतिभंगंडोत्रासविनावितःइतीतिकिंउत्फणःफणिपतिः
पाणेकंकणाहलत्पावकंकानत्रेकंवितकालकूटकुटि लःकंठगजेंद्राक्तिंनवभूत्पित्वद्यथात्रापशूनांवा
नोपशोर्दृमस्यवापतिर्भस्मपशुपतेर्दृशोवस्यहासम उन्नमोविकाशानोयुष्मान्पातुरुद्रउमामति
मनकोक्तिंगौर्यापार्वत्यालोचनयोर्लोलनायस्यो नायवस्यपरिणेतुसुनागमनोदृगावेषःअलं।
कारादिरवना॥इतिउक्तेमतिर्गंडरायःकपोलंयोःयउन्नाम उन्नमेनविनावितःप्रकटितःउत्तुङ्गेउन्नताफणःयस्य
मगःफटायोउफणाहृयोरित्यमरः।फणामंतियेषांतेफणिनःतेषांपतिःवासुकिःशेषोनागोवासुकिरुक्मपर्ण्यरोजोथ
गानमेदृत्यमरः।पाणेर्हृत्वेकंकणंहोडरितिलोकर्मणेहिःह्लत्पावकोग्निर्यस्मिन्ततत्रमित्यकवचाननलः
लाटनेत्रंधनितेः।कंगितानिप्रेजायःकालन्नकूटोविषानदृष्टेनकुटिलावक्राःअर्धचंद्रवद्विषोकदृनितः।कंठएवकं
टिलत्यमारप्पनदृतिःउंबिकालवकाकोलकालकूटहलाहलाःशौरास्त्रिकःशौक्तिकेयोबालपुत्रःपदृपनाहारदृावस

नानश्वविषनेदाश्रमीनावत्यमरः॥गजेंद्रस्यश्रुतिनंवमी॥ ॥अथमध्यमाधमहानमाह॥ ॥मध्यमानोलवत्पेषविकृतान
नपंकजंनीवानोनिपतद्बाष्पःस्रूयमाणध्वनिर्यथा॥ ॥एषमध्यमानोविकृताननपंकजंनीवानोनिपतद्बाष्पः।पुनःस्रूयमाण
ध्वनिर्नवेतीत्यन्वयः॥ ॥एषमध्यमहानमाःउन्नमेत्योपलक्षोमध्यमाक्षेपोविकृतंप्रसारितोआननंपंकजंयस्मिन्सम
मध्यमानोपलक्षोनीयोक्षेपोनिपतंतोबाष्पानत्राननंजलकणायस्मिन्सःस्रूयमाणोध्वनिःकदुकदृइतिवाक्षेपोयस्मि
न्सः॥ ॥दृमोपिमध्यमाधमपात्रगतत्वात्तथैव॥ ॥य इतिप्रदर्शनात्॥ ॥मध्यमाधमयोरन्तरूपेणोदाहरणोदृ
श्यिन्मध्यमहानमाह॥ ॥मुग्धेति॥ ॥मुग्धस्त्रैमुनगो नवेक्षिमरुनव्यापारमद्यापितन्नूनंतज्जलजेक्षणे
यमलिनादृष्टेनतत्राधरःसर्व्वेवंदमितंवभूवुरिति तथामानंदमाविर्भवद्भ्रांतधनीभवुवामरमिकै
नृगेर्यथाध्वनितः॥दृमुनागस्त्रैमुग्धस्त्रैअद्यापिमदृन व्यापारंनूननक्षिततज्जलजेक्षणेनेत्रंयंतात्राध
रःश्रलिनादृष्टःएवंवभूवुरितिसख्यातथादृमितंयथा मानंदंयथाभवतितथानृगैःध्वनितःकिंनूतैर्नृगैःत्रा
विर्भवद्भ्रांतधनीभवुवामरमिकैः॥ ॥मुनागस्त्रैमुग्धस्त्रैनववधूःमदयतिहर्षयतीतिमदनःकामस्त्रंवं
शीयाव्यापाराद्भावनावकटाक्षपातस्त्रैवनमीकाराद्रूपस्त्रैनेत्रेस्त्रैनजातमितंततस्मात्जलजेकमलंतद्वदीक्ष
णंयस्यास्तात्संबोधनेतेतद्वातात्रवत्अधरस्त्राघाधरःपक्वबिंबफलाकारःश्रलिनाश्रलिवभ्रमरवद्दृमान्न
त्रियेणाश्रविर्भवद्भ्रमरत्यद्भ्रांतस्तेनधनीभवंतस्मात्योघनमीधुस्त्रैवामःसोगंधंतस्मिन्मरमिकैरस

विशेषज्ञेः॥ ॥अथ नवहास्योदाहरणमाह॥ ॥त्यक्त्वा गुंजफलानि मौक्तिकमयीं चूषामनेषा हिता श्रीणां कश्मिदनंतरमिंद्रनिबद्धिदृशः स्खलन्नाथ नवारिधस्निशबरे रात्रौ कुविंत्रस्तिते बाष्पांधीकृतलोचनैः स्फुटरवं दारैः समं हे सखे॥ वा॥ दृष्ट्वा पक्षिवरैः तवश्रेष्ठमिन्द्रं चित्रस्तिते आलोक्य स्फुटरवं व्यथात्मपात्रयादारैः समं हे सखे॥ किंबहुनैतावद्वैः॥ बाष्पांधीकृतलोचनैः इंद्रं कथं इदं कृष्टं किमिदं गुंजफलानि त्यक्त्वा श्रीणां कृते मौक्तिकमयीं चूषामाहृत्य घृतः कर्णेऽवतंसितः तत्क्षणं बद्धिलादानहस्तत्वात्॥ नाथ इन्द्र अस्मिन्॥ शबरे निर्दये॥ नेदृशः किरातश्चरस्तुलि दारितलजासयश्त्यमरान्नरणांवा वूणां धमिन्मृदृदृशं इंद्रव
रूपमाणं प्रकारणं॥ चित्रस्मिन्तिते चित्रस्तिते॥ स्फुटरवैः यस्मिन्कर्मणि तत्स्फुटरवं व्यक्तशब्दं दारैः स्त्रीभिः
नार्यो जायाश्चंचूर्निद्राणं इत्यमरः॥ समंसह॥ बाष्पं णानत्राननजलबिंदुनाअंधीकृतानिलोचनानियेन
यांतैः॥ मौक्तिकमयीं मुक्ताचुरां॥ चारुवर्णमयत्वात्॥ चूषांलं कारं॥ आहृता अर्पिता॥ मरान्मिजातेमरं मिजं॥ तत्क्षण
मिन्द्रतावा॥ अवृत्तावानावबोधकश्त्यमरः॥ सोनुरू
पतेनपतेनुना वश्तीतिता॥ उक्तंहिरसामृतसिंधौ॥ अनुना वानुविज्ञप्तौ वानामवबोधकाः॥ तेवाहूर्विक्रियाद्यायाः॥ ६४
क्रोऽज्ञाश्चरास्व्यायंति॥ तानेवदर्शयति॥ अस्मिन्नित्यादि॥ ॥अस्मिन्सखीकराघातनेत्रोन्मीलन्नवांगवलनोनासाकपोलविस्पंदोमुखरागश्चजायते॥ ॥अस्मिन्सखीकराघातनेत्रोन्मीलन्नवांगवलनोनासाकपोलविस्पंदोमुखरागजायतइत्यन्वयः॥ ॥अस्मिन्निविधहास्यस्थेनत्रोन्मेषोसखीकराघातश्चनेत्रोन्मेषश्चअंगवलनंवलनंएवनो

वांसव्यांसदयंकरयोराघातस्तालिकाद्रूपंतत्रयाकृष्टाभाविकाश्चअंगानांकरचरणादीनांवलनंमोटनंमध्यमेनासाकपोलानांविस्पंदःस्पंदनंनविमुखत्वंसरागारक्तिमाचयथारसरत्नप्रदीपिकायांउष्टविवरणंदशनानासाकपोलविस्पंदनंदृष्टिव्याकोशश्चक्षुर्वलनंस्त्रेदश्चास्यरागःपार्श्वग्रहणमित्यादयोनुभावाःस्फुटिताः॥ ॥अथकरुणरसः॥ ॥तस्यविनाभावानाह॥ ॥शोकात्माकरुणोरसेयंप्रियमृतसुधनक्षयात्॥ तत्रेष्टजनाप्तिकादिवदनास्याद्दुःखलाजनः॥ ॥प्रियमृतसुधनक्षयात्करुणारसेयं॥ किंभूतःकरुणः॥ शोकात्मा॥ तत्रनायकइष्टःस्यात्
दिवदनास्यदुःखलाजनः॥ ॥प्रियमृतसुधनक्षयश्चचि
यमृतसुधनक्षयंतस्मात्धनस्यक्षयानाशःकरुणःक करुणारसः॥ शोकएवआत्मास्वरूपंयस्यसःशोकरतिरि
त्यर्थः॥ यथाहनरत्नात्इष्टवस्तुक्षियाःगनयाक्षुल्या॥ विप्रलंभेनावतेमोवतत्रहेतोःसशोकुरुतिसं
स्तितः॥ तत्रतस्मिन्करुणारसेदेवनदृतःदुःखस्यना जनंपात्रं॥ ॥इयंप्रियमृतसुधनक्षयात्करुणारसः॥ ॥तत्रसंभोगरूपव
मृत्युवमतिंप्राप्तःमम्रंधुनेप्रोद्गताकामयित्वेतिवम नोवैधव्यलालाद्यधूःबालोदुःखंजएकएवचशिष्यःकंठ
क्तंतवधस्यजीवामीतिमहीपतेतत्रलपतिंत्रहैरिमंतिनी॥ ॥इमहीपतेतवहैरिमंतिनीरतिफलपति॥ इतीतिकौंत
स्रवंधुनिःसमंमृत्युवमातिंप्राप्तःवधूःवैधव्यलालात्कामंयथास्यात्मनोदुःखंजएकएवचा
लःशिष्यः॥ किंभूतःदुःखजःवैधव्यकंष्टेनतत्रापिजीवामि॥ हेसख्याःदृश्याःपतिंप्रतुःतस्यसंबोधनंतवचवैरीचहैरी
तस्यमीमतिनाम्नीस्त्रीयोविदबलायोषानारीसीमंतिनीवधूरित्यमरः॥ संगरसंग्रामःमृत्योर्यमस्यावमतिंगृहं॥ विगतोध

वानन्यस्यामाविधवा। विधवायाजायाविधवंकरणात्पाणेरुनोतिसंतापयतिदुःखयतापावालोबालकःस्त्री।
सुतउत्तरःउत्तरेक्रियायांणोऽस्यसंज्ञातोवधमाविधवत्रा।कंशंखंलोकमिप्राणान्दधमिजीवप्राणधरणे॥ ॥अथकरु
णारसस्यानुभावानाह॥ ॥नूपातोत्रिवनिदावरोदनेहानुनिःश्वसनाश्रुपातस्तनमोहोविवर्णत्वंवेत्यायते॥ ॥अत्रनूपातादि
विवर्णतांज्ञायतेस्यन्वयः॥ ॥नुविपातोनूपातःपतनंदेवस्यविधेर्निष्ठुरस्यायंदृशांगमितिरोदनंअ
श्रुपातःदीनःखिन्नोनिःश्वसनाशष्टःहाकिंकरिष्यतिमा। रौरस्यशोरावस्यकापालादहोदनेपिदुर्नमोहोविवि
र्णोविवर्णतां॥ ॥यथाऽनरतौ॥ ॥श्वसनरुदि तिर्मोहपलापपरिदेवनैश्चैवाजिनेयंकरुणारसो
दहाघातानिघातेश्च॥ ॥अथरौद्ररसः॥ ॥तस्यवि नवनाहाक्रोधात्मकोलवेदोद्भवप्रनिराकृतमर्यत
रक्तःक्रयोलवेदत्रनाथकोस्युयविग्रहारौद्ररसाकृस्तु तिक्रमर्षीतानवेत्तंकृतारौद्रःक्रोधात्मकोअव
नाथकरक्षाक्रयोनवेत्तंकिंकृतोनाथकः।अस्तुयविग्रहः ॥बा॥रुद्रोधिष्ठातायस्यसरौद्रायथाहनरक्तःरसस्यफ
लमिष्टंतिसुनयःक्रोधएवस्वयंतोरसेनरुद्र्यंतिरसज्ञाहदेवताःसुताःशृंगारादिस्तुहदेवःस्याद्यास्यःश्यामयदेवतः॥
रौद्रोरुद्राधिदेवस्तुकरुणोयमदेवताबीभत्सस्यमहाकालःकालदेवोभयानकाःवीरामहेंद्रदेवत्यादनुतोब्रह्मादेवत ६५
इति॥क्रोधएवआत्माह्यरूपंयस्यसःक्रोधरूपिरित्यर्थः।क्रोधलक्षणंयथानरते॥अवज्ञादिभिर्भावविज्ञेविज्ञातियनिवेत्तरव
स्तु॥श्लथा——नवेक्रोधेभावविज्ञेरुदाहृतः॥अत्रास्मिन्रौद्ररसेअतीवउग्राःक्रूरोवियद्व्यापारोयस्यसःवस्तुसंह

नंगात्रंवारंवंभ्रमिवियद्दृश्यमरणंतत्रोदाहरणमाह॥ ॥येप्राणापहृतिंक्षतानमपिचुल्लुंद्वैर्मुधिस्त्रियेरामोहरमणी
विद्रायबलवान्निःशेषमेषांहरात्॥नास्तुतोदकुवारकोटिघटनाकांडद्रुटंकंधराश्रोतांतःस्रुतविग्रहोणितनदैःकुर्यक्षि
धंनिर्वृतिं॥ ॥बलवान्अद्रोरामःयुधिद्रागतनिःशेषंयथास्यात्तथास्त्रियैःक्रुधंनिर्वृतिंकुर्यात्॥यैरामस्त्रियैःप्रा
णापहृतिंहृतानकंक्षत्वाणेरक्षणीद्विहायकिंभूतैःक्षत्रियैःनास्तुतोदकुवारकोटिघटनाकांडद्रुटंकंधराश्रोतांतःस्रुतवि
ग्रहोणितनदैरित्यन्वयः॥ ॥बलवद्यातयस्यसरामः। परशुरामःयुधिसंयोगाद्भूदैःउद्भैःनिर्वृतिंयस्मात्निर्वृयं
करवाणिथैःक्षत्रियैःमत्पितुःजमदग्नेःप्राणानांअ पहृतिःअपहरणंरमणीःस्त्रीविहायत्यक्त्वाःस्वान्
हृदीप्यमानोयःक्रोधोबलवद्भूरुकुवारःपरशुरामः। प्यपाकोटिरंतंस्यघटनास्वनाविरोधःतस्याः
कांडएकादशात्तनभुवस्योपांकंधरात्रोवातांतांश्रो ांतःश्रोतसांश्रोतामध्यंतस्मात्रुक्तंपवाद्वत्
प्रसृतंविग्रहंआमगंधिशोणितंतैरुक्तंतयनरक्ताधिकंवेषु तिःविग्रहंयादामगंधियरित्यमरः॥ ॥अथरौद्ररसानुभावा
नाह॥ ॥बाहुस्वरागःभ्रुधमनहेपोस्वेदकंपाधरग्रहाःक्लिशंसाकरघाताःभ्रुकुटिश्चात्रजायते॥ ॥अत्रभ्रुस्वरागादिनाय्
तइत्यन्वयः॥ ॥अत्रास्मिन्रौद्ररसेभ्रुस्वरागश्चआभ्रुधमनहेपश्चस्वेदश्चकंपश्चअधरग्रहश्चतत्रभ्रुस्वरस्यरागोरक्तिमा
आयुधसंघातआदिर्येषांतेआदयस्तत्प्रभवास्तेनोस्वेदःस्वेदश्चकंपःकंपनंअधरस्यग्रहोग्रहणंदंतैरितियावत्तेनउत्पत्त्यर्थोश
क्लिशंमांसंशक्तंसंसर्गोमांसंकरयोआघातश्चाऽनेनकरुपाभ्रुकुटिः॥ ॥अथवीररसः॥ ॥उत्साहात्मावीरोदयादा

नादिपूर्वकः त्रिविधेनायकश्चत्रजायतेत्यत्रसंभवतः ॥ उत्साहात्मावीरोनवेत् किंभूतादयादानादिपूर्वकः त्रिविधेनायकोजायतेकिंभूतःसत्रसंभवतः ॥ ॥ उत्साहआत्मास्वरूपंयस्यसः उत्साहरतिरित्यर्थः ॥ ॥ उत्साहलक्षणंयथा ॥ जरातःशौर्यत्यागलताववशाद्विषेयाविज्ञतिर्नीवतः स्वल्पाभूरिनिराख्यातउत्साहरतिनामतः ॥ ॥ वीरोवीररसः ॥ ॥ नीमो नीमसेनवतः दयादानादिपूर्वेयिष्यसः आदिनाधृतधर्म्मो ॥ तउक्तः ॥ सुहृदानदयाधर्म्मश्चउत्तमोवीररसः त्रिविधः उत्तमाधममध्यमनेदात्सत्वनधैर्य्येणसंयुतः ॥ ॥ गांभीर्य्यौदार्य्यौदार्य्यौधैर्य्यादिभूषितः आवर्जितजनोवादेनिर्भूदोषविक्रमः ॥ स्पष्टोत्वयःगांभीर्य्यंगंभीरता औदार्य्यंउदारता सौंदर्य्यंसुंदरता शौर्य्यंशूरता धैर्य्यंधीरता अत्रजना वयणः आदिनाधर्म्मवाक्यादुकल्पाएतेभूषितःअ लंलनाःआवर्जितावशाःलताजनाःप्राणिनायेनसः बादेश्वल्पर्द्धोनिर्भूदोनितरांभूदोविस्मृतिःक्रोदादृढः मराक्रमोयस्यसः ॥ ॥ तत्रदयाभूदीकाउत्तमवीरदृश्यंति ॥ ॥ अथोति ॥ ॥ अथविहंगवराककपोतकंविमुंचतथेहिशृणु ममममेदृशाःक्षितिविहंगवराककपोतकंविमुंचतथेहिशृणुतावदिदंनवतावदितोनकिंमकलमत्रमनुष्यरणंहमः ॥ ॥ अथविहंगवराककपोतकंविमुंचतथेहिशृणु ममममेदृशाःक्षितिविहंगवराककपोतकंविमुंचतथेहिशृणुतावदिदंनवतावदितोनकिंमकलमत्रमनुष्यरणंहमः ॥ ॥ अथोतिकामलोमत्र णाविहायसाआकाशेनगछंतीतिविहंगाःपक्षिणस्तेषुवराकउद्यानेनोनस्तिंगगनमनंतमुरवर्त्मवावियद्विस्तुपदंवा नुउंपाकाशविहायसात्यमसः ॥ गमेःसुधिरवक्तव्यःविहायसोविहवेतिसूत्रेणविहादेशः ॥ रक्षवृद्धिद्रव्याः ॥ अकदीर्घमदंत

॥ वराककल्पतरुकंपस्यादिनामनिर्णयः ॥ २

स्यतिसूत्रेः एषुसुविहंगतकपोतकंपक्षिविशेषंविमुंचत्यजतेमेरसाधमउत्तमाःवयंसुखंमामेदोस्मिमक्षाकाणिधनतवइति। क्षितिविशिविनामावकवत्रेः नवतानूयानविदितानज्ञातामकलमत्रमनुष्याणांमनुष्यरणंहमःममहत्यः ॥ अथदानस्य वैकंमध्यमवीरमाहः ॥ ॥ सुधिनोमिरारनूनंत्रुवनत्रयंतृष्तिमात्राताषणोसुधिनोमोयनःबलिरस्मिकिंवदृष्त्रिधिकंनया वितःकिंवृतोसःदृंअर्थितदःदृश्यवयः ॥ ॥ हरवामनरूपंनोनिश्चिनंत्रुवनत्रयमस्ययत्लघिमात्रंतत्प्तोषःसंतोषस्तेनासुधिनो मिवेवितोमिः अस्तीतिअमरविधनतोत्रेदिमध्यमसुहृषेः कवचनः अर्थितंयाचितंदत्तादीतियःसःदृश्यमतसुहृ दृश्यतिद्वयमेवामित्रनःपश्चाद्वक्तिवालिरस्मीतिकिंवि दृष्यधिकमपिनयावितःतनमध्यमदानवीरः कोदिव्र ह्मांडैकनायकबातुरावंप्रयोगान्नंतनत्वतीतिता त्वयोष्टोयद्यहरतिमद्राज्यमितिस्मगर्नत्ववनोवाल्लि रास्मियावितादृनाहृयेकंविदृष्यधिकमितिपक्षेअदृंव लिरस्मेअधिकमपियावितःसनकिंवितनूयेनउत्त मः दुःनउपतापःयस्यसः ॥ ॥ अथसुहृदूपकमध्यमवीरमाहः ॥ ॥ यत्रेतः ॥ ॥ यत्रैरावनतत्रेनसुशलैरेरंडकांडायितंवज्रेण पिविकीर्णवक्रिकणिकामाणिनालायितंसमस्तवज्रंव्यकिंविदुनातद्विस्मृतंवज्रिणासुरेंद्रेरावंबालसमुपनमज्रो म्यहंरावणः ॥ ॥ तत्रसुरेंद्रअधुनावज्रिणःकिंवितद्विस्मृतोनुपनःमरेतत्रवलंबातारावणःहंमज्रोस्मिकितत्रायत्रैरावत तोवृंतनसुशलैरेरंडकांडायितंसुपनावज्रेणपिमाणिनालायितंकिंतद्वासमस्तमिव्रंवज्यकिंवृतनवज्रेणविकीर्ण वक्रिकतत्तिनाइत्यन्वयः ॥ ॥ तत्रप्रसिद्धअधुनाइदानीं वज्रंविद्योतेयस्यासौवज्रीतत्सवज्रिणःइंद्रस्याविस्मृतिःअधीरार्थदृश्येरंक

वनिता यितं किंभूतितः कंपोपकृत्समंगिः पुनागलक्ष्वेदृदृविंदुजित्॥ ७॥ मध्याद्दृष्टिव्यानाथ यत्तनूलक्ष्वेः प्राप्तेः विरिंत्रः त्रातुलिः
वनितावत् भ्रूवदत्रावरितं कंपेनत्र यत्र निमर्षणिः श्रृंगानियेषांतिः गलत्यत्र श्वेदोदृकंप्रश्वेदोदृकंतस्य विदारवायमुति
एकइलादोमूरयितव्यन्तरस्यामितिस्वेणउदकस्योदादृश॥ ॥ अथनयानकस्मस्यानुत्रावनाश॥ ॥ विवर्ण्येगृहत्रा
मदृश्यपादादिकंयनं स्वेदःस्रवोथदृष्टिप्रेक्षासंभ्रमश्चात्र कांक्षितं॥ अतिस्पष्टत्वात्अत्रयाणाच्यते॥ ७॥ अत्रनयानकस्म॥
॥ विवर्ण्यविगृहत्रासस्वेदस्रुपादादिकंपनंवक्तत्तएकवद्ग वा॥ विवर्ण्यविवर्णीता॥ यथाक्षितस्यवक्त्रेनोऽन्यथावोगृह
दाऽस्यष्टवाक्योत्रासाविज्ञेयः॥ दृष्टपादादीनांकंपनं स्वेदःयस्वेदः॥ स्रवनस्रवनवत्क्षिति॥ दिकूप्रेक्षा॥ दिक्षुप्र
क्षा॥ हरणं॥ यत्कर्षणावालाकनमितियावत्तत्रयंत्रमः विस्मयावबन्धानांकांक्षितांकथिता॥ यथादृष्टरत
॥ करवरणेनत्रमस्मृकस्वांगिष्वकंपनेस्वेदवैस्रुक्षोष्ट तत्कंठेनयानाकांक्षितंत्यमनिनयः॥ ॥ अथबालस्मरस्मः
मदृश्यते॥ ॥ तु उक्तेति॥ ॥ तुयुक्तप्रकृतितेयोबालस्मो हृद्यदर्शनात्॥ श्रवणाकीर्तनाद्यपिस्मृत्यादिविषयाद्यथा
॥ ॥ बालस्मेज्ञेयः॥ कस्मात्॥ अहृद्यदर्शनात्तथाश्रवणात्तद्गुनकीर्तनाद्यपिस्मृत्यादिविषयात्॥ किंभूतात्॥ तुयुक्ता
प्रकृतिरित्यन्वयः॥ ७॥ बालस्मोबालस्मरमोतेयोस्मातव्यः॥ अहृद्यस्यकस्मितस्यवक्त्रनादर्शनात्॥ प्रकृतिर्भूमिरादिर्यस्यस्म
रस्यसोविषयश्चेति॥ विभावाद्व्यविशेषप्रकृत्यात्॥ तुयुक्तप्रकृतिर्यस्यसः॥ तुयुक्तप्रकृतिः॥ यथालंरते॥ अहृद्यवस्तुश्रवण
दर्शनाद्यपिनायतेवेतनोविज्ञेयः॥ स्वल्पात्तुयुक्तात्सानिगद्यते॥ ॥ यथेतिनिदर्शनं॥ ॥ तुयुक्तिति॥ ॥ तुयुक्तप्रकृतिर्फलेवरंस्त्र

वदस्मृवमावाप्तिंतं॥ विकीर्णश्चवसंततिप्रसरउग्रगंधस्त्रिंतोत्रमस्त्रवुरपत्रिकंत्रिकविवर्त्तनृत्यक्रियाश्रवीणगुणकोणघंप
श्वनोपरेतात्रजिरं॥ ॥ परतात्रजिरंपरिवर्तनो॥ किंभूतंपरतात्रजिरं॥ तुयुक्तप्रकृतिर्फलेवरंस्तिकोणघांतस्त्रवेत्रयोस्त्र॥ ७॥ परतात्रांत्रे
तात्रांत्रजिरंश्रृंगणं॥ श्रृंगणंवचूरातिरश्त्यमरः॥ प्रस्रवनंनिस्यर्थः॥ परियंतंततःबनोभुनोतुयंतः क्रूपपोयेषुतानिक
ल्लवराणिदृश्यायस्मिन्ततःस्रवंतीयाश्रस्रगुग्रुक्राकधिरसुक्तावसातयावाप्तिं॥ विकाशीविहिमायाश्चवसंततिः मृतक
विस्मारतयाप्रसरन्त्योगंधातनश्चिंतंत्रमत्तःप्रवुरः वस्त्रपत्रिणःपक्षिणोयस्मिन्ततत्रिकस्यष्टवंशाधस्य
विवर्त्तोविवर्त्तनंत्तिर्यक्त्वालनंतनयानृत्यक्रियातयां॥ प्रवीणाविचक्षणागुणिनःकोणपारात्तमायस्मिन्
ततःदृष्टवंशाधारत्रिकमितिरात्रस्तःकोणपःक्रव्या त्क्रव्यादाम्रपक्षामरइत्यमरः॥ ॥ अथबालस्म
रमानुनावानाह॥ ॥ नाम्नेति॥ ॥ नामात्रलादनंवक्त्रकृ णनंगात्रसंवृतिः॥ निष्ठीवनादित्यात्तुद्वेगाज्ञेमा
घर्षि॥ ॥ अत्रज्ञेयेषिउद्वेगात्तनामाघ्रलादनादिनिष्ठीव॥ नाद्यंतरस्यात्॥ ७॥ नामायानार्थिकायाःप्रलादःआल्हा
दनंवक्त्रस्यकृणनंसंकोचः॥ कृणंकृसंकोचेक्षउद्गगात्रस्यसंवृतिःसंवरणंघ्राणस्यनिमितियावत्तानिष्ठीवनंथुक्तिः॥
आदिनाक्षिवनंकंपुलकस्वेदः॥ यथाडुनरत॥ मुखनेत्रविकूणननामाघ्रलादनेवा॥ अत्यद्भुतपदवनेत्रेणस्मरस्म
रस्यगतिनेयइति॥ ॥ अथाद्भुतरसोनिगद्यते॥ विस्मयेति॥ ॥ विस्मयात्माद्भुतोज्ञेयोरसोरसविचक्षणैः॥ मायेंद्रजाल
दिव्यस्त्रीविषणाद्भवस्त्यन्वयः॥ रसाःशृंगारादयस्त्रयविचक्षणैश्चतुरैःविस्मयएवआत्मास्वरूपंयस्यसःविस्मयइति

रित्यर्थः॥ विस्मयलक्षणंयथा॥ अरत॥ चमत्कारि चमत्कर्मतिस्पष्टस्मरणादर्शनैः॥ विज्ञेयाविज्ञतिः सूत्वा सविस्मयउदाहृत
॥ यथामाघकाव्ये॥ आकाशादवतरंतंनारदंप्रतिगगनतिरश्चीनमनूनुमारद्योधर्मिऊर्ध्वदृशंलनंदविबुजः॥ पतत्यधोधरम
विस्मारिसर्वतः किमतदित्याकुलमीक्षितंजनैः॥ मायावरंद्रजालंवदिव्यस्त्रियश्चविपणादिवातातस्यावरुवत्तनवात्यत्रि
शितियावत्यस्यसः॥ मायादर्शनादर्शनाकुचणादेतिशेषः॥ मायायथामयनिर्मितत्रिपुरसनाक्षिरंद्रजालंमोहनमंत्रस्त्रियः
स्तेदनमुखाग्निकणोतमयूरादिनिर्माणेस्त्रियस्त्रियोस्मरः वनृतयःविपणःपण्यवीथिकेत्यमरः॥ आदिनावनमनुत्रा
लोकिकवाक्यादित्यायथादर्शनतः॥ यत्वतिशयार्थेषु कंवाकंत्रिलंपचकर्मकृंवातकंबंधेरथैरेतोद्भुता
नामविज्ञेयायथेतिनिदर्शनं॥ मतमिति॥ ॥तत्पंद्रु तायाहेभवनितानामियंगतिः॥ नमंत्पनाम्नथा॥
प्यस्तदंद्रजालंतवप्रियः॥ ॥हेप्रियेत्वयाहेभवनितानां इयंगतिः॥ हेनाथतत्पनाम्नथापिएतावत्रमंतिएतत्तवदं
द्रजालमित्यन्वयः॥ ७॥ एतावद्भवनिताःस्पष्टमन्यत्॥ १ अथाद्भुतरसानुनावानाह॥ ॥गद्यदृष्टा॥ ॥गद्यदृष्टा॥
धुवाश्चस्थिरःपलकवेपथूदृष्टेर्निश्चलताश्चविकाराश्चात्रजायते॥ ॥अत्रगद्यदृष्टाविकाराःतानायतेइत्यन्वयः॥
अत्रअस्मिन्अद्भुतरसेगद्यदृष्टाःस्खलिताहरवचनोत्साधुश्चाधोवादस्थैर्यं॥ अहोगगनमहिम्नःप्रभावइत्येवंरूपःस्थैर्यः
पलकेर्दृष्टेः पुलकश्चावयधुश्चेति पुलकोरोमांचः॥ वेपथुःकंपःदृष्टेर्जातावेकवचनंदृष्टानिश्चलतारात्तारकाख्यस्मिन्क
ष्णांशेतन्निश्चलतारंतस्यभावःतारकाख्याःकनीनिकास्यभावःविकाराःप्रकाशादृष्टेरवातथास्खलत्वंपरुषत्वंग्रहणेछंदसेन

ईहाकांक्षेत्साधुवाक्येश्चाष्टधुगद्गदस्वनैःस्मूरानंदैरनिनयसूत्रयेति॥ ७॥ इहानेनांतरंसंप्रदर्शयति॥ ॥सम्यगिति॥ स
म्यग्ज्ञानेनऽवशांतःसमस्तासर्वज्ञउद्भागलेछोनायकस्तत्रतमोरागपरिक्षयात्॥ ॥सर्वेनउषुसमज्ञात्र्ज्ञानेनायतइति
व्याषः॥ किंभूतःसम्यग्ज्ञानेनऽवशांतःतत्रतमोरागपरिक्षयात्नायकोगतेछइत्यन्वयः॥ ७॥सम्यक्क्षयद्ज्ञानेनसमस्तावऽवतं
तिसतज्ञानंयथाविस्मुष्टरागाणां॥ ॥आगमोऽंविवेकाद्धिसम्यग्ज्ञानंततोयतःशास्त्रत्यागमनयंपरंब्रह्मविवेकजन्मनि॥
तत्रतस्मिन्रागांतरमोहनाशेनलोनामाहृदमात्मयो हिरागोविषयेछातेर्योपरिसमंतात्तृष्यात्तात्त्यागा
तामर्वत्रेच्छात्यस्मात्उदारहरामाद्॥ ७॥धनमहरद्द दृष्ट्वेत्यंयथाधिर्तमर्थिनोलुतमरिकुलनारीहरा॥
पंचपाणविज्ञेयनिजानरागोद्विक्रेशति विहितावीरंकिमपरमतःकर्तव्यंनमूनावपिना
दृशास्वंयंधनंयथार्थिनंतथाअदरद्दःअर्थीनदृष्ट्वं पुनःअरिकुलेनुपाणाविज्ञेयोनारीश्चपंचलता॥
पुनःरागोद्विक्रेशणयिनिजानविरंतिर्वेदिताःअतःपरे किंकर्तव्यंनतनोअपिश्रादरानत्यसूत्र्यः॥ ७॥सूत्र्यस्व
स्वंयंअर्थिनंअर्थिनोःअदरदःदिनदिनेअर्थिनस्यचकायेआरात्रोऊंछंचपाणस्यस्वकुस्यविज्ञेयेनितानिस्वम
कारविशेषस्येनारीश्चपंचस्त्रीमात्राऽवशिष्टोरागणस्त्रीहनउद्विक्रेअधिकपणयिनिप्रीतिकर्तरिनोऽल्पांकंतनोशा
रीरः॥ ॥अथशांतरसानुनावानाह॥ ॥निरालंबमानापदाद्मात्मनिनिष्ठतासुखेनस्थितथा
ऽत्यंतोदेगस्थात्रजायते॥ ॥अत्रमानाबादेआत्मनिनिष्ठतिकिंभूतंमनःअन्यत्रनिरालंबेचऽनःसुखेदस्थानं

तथाऽऽखेदउद्वेगोजनायतदित्यन्वयः॥ अत्रशोकतरमेबादेअत्यर्थेअतिअतमातत्परगमनेक्षत्तः॥व्याप्तोतात्पात्मापरंब्रह्म
तस्मिन्अत्यन्तघटितिरिक्तवस्तुनिनिरालंबआलंबनरहितोस्पष्टमन्यत्॥अथामीषांरसानांशान्तत्वब्रह्मनिधीयते॥अष्ट
विति॥॥अष्टावमीरसाःपूर्वंयेषांकाव्यनिश्चितंद्वैद्वैतंशांत्यनीकोतत्संपर्केविवर्जयेत्॥ येअमीअष्टौरसाःपूर्वं
प्रोक्तातत्रद्वैद्वैप्रत्यनीकोविरोधिनोतेशांरसानां
प्रश्नोतत्संपर्कतायाःस्त्रियोयत्प्रमदाकयोःसंपर्कौमिलनेवि वर्जयेत्विशेषतस्त्रीजेत्॥ ॥तदेवदर्शयति॥ ॥शृंगार
बीभत्सरसोतथावीरत्रयानकोरोद्भुतोतथाहास्य करुणोविरिणोमिश्रः॥ ॥अनिमग्नः॥ ॥तत्रैवंविचार्य
तोशृंगारबीभत्सावेकत्रमिश्रोवीरिणोभवतिथा दितौरसहतिमेवकुरुतः॥यतःएकत्रवैरिणो
स्पष्टकरणहानश्चकारणमित्युक्तं॥नवाच्यरसैवैरेण न्नाद्यशाश्वविचारदेहितिवायथाचावेवाविर्भुवोर्भुः।
मानेसफलयत्वंसाधुसुकरंदुःखसंतापेनस्पष्टमिकिंम गंप्सरत्वंवाप्रियंयादृग्तत्रणायमधनानानयत्रशांनपु
रुषेप्रत्येकंप्रत्यवस्थिगतःकालदरिणःइत्यत्रगतदिवसाः पुनरपिनायांयंतानिनिर्दिष्टंव्यक्तंऊर्ध्वंदत्वंनंशृंगारस्येवनापा दृ
यतीतिएवंप्रायंशृंगारंविरस्यंवस्तुनंरसहानिकारणंनवाच्यं॥एवंसर्वेष्वपिरसेषुऊहनीयं॥तथाच॥वैरिणोचांगभूत
णातिष्ठातान्यस्यकस्यचित्रस्तस्यतत्रनोहानिर्हतव्यासुविवक्षणेः॥यथाराजसभामीषतिष्ठातादृशीयावैरिणावीरधर्म
नश्वर्त्तातथात्मप्पांगभूतयारसायाः॥यथाशृंगारीगिरिजाननस्यादि॥ढ॥अथोनपुंशृंगारादिरसेषुवचारःकारणंद्व

पाश्चवारःकार्यंकृपात्रवंतितथाहि॥ढ॥ ॥हास्योभवतिशृंगारात्करुणोरौद्रकर्मतः॥अद्भुतस्यतथावीराद्बीभत्सात्तुभयानक
कः॥ ॥शृंगारात्हास्योभवतिरौद्रकर्मतःकरुणः॥तथावीरात्तुअद्भुतश्चाबीभत्सात्तुभयानकश्चेत्यन्वयः॥ ॥शृंगारात्तु
नकात्हास्योजन्योभवतिजापत्तेर्जानिकर्तुःप्रकृतिरितिसूत्रेणशृंगारस्यप्रकृतित्वं॥एवमन्यत्रापि॥एवंसत्येतेषांजन्यजनकत्व
व्यतिवारोदृश्यतेतथाकथोपयोगाद्विवक्षावशात्कवेः॥अन्योन्यजन्यजनकारसानांवानवैत्यमी॥अस्मार्थः॥क्वच
चित्स्वबंधनमूढकथाप्रसंगेनकावविवक्षावशतश्चव्यति चारिषुव्यतिवार्यंतरंदृश्यतेतत्रत्यादिषुनादष्टनांतरं
रसेषुरसांतरंवाप्रबंधमूढकथायथा॥कादंबर्यांमहा सनेषुउरुकथोरन्योन्यदूरेनविप्रलंभःकवेर्विवक्षावि
श्वेतोयथा॥ ॥शृंगारःकरुणजीतशुकरुणोहास्येद वविस्मयोरौद्रोद्भुतकरणेस्मिंतदरिषुरत्वेनिश्चेष्टतायां
नयेवीरश्चोद्भटनरत्वार्पणेशृंगारेवक्ष्यमाणेवक्ष्यमाणेतरसु खराक्षसयाःक्षुरातासावनवरमासांनिष्प्रमाणत्वत
इत्यादौशृंगाररसेरसांतराविनिवृत्तिःएवंबीभत्सेनवीरांतरं स्मयशूद्भुनायमिति॥ ॥अथामीषांशुक्लाभेघटनांराधायन
नवतीत्यतआह॥ ॥यावित्ति॥ ॥योतत्तनकावृत्तोरसावुक्तोमनोषिणः॥पुरुषात्मनोऽपिसंनेदृश्ययोर्बंदनंडुष्यति॥
॥ढामनोषिणियोरेतोरसोजन्यजनकोउक्तो॥तयोर्मध्येपुरुषात्मनोपिसंनेदृश्ययोर्बंदनंडुष्यति॥ढामनोषिणियो
एतोजन्यजनकोउक्तोतयोर्मध्येपुरुषात्मनोपिसंनेदृश्ययोर्बंदनंडुष्यतीत्यन्वयः॥ ॥मनोषाबुद्धिर्विद्योतायषांतेमनोषि
णस्तेषांबुद्धिमतांपंडितानांत्यनरः॥संनेदेमिलनंबंदंअत्यर्थंनडुष्यतिविज्ञातिनयातिःडुषैशब्दक्षयेधातुः॥ढाअथसर्वो

क्तानेवस्थायिसंचारित्वाद्विकलावानस्थातंत्रेणस्पष्टयति।कविरित्यादिमाद्विकाभ्यवहरतीत्येतं॥ ॥केचिदत्रविप्रागभ्य
तावाःपूर्वपक्षीकृतावाःस्वातंत्र्येणाङ्गीतरसाक्षेत्रतिनेमतं॥ढ॥केचित्तावाःपूर्वस्मिन्प्रागभ्युपक्रमेकृतावाःतेऽ
ङ्गत्वातंत्र्येणकाङ्क्षीतावत्तानिनारस्यामतंताऽयन्नूयं॥ढ॥रसानांशृंगारादीनांविनाभावःशृंगारोतस्थातावाःऽङ्गत्वंअस्मिन्पृ
करणेःस्तनितंनाकुशलानांःस्तनाकुशलस्त्रीपात्यमरःविशेषेविनाऽदूरंनाःस्तनभरतुंबकुमभृतीनांःरम्याःरमणीयाःम
तांःसंमताःतऽङ्गंसंगीतदामोदरःविशेषेणिरोरंतावा
नांःइतिःढ॥रत्यादयइतिःरत्यादयऽस्मेतावाःकाव्या
बोधतांःइमेरत्यादयोःतावाःएवाशतंतान्निबोधत
माद्विकाःश्रव्यंश्रयं॥ढ॥तान्तावान्निबोधतज्जानीत॥
मंतंएदेकवेरिङ्काव्यंतस्यानिबाधंसूत्रयंतिएकाशयं।
यिनोनवाःनिर्वेदादयःसंचारिणःश्रव्यश्रेशतःश्रेणादयः
त्यथाश्रयमतःसमुद्भूतास्त्यंतेतिनिष्ठांतोनिष्ठायिनांःतावत्स्थायिनंपुष्कर्षमागच्छंतिउपक्रम्यसंचरंतिगच्छंतीतिसंचा
रिणांःमत्रेननिर्दिष्टाःमाद्विकाःमत्रसंतःकरणांतऽङ्गंसंगीतदामोदरःप्रथमेयःसमुद्भूतश्रव्यांतव्यवतिष्ठतांःस्थायी
तावःसविज्ञेयोव्यभिचारीतत्तोन्यथा॥ऐरूपकल्पिमायांतिस्थायिनंतावमुत्तमोऽपक्रम्यचरंतंतिसतांव्यभिचारिणांःअ

त्यंतस्थिरत्वेनवास्वयंपुष्यत्तामुत्तांःतनसंवेदनसिद्धाःसाद्विकाःपरिकल्पितांइति॥ ॥अथस्थायिसंचारिणां
लक्षणमाहः॥ ॥शृंगारादिति॥ ॥शृंगारादिरसेष्वेषुतावारत्यादयःस्थिताःत्रयस्त्वेकस्थायिनोऽन्येत्रयस्त्रिंशच्चसंचारिणः॥ए
शृंगारादिषुरत्यादयोतावाःत्रयस्त्वेकस्थिताःस्थायिनांःवस्तुनांःअन्येत्रयस्त्रिंशत्तावाएवशृंगारादिरसेषुप्रत्येकंस्थितास
ऽत्यच्चयं॥ढ॥एकंएकंवतिश्चात्यकोचरंतिगच्छंतीतित्वराव्यभिचारिणः॥ ॥यद्येतिनिर्देशोनोपायइति॥प्रायोऽनवस्थिते
विज्ञेतावाःसंकीर्णसंकल्पवाःबाह्यकल्पेननिगद्यातंतथाप्ये
निगद्यातंकिंकृतांःसंकीर्णंस्यात्तावाःतथापिएतंतथा
वाःप्रायइतिवाक्यालंकृतांःअनवस्थितरागादिना
र्णाविरोधिरसतावाक्षेत्पाःसेनवंतीतिःएतेतावाःयथा
यांति॥वंकेति॥ ॥शंकाभूयानयंस्थानिव्यभिचारिणांस्मृतिर्धृ
तंउत्तानिद्राविहंगावापलंमतिःइतितावाःप्रयोक्तव्याःशृंगारव्यभिचारिणः॥ ॥शृंगारेइतिव्यभिचारिणोतावाःप्रयोक्त
व्याःशृंगारेशृंगाररसेइत्तिएतेअमुकादयोनवंतांःविंशतिःअथहास्यरसस्यस्वरूपतावानाहः॥अनस्यइति॥ ॥अनस्यपरतां
निद्रामुग्रतांनिद्रास्वप्नेवत्रांकांक्षायांवत्रांकांक्षायांवत्रांवंत्यमीअमीअनादयोऽष्टौतावाहास्येहास्यरसेनवंति
॥ ॥अथकरुणरसस्यसंचारितावानाहः॥ ॥दैन्यमितिः॥ ॥दैन्यंचिंतातथाग्लानिर्निर्वेदःतऽतास्मृतिःव्याधिश्चकरुणेतावा

नावोनावविचारदेः॥ ॥नावविशारदोनावोदेत्यादयस्तेनकरुणावाच्यः॥ ७॥इहनोरौद्ररसस्यचरत्नावानुदाहरिष्यति॥ ७
र्षइति॥ ॥हर्षस्यसूत्रयतथागर्वेऽस्मादमदएवत्रोपयुज्यतेनावेगोरौद्रोनावःएकोद्विजितःरौद्रोरौद्ररसेनावोहर्षादयोऽष्टौ
॥॥अथवीररसस्यव्यभिचारिनावानाह॥ ॥अमर्षोप्रतिबोधश्चवितर्कोधैर्यमतिर्धृतिःक्रोधेसूयातिसंमोहऔत्सुक्यावेगोरो
महर्षणा॥गच्छेमिदृश्यथोयत्नंनावोवीरेनवेत्पनौ॥ ॥वीरस्यनाअमर्षोदयस्तत्रयोदशनावाभवंति॥ ॥अथनयानकरुणस्य
ग्लावव्यभिचारिनावोवदति॥ ॥यंत्रानोमरणेवैवृश्चनोयेनया नकोस्यष्टम॥बीनस्यरुणस्यव्यभिचारिनावानाह॥ ॥अथ
स्मारविषादश्चत्रसरोगोमतिर्मरिः॥ उन्मादश्चेतिविहेया नावोबीनस्यसंभवाः॥ इतिएतेबीनस्यसंभवाअष्ट
स्मारदयःसप्तनावाविहेयाः॥ बीनस्यस्मात्संभवंती तिता॥ ॥अथाद्भुतरसंभवारिनावानाह॥ ॥आ
त्रवेगोजडतामोहोविस्मयंहर्षएवंस्मृतिः॥ इतिनावाश्चिवेज्ञे तिरस्मिन्नद्भुतेबुधाः॥ बुध्यतःअस्मिन्नद्भुतरसेइति॥
आवेगादनषट्नावान्निबध्नातिरतिएतान्निबध्नातिरत्यर्थंति ॥अथसंहरति॥ ॥एवमिति॥ ॥एवंसंचारिणोतेयानावाव्यभिचा
रसंज्ञिताःमाविकाश्चत्रवंत्यत्रयाःरसंरसंप्रतिव्रतिस्थीनवनिरसान्शृंगारादीनश्रिताः॥ माविकाश्चेदृश्यंनादृश्याएतेभोज्य ७२
श्रिताःमाविकाजवंतीत्यन्वयाःरसंरसंप्रतिव्रतिस्थीनवनिरसान्शृंगारादीनश्रिताःमाविकाश्चेदृश्यंनादृश्याएतेभोज्य
त्रिचारनावानांलक्षणानिदर्शुकानातिविस्तरत्यात्पुनर्नेहिंतदंति॥ ॥अथवस्तोहृदयंप्रदर्शयंतीत॥ ॥केशिकीति॥ ॥
केशिकारत्नदीवैवत्सावंतीनारतीतथावस्तोहृदयोहेयारसाऽस्मान्नभूविका॥ ७॥वस्तुहृदयंकेशिक्यादिहृदयोहेयाः॥

केंचूतारसावलंबानभूविका॥ ७॥रसानांशृंगारादीनांश्रवलंबनंस्थितिःतत्प्रभूविकाःषकाशिकाः॥ ॥तत्रकेशिकीवृत्ति
दर्शयतियति॥ ॥यागीतनृत्यप्रमदहृदयोगादर्शागसंकीर्तनचारुवंशमाधुर्ययुक्ताःत्वत्यसमारम्याणास्मृताःविदूषकेशिकाउ॥ ॥अमोवाणकिशिकास्मृताःयागीतानिवंशंतापुनर्माधुर्ययुक्ताःत्वपुनरत्यसमारम्येत्यन्वयाः॥ ॥गीतंवन्य
तंवगीतनृत्येनहृत्यप्रमदहृदयोगाःहर्षप्रयोगाःप्रमदसंमदोहर्षोदशश्चअंगवकरुणरणादितेनासंकीर्तनंवर्णनंतेनवा
कर्मीनाहारबंधःसंहतैरवनाट्यस्पोमाःमधुरस्यनावोपा धुर्योवीनसुक्ताःमधुररसवशविवक्षन्पिरसमन्वितोयि
नमाद्यंतिधीमाताःमधुरवमधुवताइतिदेशीतथाचम धुरवैहिविधाःशब्दाश्रितमर्थाश्रितंचातत्रशब्दमधुरवंपु
शब्दवंवाअर्थमधुरवंवोक्तिविविधं॥ ७॥शृंगारहास्य करुणरसातिशयस्निग्धेयेएषावृत्तिःप्रयत्ननप्रयोज्या
विदुर्यथा॥ ॥विदुषेःएषावृत्तिःशृंगारहास्यकरुणर सातिशयस्निग्धायाप्रयत्ननप्रयोज्येत्यन्वयाः॥ ७॥विदुषे
ःकाव्यालंकारविदिःएषाकैशिकीवृत्तिःशृंगाररसाश्रयकरु णरसश्चातिशयस्निग्धेयोर्द्वंद्वांतेस्मृयमाणेपरेण
त्यकर्मनिसंबध्यतां॥ ॥यथेतिनिदर्शने॥ ॥पद्यत्रयेणातत्रशृंगारानुगतांगसंकीर्तनरूपांकैशिकीवृत्तिंदर्शयति॥ ॥
कोरंगशशांकलांछनस्यकविनिर्मिथ्येवनहृष्णीतशोभेयंकतुपंकजस्यरजनीसंनोगनग्नद्विषः॥ इत्यालोच्यविरायवाकविव
रंत्वस्यकुरंगदृशोवीक्षितंनवयोवनोन्नतमुखोमन्येस्वनावंवनं॥ ॥अहंमन्ये॥॥कुरंगीदृशःस्वनोरुविस्पंद्यास्यास्यया
वाकआननंवीक्षितं॥ किंभूतोनवयोवनोन्नतमुखो॥ किंस्वनावंविरायइतिआलोच्यइतीतिकिं॥ कविनिःशशांकलांछनस्यतत्संदृ

र्यंमिथ्यैववर्णयतोऽयंपंकजस्यशोनाकतुकिंवृतस्यपंकजस्यरजनीमंत्तोगतमप्रविषस्यन्नयः॥ ॥कुरंगीदृशानवयोव
नायावाऋमनोहरंनवेनवीनयौवनेउन्नतेषुरुवयोस्तो॥ विरायविरंत्रालोक्यविवार्य्याशशालांछनस्यसकलंकितस्य
वक्त्रस्यारजनीराजिमुख्याःसंजोगलग्नाचिह्नशोनायस्या॥ ॥अथहास्यरसान्वितांगलक्षणेनदूषणाकोशंकाहरन्नियंद्या॥ ॥दृ
ष्टेषुरिति॥ ॥हेसखेषुःकुसुमायुधस्यनलिनंरागश्रियालोचनंमोनाग्यैकगृहंविलासनिकषोविदग्ध्यामिहिमुग्धजा॥मान्ही
दृमधुबांधवस्यनिभृतंकस्यापिलीलायितंस्कंधेतन्नरवमंड नेनखिनवंप्रलाद्यतांवासमा॥ ॥हेमखिकस्यापिस्कंधेतत
नवंनखमेउनेनवासमाप्रलाद्यतांउत्तेहातइदंकुसुमायु धस्यइष्टेषुःपुनरागश्रियालंलितंलोचनंपुनःमो
नाग्यैकगृहंपुनर्विलासनिकषःपुनर्विदग्ध्यमि हिमुग्धजा॥पुनर्मधुबांधवस्यसखीपुनर्निभृतंली
लायितंस्कंधयः॥ ७॥कस्यापिपुण्यात्मनःस्कंधेयोऽसौ॥ तस्मैध्यंगलप्रादक्षिणेकदेशोवानखमंउनेनखवाजलति
कुसुमायुधस्यकामस्यदृष्टेषुःहृच्चबाणःरागश्रियाअनुरा गलक्ष्याःयोनाग्यस्यसौदर्यस्यएकंमुख्यंगृहंएकोपुरुषा
न्याकवलेऽइतिधरणिकाषःविलासस्यकोजायानिकषाकषणपाषाणःमधुर्यंसंनस्यबांधवस्यकामस्यनिभृतं ७३
ग्रहःलीलयाआचरितंलीलायितं॥ ७॥ ॥अथकरुणरसान्वितादृष्टकाव्यनदूषणाकोशेकाव्यष्ठा॥समुल्लसत्इति॥ ॥स
मुच्चलत्कांचनकुंडलोल्लसत्प्रनर्तितापायवनूवयेश्रुतेविलासिनीरम्यमुखांबुतन्मुखप्रजल्पोल्लसितश्रुतावाःलशानवः॥ ॥
यशुप्तमुग्धकोमेचनकुंडलोल्लसत्प्रनर्तितापिश्रजंतापायवनूवतिषुश्रुतावाःलशानवःप्रजल्पोल्लसितश्रुतावाविलासिनीनां

रम्याणियानिमुखान्यवश्रेयुजन्मानिकमलानिनघिषायमुमधुलंसंतियानिकांचनकुंडलानितेषांयाउल्लसत्प्रभा
स्तिरस्तापिःअलंअत्यर्थंनायसंतापायनिभृतंमुखेषुअन्नशाःवदवःलशानवोवदंत्यःप्रजल्पोल्लसद्दीप्ताः॥ ॥अथाऽरस
रादृष्टेः॥ ॥यदि॥ ॥याचित्रंयुद्धनमशस्त्रपातमायेंद्रजालप्रभृतंलपिताद्याःउज्झितुंयुर्वचरागादबंधंक्षेयाबुधैःसारलदानिवृत्ति
रबुधैःरतियाआचरितंदरिद्रतेयायाचित्रेति॥ पुनरुज्झतिइत्यन्वयः॥ ॥बुधैःनाद्यशास्त्रेतैःइतिअनुपात्रकारणे॥ ॥वि
त्रंयुद्धंनमस्त्रंशस्त्रपातंस्वमायावइंद्रजालंवस्तुतेवर्लघि तेवतिःआद्यामंपन्नाउज्झतिनिमग्नमबलंनियानि
गुरूणिअक्षराणितैःबंधैरचनातनगादइटाकिंच॥ ।रौद्रेनयानकेवैवबीभत्सेवविचक्षणैःकाव्यशोनाक
रोदृष्टिरियमिहनिबध्यतेविचक्षणैःस्यंदृष्टिःस्त्रं॥ रोद्रेदोनिबध्यतेकिंभूतेकाव्यशोनाकरी।स्पष्ट
मातत्रोऽरसेविचमुद्राचित्तारनदीयथा॥ ॥खड्गोद्यारि नकुंनिकुंनविगलत्फलाकमुत्फलाफल्स्फारस्फूर्जिनकां
तिकल्पितहृदयंवचउक्काधियंतं॥क्रोधप्रावितधीरधैरा णिलमत्रखड्गायमुख्यदृष्टेमुखंयेदवधूगृहीतमुनटंजातंतदा
उर्वशीःस्पर्शोद्यायाकदानस्मिन्कालेमुरुंदुर्धरंदुःसहंजानेकिंभूतंखड्गेःउद्यारिताःउद्यतेदृरिनाविदारितायेकुंनिनो
दृष्टिनांकुंनाःकुंजस्फुलानितान्योविगलंतियानिरकुंनअकानिमिलितानिपुष्पफलानितेषांस्फारोविस्तारस्तेनस्फूर्जिता
अत्युग्राकांतिःशोभातयाकल्पितंरचितंहृदयंविधेयंचित्तंवाकविकर्मसुकेवयत्वउक्तेप्रवृत्तानदादिमंडलंतदिवा
आचरितंपुनःक्रोधस्तमवितायधीरक्षिणांधैरणिःयंक्लिश्यंमोलसंतियानिखड्गाग्राणितान्येवमुख्याःसुंदरायहाःस्ह

र्यादरयोर्यस्मिन्तत्तुल्यमिदंवधूनिरस्मारणंनिगृहीतास्मुलतायस्मिन्तत्तत्॥ ॥अथतत्रयानकरमेत्रमाह्वितारत्नदीपयन्॥ना
यामिति॥ ॥नायंगजैरेवोगजारोहपरुषैरुर्यत्रदीर्यद्विरेनितत्रभूमिभुजंगनोगफणायामेघाडंबरतडिज्जा॥ इंद्रनाथधनंवालुवा
इमप्रमेयंवृक्षेत्यशंकाकुलाम्नायदृक्फलवोरिधिनिताम्रस्पतिनरंपतिवा॥वा॥हेनाथविरोधिनिताइंद्रनंवालुवाइमप्रम
ाणत्रमेतिचधनानरंपतिकिंभूतावृक्षेत्यशंकाकुलाम्नायदृक्फलवोरिधिनिताइंद्रनंकर्यो॥अयंगजैरेवोनारुंद्रतरदीयंदूर्य॥
किंभूतंगजारोहपरुषोएतेमेघानाकिंउइमेनडंबराकिंभूतामेघागजावाभूमिभुजंगनोगफणायडंबरयंत्रयंत॥ठाहनाथ
स्वामिनविरोधिनांशात्रूणांवनितानांस्त्रियांइंद्रंवस्यमाणप्रकारेणानयनवालनायत्रेत्युवाहधिपांमयोत्र
स्पतिउद्दियानवेतिनत्रसोउद्दागानरंपतिनशत्रुक्षेत्रदर्शनावृक्षेत्यशंकायतयाआकुलोव्याकुलाम्ना
यंस्तोवक्रस्तवोयासांतानांगर्जेगर्जेनिस्मरवांशब्दोनात॥ स्पंदनदीयोसूर्यसंग्रामेकवंधंगंभीरंवृतत्पपर्वतिति
भूमिस्थितानुजंगाभूमिभुजंगायत्पर्ष्ठिभोगोगाशरीरा॥ णितदृतदृक्विर्मघांतान्॥ भूमिभुजंगाइत्यानानीतवरणाम॥
वैरदर्शितां॥ ॥अथवीनसरत्नाद्वितारत्नदीपयन्॥ पिबन्निति॥ पिबन्नसृक्कृद्वदन्मांसमाकर्षन्नेवमालिकं॥कवंधंभूरु
लकोष्टाभ्रमत्येषमहारणे॥ ॥एषकोष्टाभमहारणेभ्रमतिकिंभूतंकवंधंभूरुलोकिंकुर्वन्॥असृक्पिबन्पुनर्मांसंभूरु
नपुनरत्रमालिकांत्रोकर्षन्कोशतीतिकोष्टाशृगालकवंधेछिन्नशिरोनिःपुरुषोभूरुलेव्याप्तः॥असृक्रुधिरं॥मुहुरा
स्वदन्मुहुरास्वदन्नक्षाणधनुः॥अत्यत्यर्थं॥अथसाद्भुतां॥हर्षइति॥ ॥हर्षप्रधानाधिकपत्रलावात्यागात्तरोहारव

७४

वोमनोज्ञा॥आश्चर्यसंपन्नुनगावयाम्यासासावतीनामसनात्रहृद्यि॥ला॥अत्रनामसावृतोहृद्यिस्यात्तयाहर्षप्रश्नाद्यि
कपत्रवृत्तावा हुनात्यागात्तारादारववोमनोज्ञा॥वपुनाश्चर्यसंपन्नुनगा॥ ॥अत्रकाव्यालंकारनामतित्रमिश्रोहर्ष
एवत्रश्नानंयस्मिन्एतादृक्यत्नत्रधिकपत्रहेधेयंतिनत्रूयतइतिहृद्यरूपदेवा॥नागएवउन्नरत्उदकंफलंयेषुतादृशानि
यानिउदारवचांसितेभनोज्ञारमणायाश्चर्यरूपायासंपत्तत्रासुनगासुंदरीउक्तेर्यत्रयोजनोयत्यतत्राहा॥ब्रवीति॥
नातिमूढार्थसंग्राह्यिःश्रव्यशब्दोमनोरमा॥वीरोरोद्रेऽद्भुते॥ ईंतत्रवीरिरसामतायथा॥ ॥एषाहवीरोद्दामता॥किंभू
तानातिमूढार्थसंग्राह्यि॥उन्नश्रव्यशब्दोमनोरमा॥ला॥ नश्रुतियूढोप्याग्रथोनांसग्राह्यिर्यस्यांसा॥नाका
दिष्टपवान्नलोपोनश्रुतिसूत्रेणानलोपालावा॥ना तिविद्धरामितिवत्॥ओंउयोप्याम्नवा॥तेवृत्तेश्र
ष्यतिर्भनारमा॥ ॥तत्रवीररसाश्रितानावृत्तीहवि र्यथा॥ ॥जहम्याइति॥ ॥तहम्याश्चंजनकोनिधिश्चय
यमानिःशेषरत्नाकरोमर्यादानिरतश्चंमेवजलधेश्चातत्रको न्यादृशंकिंवैकम्यदृहागतस्यवउवावक्रोत्तरादक्षया॥
क्रोतस्योदरदूरणेपिनपरोयत्नन्मनाक्क्षुभ्यति॥ ॥इहजलधेश्चत्रत्यान्यादृशंकोन्वातावैजहम्याज्जनकाचधनानपयसांनि
धिश्चधनानिःशेषरत्नाकरोवंमेवमर्यादानिरताकिंउतन्मनाकमप्यसंभवंतकि॥एतदेकम्यवडवावक्रोत्तरादूरणेऽपि
नमद्राकिंभूतम्यवक्रोगृहागतस्यपुनादृक्षयात्तरात्क्रोतस्येत्यन्वयः॥ ॥जलानिधियंतेयस्मिन्नितिजलधिःमधु
दूसूदंबोधनेत्रत्रास्मिन्लोकेत्रन्यदृक्षदर्शनंत्रन्यादृशंवावृतेवक्तिनिःशेषरत्नानांसमग्ररत्नानांत्राकरत्वा

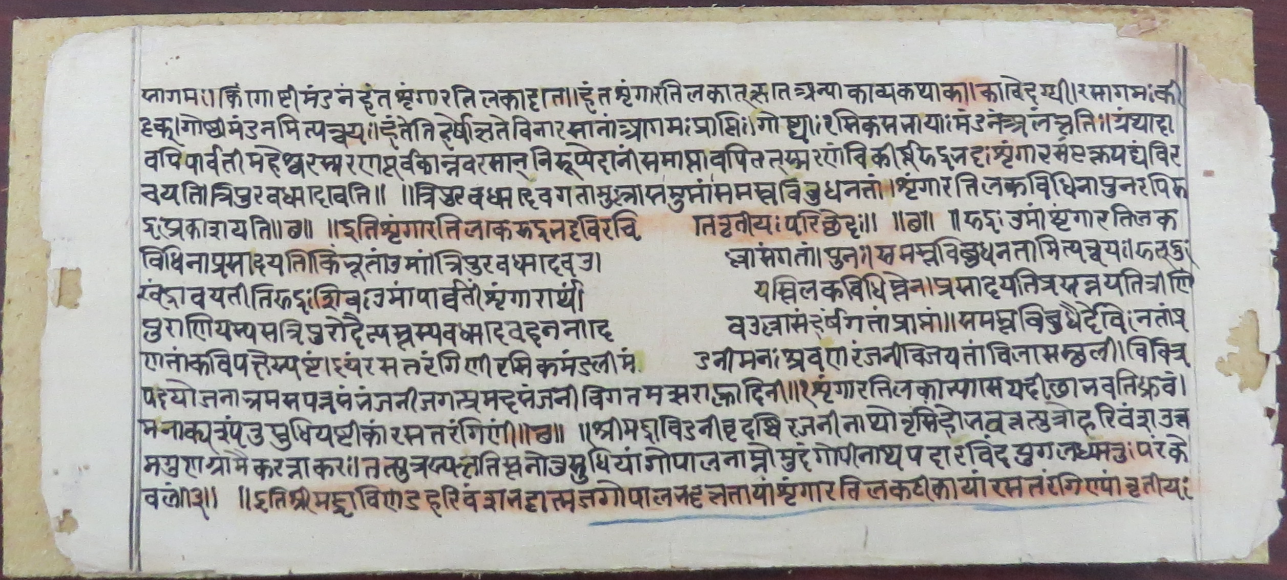
निःस्वनिःश्रियामाकरोत्यादित्यप्रकाशनतत्प्रभृतिर्हीनप्रहीनसमर्थः॥ब॥अथरोद्ररसनिरूपितस्यानुनीयथा॥ ॥स्फारितेकटकजेरतारकाकीर्णवह्निकणसंततिकुक्षाडुर्निमित्ततद्दाहतिर्वानोदृष्टिरिष्टसमरांशुमालिनाःअंशुमालिनोदृष्टिर्वानोकिंनूतास्फारितोकटकजेरतारकाःपुनःकुक्षआकीर्णवह्निकणसंततिःपुनःडुर्निमित्ततद्दाहतिः॥ पुनःइष्टसमरात्सच्चयः॥ब॥अंशुमालिनःसूर्यस्यातारकामयसंग्रामेइत्यवगंतव्यःस्फारितादिकाद्विशेषणात्वानोउत्कटाती॥ क्ष्णमात्रामोकजेरतारकानत्रकर्मनिकायस्यांमात्रायांक्षुधा कोपनआकीर्णआसमंततोवह्निस्फुलिंगवह्निकणानांसंतत निर्विघ्नारायस्यांसा॥डुर्निमित्ततद्दाहविपरीतार्थंडुर्विकाया तद्दितद्विपुलतयात्मानंतिरोवाहतिर्यस्यांमात्रायांसाइष्टो वांछितसमरात्संग्रामोयस्यांसात्मा॥ब॥अथुतस्यास्त्रि तात्मानंतृतीययाइदमिति॥ ॥इदमडुतंनरपतिर्यत नीयतावेवेदृवदनानि॥ब॥हेनरपतिपरइदमडुतंकिं रातिःवडुनांवीरवदनानिमलिनयतीत्यनुभवः॥ब॥रक्ता नत्रुरक्तान्मलिनंकरोतिमलिनयतिविरोधनालोपयमलंकारः॥ ॥अथशांतरसेस्मान्नीयथानिवृत्तविषयामागम धुनास्मुविरायमो॥आत्मन्येवसमाधत्तंमनाःकेवलमिहतः॥ ॥अधुनाममनाःकेवलंस्मुविरायआत्मन्येवसमाधत्तेइत्त १५ तिःकिंभूतंनिवृत्तविषयागंगमित्यन्वयः॥ब॥स्मुविरायस्मुविरंअनंतिव्याप्नोतीतिआत्मातस्मिन्आत्मनिब्रह्मणि। स्पष्टमन्यत्॥ ॥अथशांतरतोवह्निःप्रधानपुरुषप्राप्यानवकोक्किनिरंतरानारतीयंनवेवृत्तिवीरद्दाख्याडुताश्रया॥

ष्टंयनारतीवृत्तिर्नवत्राकिंनूतात्रधानपुरुषप्राप्यानवकोक्किनिरंतरानुनावीरद्दाख्याडुताश्रया॥ब॥प्रधानपुरुष पाणंप्रायोबाहुल्यंयस्यांसाप्रधानतिर्वक्रोक्तिनिरंतरासंपन्नावीरद्दाख्याडुतानिआश्रयोयस्यासा॥ ॥तत्रवीरस्याश्रयाणा रतीयथा॥ ॥जन्मादद्दधनवैधनादिकंडुल्यमतद्वित्तैरसमंमतं॥ यत्रयापिविपुलाश्रीःक्रियात्साद्दमेकपरमत्रकार णंब॥सतांइत्तरैःसमंएतत्डुल्यंकिंतुनायत्रजन्मादद्दधनबंधनादिकंनयापिविपुलाश्रीःक्रियाविपुलाः॥अत्रकारणंया इमेकपरंस्यन्नूयः॥ब॥सतांमहतांउदाराणांइतरैरन्नः यणैरसमंमहाडुल्यंसमंजन्मवादद्दश्चधनंवयंबंधनंवृत्ता न्यादिर्यस्यतादृशंतत्तानयापितयाश्रीःक्रियाचवचनात्वंत्र ॥अथदाम्परसाश्रयाणारती॥ ॥यशोदाद्दतत स्पर्धासादसंभवेकंमुखंव्यपरंउत्कृष्टंयस्मिन्नृतंतत्र सःपुनाडुशाब॥बाल्येद्दरद्दीसावापाडुकिंनूतादु रक्षस्पशाक्तडुर्वनडुहांशाभिडुः॥ब॥बाल्येबालभावेनिर्गतंगतंरोदारद्दं नाःनिर्गतंगोरजःकिंनूतस्यद्दारायशोदाद्दतरक्षस्पाःपुनः डुवनडुहांशाभिडुः॥ब॥बाल्येबालभावेनिर्गतंरोदनंयत्तं नारंगानीर्यस्मिन्नाःपद्मानिर्गतंडुंगांनीरंयस्मिन्वालत्वात्यशोदयाद्दतरक्षायस्पसःडुवनान्सोडुर्व्यतीतिडुव नडुहोदित्याद्यर्धांशाभिडुःदंडकर्तुंअनेकबलोडैकनायकद्दतयशोदारक्षणमेवंद्दाख्यरसाद्दडुतरसाभिधानं॥ ॥अथा डुतरसान्वितानारतीनिर्नीयाप्यपवूपालभ्रदृदातिद्विधायुधिःअसत्रेडुयशाःडुत्रप्रादत्तेवेदमडुतं॥ ॥इदमडुतं॥ किमिदंएषनिर्नीयापिवूपालःसुधितद्विधंदद्दातिःवचनांतेषुअमतआदत्तेःकंतनाःडुत्रंयशाइत्यन्वयःनिर्गतंनंयं

यस्मात्स्वा॥ नुवेषान्वयतीति॥ नूपालोराजा॥ तत्तन्यं॥ द्विषांचानूपाः॥ तेषुद्विद्युत्स्वस्तत्तन्नवनवा॥ आरेवृत्तान्ता॥ ॥इदा
नींकवीनुपश्चिसूयतिश्रीरुद्रकविः॥ ॥इत्यादीनि॥ ॥इत्यादिरम्याःप्रविलोक्यदृष्टीर्दृष्ट्वाप्रबंधंश्चमदाकवीनां॥ आ॥
लोच्यवोवेत्स्यमिदंविदध्मकाव्यंकविःसज्जनविज्ञवोरां॥ ॥कविःकाव्यंविदध्मद्वाकिंभूतंकाव्यंसज्जनविज्ञवोराकिं
नत्वाइत्यादिरम्याःइत्तीःप्रविलोक्यवक्तुनःमद्दाकवीनांप्रबंधान्विलोक्यइत्ना॥ इदंवक्ष्यमाणंआलोच्यत्वन्वयः॥ विद्
ध्मतत्क्रियतिःसज्जनानांरमविद्वोषनावनावक्तुराणांवि ज्ञवोरयतीतिःइत्यादिकेशिकादिवृत्तौ॥ मद्दाकवीनां॥
काजिदामनवभूतिबाणभट्टप्रभृतीनां॥ इदंमद्ग्रंथरूपं आलोच्यविचार्य्य॥ ॥इदानींकाव्यदूषणानाह॥ ॥
विरसंप्रत्यनीकंवृत्तंसंधानसंततथा॥ नीरसंपात्रदुष्टं छंदःकाव्येमद्भिर्नेश्यतेतत्॥ ॥तद्भिःविरसादिदूषं
यादोषयुक्तंकाव्यंनशस्यात॥ ॥तत्रशस्यातनत्रश स्यातःशोनुस्मृतोधनुः॥ ॥तत्रविरसंयथा॥ ॥वि
ह्वायजननीमृत्युशोकंमुग्धमयामह॥ योवनंमानयस्या॥ ष्टमित्यादिविरसंस्मृतं॥ ॥इमुग्धेजननीमृत्युशोकंवि
ह्वायमयामद्दायोवनंमानयस्यादिप्रबंधेविरसंस्मृतमित्यन्वयः॥ ॥मुग्धेसुदृशिजननीमृत्योःमातुर्मरणस्यशोकं ७६
उःखंयूनोनावोयोवनंतारुण्यंविगतोरसोयस्मिन्ततत्शृंगारशोकयोर्विरोधित्वात्किंच॥ ॥प्रबंधनायतेयत्र
मणकानिरंतरं॥ पद्यैर्नहिमिलंतिविरसंतद्वाकवेः॥ यत्रप्रबंधेनिरंतरंएकोरसोनायातत्रमद्दतीद्दिकवेरुद्दं
तिःवक्तुनःकवेस्तद्विरसंइत्तीतित्योज्यं॥ ॥ष्ट॥ ॥प्रत्यनीकंयथा॥ ॥नरदत्तोनलत्पत्तिस्तुतगंडस्थलंवरं

मिवदृष्ट्वेतस्याःप्रत्यनीकमिदृमतः॥ ॥तस्याःरतोनखक्षतालुलत्पूतिस्रुतगंडस्थलंवरंनेत्थमरामिःइदंप्रत्यनीकंमत मि
त्यन्वयः॥ ॥तस्याःकामिन्याःरतोघुरेनानखक्षतेनलुलंतीउरुवंतीयापूतिस्रुतगंडस्थलेपल्लिनंतत॥ ॥अत्रा
शृंगारवीरस्योर्विरोधित्वेनखक्षतानोद्भलत्पूतिस्रुतगंडस्थलानावातप्रत्यनीकंविरुद्धंःसंधनंयथातामवाःतुवि
नागद्भलितावृत्तंतेनयाकिंतत्सत्यमयाधूर्त्तेःसंधनरसमित्यद्दं॥ ॥इधूर्त्तेमयानाकिंसत्यंचअत्रयावद्भलातद्द
लितातामवाःअनुचितंगलद्दंउःसंधनरसमित्यद्दप ॥संधायातश्चानानिसंधनोसंघटनेउःखेनसंधनंउः
संधनंनोदृश्यतेनुचितयोःसंयटनमनुचितमितिस्थष्टं यीःनीरसंयथा॥ उर्जीनाद्दयितःकामंमनोग्लानोमनो
नवःस्तेतोविरोगतप्तायाःप्रस्थास्यन्त्यादिनीरसं गतप्तायाःप्रस्थास्यद्दयितःकामंयथानवनितयाउ
र्जीनःस्तेतःस्तुनःमनोग्लपोमनोग्लानःइत्यादिनीरसं मित्यन्वयःवियोगेनविरद्देणतप्तायाःस्तेतप्तायाः
स्यितायाद्भलनंमनोनवःकामःमनोग्लायतिहर्षंत्यं करोतीतिनावद्दुर्जनस्यविरद्दादयितप्तायाउर्जनवाका
मस्यहर्षंत्यक्त्वायाकरिष्यतःसंवनीरसमितिपात्रदुष्टंयथा॥ ॥मुग्धमव्याजंविनावरणकन्येयंनिपुणारतौ॥ उल्लसच्छ्रीस्त
वदृष्टपात्रदुष्टमिदंमतं॥ वेश्यावाव्याजंविनाक्लुप्तारूयंकन्यारतौनिपुणा॥ सर्वदाउल्लसच्छ्रीदृष्टाइदंपात्रदुष्टं मतं॥पात्रा
णांवेश्यापाकन्याउल्लसच्छ्रीणांदुष्टोविरुद्धोविरुद्धोवेश्यायाश्चाव्याजमुग्धत्वंकन्यायारतौक्रीडायांनिपुणत्वंउल्लसच्छ्रियासर्वकालेदृ
ष्टत्वमनुचितमितिस्पष्टार्थः॥ ॥अपिच॥ ॥अन्येषांपरिसमाप्तेतदोषावर्त्यौनोमिलितौयस्मात्पर्कान्नयात्यवकाव्यंसपरं

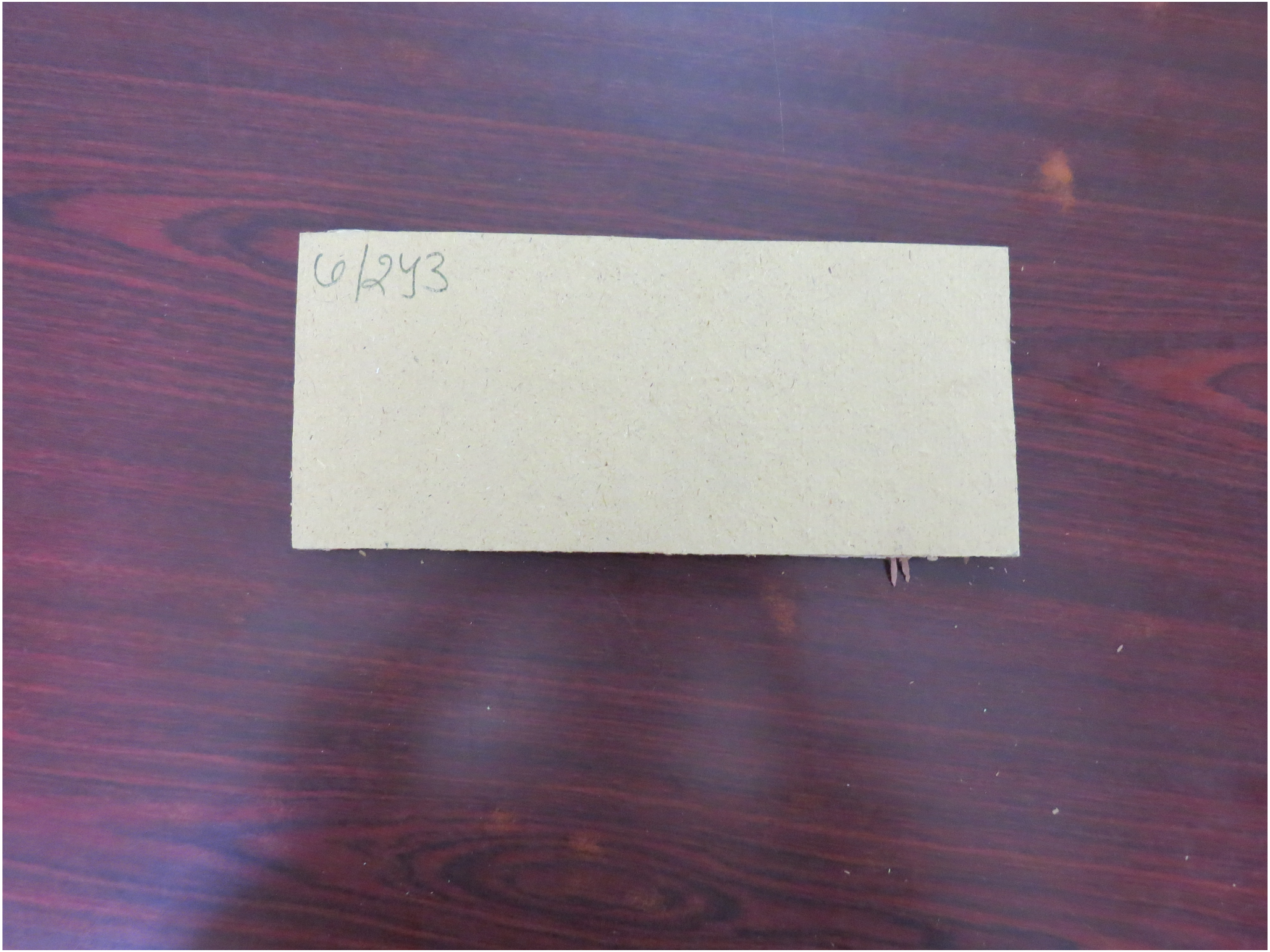
परं॥ मनोविज्ञा एतेदोषा अन्येष्वपिरस्येष्ववर्ण्या॥ यस्मपकीर्त्वकाव्यस्यपरंपरानयातीत्यन्वयः॥ मनोविज्ञैरसहृदयैः॥ अन्यैश्चपिवारकरुणादिषु॥ एतेविरसाद्याः॥ येषांप्रबंधकर्तृसंबंधस्तरसानांपरंपरायंक्लिंतोकविपरंपरामितिपाठेक
वीनांपरंपरांकविसंप्रदायमित्यर्थः॥ इतीतिशब्दः॥ इतिमयाकथितनयथासुनारसविशेष
मंशेषमुपयुषांललितपादपदासदलंलतिःलतधियामिहवाग्वनितायाता॥ ॥इहलतधियांवाकवनितायातांकिं
भूतावाक्प्रसयाइतिकथितनश्रुनायधात्रेरोयंरसवि
स्तिरस्तुवः॥ इहअस्मिन्काव्येलतधियांसरसबुद्धीनां
प्रकारणंयथारसमार्गेणि॥ श्रेयंसंशृंगेणिप्रेसु
रागांपदंविक्रियस्यांसा॥ सदलंलतिः॥ सतांश्लंलति
नितापहरसाः॥ हावनावकटाक्षपातादृष्टपायेषांविशे
सात्सत्यांशोनमनाश्चजेलतयोश्लंकारास्त्रेयस्यांमा॥ ॥शृंगारतिलकइति॥ ॥शृंगारतिलकोनामग्रंथोयंक
थितोमया॥ व्युत्पत्त्यनिषेवंतांकवयःकामिनःस्त्रियः॥ मयानामग्रंथंशृंगारतिलकाख्यंथः॥ व्युत्पत्त्यायकथितः॥ कामिनः ११
कवयःस्त्रियंनिषेवंतां मयाकृतकविना॥ नामेतिप्रसिद्धौ॥ व्युत्पत्त्येकवीनांव्युत्पत्त्यर्थंकामिनास्त्रियः॥ निषेवं
तांसेवंतांनिपूर्वोयंसेवानक्षत्रः॥ अधुनातिलकोक्तकर्मणाह॥ ॥काव्येति॥ ॥काव्याकाव्यकथाकाव्यदृग्वेदग्धीकार

त्यागमरागिणांदृष्टांसंदर्शनंहेतुशृंगारतिलकादृतः॥ हेतुशृंगारतिलकात्सतांश्लंलतिअन्याकाव्यकथाकाकविदृग्वी॥ रसागमज्ञांकी
र्त्तकृगोष्ठीसंदर्शनमित्यन्वयः॥ हेतेतिहेर्षोलतेविनारसानांआगमःप्राप्तिः॥ गोष्ठ्यांरसिकसभायांसंदर्शनंश्लंलतिः॥ यंयाद्दा
वपिपार्वतीमहेश्वरस्मरणपूर्वकान्नवरसान्निरूपेरानंसमाप्तावपितत्स्मरणंविकीर्त्यफलदाशृंगारसंक्षयंधिर
वयतित्रिपुरवधादवति॥ ॥त्रिपुरवधादवगतासुलासप्रसंगसमुद्भवित्रिपुमथनतः॥ शृंगारतिलकविधिनापुनरपिफ
लप्रकाशयति॥ ॥ ॥इतिशृंगारतिलाकरुद्रनहृविरचि तृतीयःपरिछेदः॥ ॥छा॥ ॥फलंउमांशृंगारतिलक
विधिनाप्रसाद्यतिकिंचूतांत्रिपुरवधादवत॥ श्लांसगतांपुनरयसमुद्भवित्रिपुथनतामित्यन्वयः॥फलंद
यंतिलकविधिनात्रप्रसादयतित्रयंत्रयतित्रीणि
वशंत्रांसंदर्शगतांप्राप्तां॥ समुद्भवित्रिपुधैर्दैवितंतप्
उमांमनःश्रवणरंजनीविजयंतांविलासमंडलीं॥ विचित्र
पदयोजनाक्रमसपत्रवंजनीजगत्प्रमदसंजनीविगतमत्सराक्रादिनां॥ शृंगारतिलकाख्यामयदीक्षानवतिंश्रवे।
मनाकृतंपठंतुसुधियःशृंगारसतरंगिणीं॥ छा॥ ॥श्रीमद्गोविंदनीहृदृष्टिरजनीनाथोगृभिर्द्योतयत्सुवादरविंदशत्र
मसृणश्रोमेकरब्राकरांतत्सुत्रत्यस्तिनोऽसुधियांगोपालनाम्नासुदंगोपानाथपदारविंदसुगलब्धमंतःपरके
वलोऽ॥ ॥इतिश्रीमद्गोविंदहरिवंशनहात्मजगोपालनहृतायांशृंगारतिलकटीकायांरसतरंगिण्यांतृतीयः

परिछेदः समाप्तः ॥ छ ॥ ॥ लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ ॥ पातिसाहश्रीअकबरजलालदीनस्यूर्यसहस्रनामा
ध्यापकाश्रीहीरविजयसूरीश्वरैः कारमोचनाद्यानकमुक्तनविधापकाभट्टोपाध्यायश्रीनानुवाचकगणिशिष्याष्टोत्तरशतावधा
नसाधनप्रसन्नदितपातिसाहिश्रीअकबरजिहांगीरसाहिप्रदत्तजगद्गुरुमहातपाभट्टारकश्रीहीरविजयसूरीश्वरेभ्यः
श्रीसिद्धिचंद्रगणिनालिखापितायंग्रंथश्चिरंवाचनकृतो ॥ संवत् १७०२ वर्षेश्रीअहम्मदावादनगरे ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥

७८

6/243

212
(1)

शृंगारतिलक रत्नतरङ्गिणी